

**DE TOEKOMST
VAN EEN COLLECTIE
ONTZAMELEN
IN DE PRAKTIJK**

DE TOEKOMST VAN EEN COLLECTIE ONTZAMELEN IN DE PRAKTIJK

CAROLIEN CROON
TESSA LUGER, HERMINE POOL

◀ Foto voorzijde: Niet alle collectie past in de lift...
Museummedewerker Nanine van Smoorenburg
kijkt toe hoe medewerkers van kunsttransporteur
Kortmann collectie naar beneden dragen in het
Cromhouthuis.

Deze publicatie kwam tot stand dankzij financiële steun van

VOORWOORD

Niet alleen de inhoud van musea, ook het fenomeen museum zelf verandert voortdurend. Soms verlaten musea door omstandigheden hun vaste plek en verliezen daarmee hun geworteldheid in een bepaalde omgeving. Er is geen huis meer waar hun collectie in kan wonen. Een bedreiging of een kans? Voor het Bijbels Museum betekende deze gebeurtenis het uitvinden van een nieuwe manier van museum zijn.

Het Bijbels Museum voorzag financiële zorgen en besloot de collectie af te stoten. Dat betekent dat de functies van het museum zoals het verzamelen, tonen, onderzoeken van Bijbels erfgoed op een andere manier ingevuld moesten worden. Met energie, met kennis en gevoel is dat 'andere' gestalte gegeven. Het Bijbels Museum richt zich nu op het ontwikkelen van presentatiebeleid, met eigentijdse reizende tentoonstellingen met nieuwe, in opdracht van het museum geproduceerde kunst of bruiklenen.

Het besluit om het museum pand te verlaten volgde. Dit legde extra druk op het ontzamelproces, want het depot moest binnen afzienbare tijd leeg worden opgeleverd.

In deze publicatie legt Carolien Croon met het team van experts uit welke inhoud de collectiezorg – een kerntaak van een museum – heeft wanneer de collectie afgestoten moet worden. Wat het betekent om de voorschriften op te volgen van de LAMO – de gestolde opvattingen over wat behoort te gebeuren wanneer ontzamd wordt. Het proces laat zien hoeveel zorg en toewijding gemoeid is om een collectiestuk op de juiste plaats, in het juiste gezelschap, met de juiste context onder te brengen. Herplaatsen en herbestemmen van verschillende onderdelen van de collectie vraagt om opnieuw te waarderen, interpreteren, groeperen en selecteren.

De ervaringen van het Bijbels Museum juist met deze taak en daarbij de aanbevelingen zijn voor de hele museumwereld van belang. Het gaat over zorg voor het bestaande in een periode van innoveren. Opgaven waar wij allen vroeg of laat voor komen te staan. Deze publicatie bevat een verslag van de zoektocht die het Bijbels Museum heeft doorgemaakt. En is daarmee een richtsnoer voor wie ook voor een dergelijke opgave staat: binnen de regels, met zorg en met respect voor heden, verleden en toekomst.

Irene Asscher-Vonk
voorzitter Museumvereniging

▼ Object uit de collectie van ds. Leendert Schouten.

INHOUD

VOORWOORD	04
SAMENVATTING	08
INLEIDING	11
1 INTRODUCTIE: EEN BEKNOPT GESCHIEDENIS VAN HET BIJBELS MUSEUM	15
1.1 HET LEVENSWERK VAN DS. LEENDERT SCHOUTEN	15
1.2 HET BIJBELSCH MUSEUM VAN OUDHEDEN	16
1.3 DE BIJBELWERKPLAATS	16
1.4 EEN MONUMENT VOL GESCHIEDENIS	17
1.5 PARTNERSCHAP MET AMSTERDAMSE MUSEA	19
2 NAAR EEN NIEUWE WERKELIJKHEID: VOORBEREIDING EN COMMUNICATIE	21
2.1 EEN NIEUWE KOERS	21
2.2 ACTUEEL COLLECTIEBELEIDSPAN	22
2.3 BEGROTING	25
2.4 COMMUNICATIESTRATEGIE	26
3 DE WAARDERING VAN DE COLLECTIE	39
3.1 BESCHERMWAARDIGHEIDSTOETS	39
3.2 KADERS EN RICHTLIJNEN	40
3.3 EXPERTCOMMISSIE	40
3.4 OP DE MUSEALE WEEGSCHAAL	40
4 DE WEERBARSTIGE WERKELIJKHEID: VOORBEREIDING DOSSIERS	48
4.1 WISSELING VAN DE WACHT	48
4.2 EEN NIEUWE DEADLINE	49
4.3 WELKE OBJECTEN OP DE AFSTOTINGSDATABASE?	50
4.4 IN EIGEN HUIS OF EEN EXTERN DEPOT	50
4.5 DOSSIERVORMING	52
4.6 WERKEN MET EEN AFSTOTINGSFORMULIER	52
4.7 TIJD VOOR BEZINNING: WAT IS EIGENLIJK COLLECTIE?	55
4.8 GUNNINGSCRITEIA	56
4.9 ERFGOEDBIBLIOTHEKEN OP EEN LIJN MET MUSEA	56
5 PLAATSING DOSSIERS OP DE AFSTOTINGSDATABASE	60
5.1 PROCES EN PLANNING	60
5.2 PILOT: GENERALE REPETITIE	60
5.3 EXTRA AANDACHT VOOR BIJZONDERE DOSSIERS	63
5.4 DE GOUDEN TIP	63
5.5 COLLEGIALE SCHOUW EN KIJKDAG	64
5.6 RECHTEN VAN LEVENDE KUNSTENAARS	65
5.7 ALLE HENS AAN DEK: ARCHIEFTEAM HELPT COLLECTIETEAM	67
6 OVERDRAGEN: HERPLAATSEN EN HERBESTEMMEN	68
6.1 GUNNING	68
6.2 GUNNING BIJ MEERDERE GEGADIGDEN	73
6.3 HERPLAATSEN	76
6.4 HERBESTEMMEN BINNEN DE MUSEALE SECTOR	76
6.5 HERBESTEMMEN BUITEN DE MUSEALE SECTOR	80
6.6 EERSTE HULP BIJ HERBESTEMMEN	80
6.7 MUSEUM BEHOUDT TOCH COLLECTIE	81
6.8 COULANCEVERGOEDING KOSTBARE OBJECTEN	88
6.9 VERMIST OF VERNIETIGD	89
6.10 DE LAATSTE LOODJES WEGEN HET ZWAARST	90
7 AFRONDING EN EVALUATIE	92
7.1 AFSCHEID VAN HET MUSEUMPAND	92
7.2 OVERDRACHTSARCHIEF COMPLEET	92
7.3 EVALUATIE	92
7.4 FINANCIËLE AFWIKKELING	92
8 AANBEVELINGEN	94
8.1 AANBEVELINGEN AAN MUSEA	94
8.2 AANBEVELINGEN AAN DE MUSEUMVERENIGING IN VERBAND MET DE EVALUATIE VAN DE LAMO 2016	96
NAWOORD	97
VERKLARENDE WOORDENLIJST	98
VERDER LEZEN	101
BIJLAGEN	103
BIJLAGE I GUNNINGSCRITEIA BIJBELS MUSEUM	104
BIJLAGE II AFSTOTINGSFORMULIER BIJBELS MUSEUM	107
BIJLAGE III OVERDRACHT COLLECTIES BIJBELS MUSEUM	110
BIJLAGE IV PERSBERICHT 25 SEPTEMBER 2019	112
COLOFON	114

SAMENVATTING

In augustus 2016 krijgt het Bijbels Museum te horen dat per 2017 de meerjarige gemeentelijke overheidssubsidie vervalt. Om deze financiële strop op te vangen richt het museum de organisatie zo compact mogelijk in. Om meer en nieuw publiek te bereiken, verlegt het de koers naar reizende tentoonstellingen met nieuwe, in opdracht van het museum gemaakte kunst of bruiklenen. Een eigen collectie is daarvoor niet noodzakelijk. In mei 2017 besluit het bestuur de collectie volledig te ontzamen. Zodra de nieuwe koers vruchten afwerpt, volgt in 2019 opnieuw een drastisch besluit. Het museum zal medio 2020 het museum pand in Amsterdam verlaten en vanuit een kantoorruimte elders de reizende tentoonstellingen ontwikkelen en produceren.

Als geregistreerd museum wil het Bijbels Museum een open en transparant ontzamelproces, in overeenstemming met de Ethische Code voor Musea en de Leidraad Afstoten Museale Objecten (LAMO 2016). Dat klinkt simpeler dan het is. Het aantal objecten wordt geschat op 30.000, verdeeld over negen deelcollecties. De collectie is slechts gedeeltelijk in Adlib geregistreerd, slechts gedeeltelijk gefotografeerd en de oorsprong en de juridische status van veel objecten is niet gedocumenteerd of niet eenvoudig traceerbaar. Vitale inhoudelijke kennis en connecties zijn verbonden met de persoon van de conservator, die medio 2019 vertrekt naar een functie in een ander museum.

In oktober 2017 vraagt het museum Tessa Luger, specialist op het gebied van collectiewaardering bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), om het eerste deel van het proces, de waarderingsfase van de collectie, in goede banen te leiden. De conservator schrijft een nieuw collectiebeleidsplan inclusief collectie-anatomie. De directeur schrijft tegelijkertijd een projectplan voor het ontzamelproces. Daarin staat waarom en hoe de collectie zal worden herplaatst en herbestemd, inclusief aandacht voor communicatie, planning en een begroting. Dit vergt nader onderzoek. Want hoe richt je het proces in, hoeveel tijd is er nodig en hoe begroot je de kosten van zo'n omvangrijk ontzamelproject?

Ondertussen stelt de manager marketing en communicatie een communicatiestrategie en uitvoeringsplan op. Transparant en open zijn de steekwoorden. Het Bijbels Museum kiest voor een zo persoonlijk mogelijke

benadering en informeert al vroeg in het proces de belangrijkste externe partners.

Voor de waardering van de deelcollecties en objecten werkt het museum samen met een ad hoc ingestelde expertgroep op het gebied van het protestantisme in Nederland. De experts komen in een periode van anderhalf jaar zes keer een dagdeel bij elkaar en ronden het waarderingsproces in mei 2019 af.

In de zomer van 2019 start de uitvoeringsfase onder leiding van een projectleider met ondersteuning van twee depotmedewerkers. Het ontzamelteam deelt de collectie op in dossiers, vergelijkbaar met kavels van een kunstveiling. Voor ieder dossier worden gegevens verzameld die nodig zijn voor plaatsing op de landelijke afstotingsdatabase (ADB). Op deze portal kan ieder museum in Nederland zien welke objecten of collecties worden afgestoten en zich melden als het belangstelling heeft. Ook voor particulieren is deze portal toegankelijk. In augustus 2019 plaatst het Bijbels Museum het eerste dossier bij wijze van pilot op de ADB. In totaal zullen er in een jaar tijd 105 dossiers volgen.

Ondanks de gedegen voorbereiding doen zich in de uitvoering geregeld nieuwe ethische en praktische dilemma's voor. Wat verstaan we eigenlijk onder collectie? Welke gunningscriteria hanteren we? Wat doen we met beschermwaardige objecten waar geen museale interesse voor bestaat? En hoe gaan we om met schenkingen en aangekocht werk van levende kunstenaars? Werkenderwijs vindt het team oplossingen.

Samen met museale partners, schenkers, kunstenaars en vrijwilligers zoekt het Bijbels Museum naar de beste bestemming voor objecten en deelcollecties. Omdat reacties op plaatsingen op de ADB aanvankelijk uitblijven, wijst het museum collega's actief op de voorgenomen afstotingen. En hoewel het de LAMO 2016 volgt, wijkt het Bijbels Museum er inzake de gunningscriteria op één punt bewust van af. Een groot deel van de collectie wordt herplaatst bij collega-musea en blijft zo behouden voor de Collectie Nederland. De rest krijgt met hulp van externe partners een nieuwe bestemming. Een klein deel wordt vernietigd.

In *De toekomst van een collectie. Ontzamelen in de praktijk* beschrijven Carolien Croon, directeur van het Bijbels Museum, en coauteur Tessa Luger het proces van ontzamelen. Van waarden en voorbereiden van dossiers tot het publiceren op de afstotingsdatabase en het herplaatsen en herbestemmen van de collectie. In acht hoofdstukken, twaalf interviews met direct betrokkenen en elf casussen schetsen de auteurs een beeld van de organisatorische, juridische en praktische implicaties van het traject. In al zijn complexiteit en met oog voor de communicatie en gevoeligheden die onlosmakelijk zijn verbonden aan noodgedwongen afscheid nemen. Voormalig conservator Hermine Pool beschrijft in de biografie van het museum dat de geschiedenis ervan geen 'rechte lijn' vertoont, gelet op het aantal verhuizingen en koerswijzigingen dat het heeft doorstaan.

Met deze publicatie wil het Bijbels Museum overwegingen, inzichten en ervaringen delen met museumprofessionals en erfgoedstudenten en een bijdrage leveren aan de verdere ontwikkeling van de LAMO 2016.

▼ Het transport van de collectie van ds. Leendert Schouten.

INLEIDING

Ontzamelen? De hele collectie? Maar waarom? En hoe dan?

De afgelopen jaren keken collega's me vaak meewarig aan als ik vertelde dat het Bijbels Museum bezig was met de ontzaming van de collectie en het eigen museum pand zou verlaten. Een museum zonder collectie of eigen presentatieruimte... wat blijft er dan nog over? En ben je dan nog wel museum?

Toch was afstoten in mijn ogen de enige optie voor een klein museum als het onze, dat met ingang van 2017 zonder structurele overheidssubsidie verder moest. Natuurlijk, ontzamelen betekent afscheid nemen. Maar het creëert ook ruimte. Het afstoten van de collectie en fysieke presentatieruimte bood nieuwe mogelijkheden om onze inhoudelijke missie te realiseren. Het accent is verschoven van vaste locatie naar reizende tentoonstellingen met eigentijdse, urgente verhalen, waarmee we bijdragen aan bezinning en bezieling van een zo groot mogelijk publiek. Zonder de verplichtingen die het beheer van een collectie en monumentaal pand met zich meebrengt. Daar ging echter wel wat aan vooraf.

Het afstoten van een collectie door een geregistreerd museum is een grote verantwoordelijkheid. Alles dient immers op dezelfde zorgvuldige, museale wijze te worden gehanteerd. Dat is een tijdrovend proces. Daarbij hebben we ervaren dat de regels voor sommige van de ruim 20.000 objecten niet pasten. Het Bijbels Museum trok echter één lijn en plaatste de hele collectie op de landelijke afstotingsdatabase die in opdracht van de Museumvereniging wordt beheerd door het Museumregister. Zo kon heel museum Nederland zien wat we wilden overdragen en konden musea met belangstelling zich melden. Het mocht dan een grote investering zijn in tijd en geld, het hele proces is consequent uitgevoerd volgens de Leidraad Afstoten Museale Objecten (LAMO 2016).

Een groot deel van de collectie is goed terechtgekomen bij geregistreerde musea en blijft zo behouden voor de Collectie Nederland. Een deel daarvan is al direct gepresenteerd. Zo staat het model van de Tempelberg/Haram al-Sharif in de educatieve opstelling van Museum Catharijneconvent, kregen prachtige Egyptische replica's uit de jaren dertig van de vorige eeuw een plaats in het Rijksmuseum van Oudheden en kan het model van de Portugese synagoge worden bekeken in het Joods Museum. Dat helpt.

Ontzamelen is namelijk niet alleen een logistieke uitdaging. Een dergelijke grote uittocht gaat ook gepaard met emotie.

Deze publicatie is bedoeld om onze overwegingen, inzichten en ervaringen te delen met museumprofessionals en studenten cultureel erfgoed. We beschrijven de verschillende fasen in het ontzamelproces en lichten ethische en juridische dilemma's toe. Casussen en interviews met betrokkenen geven een inkijkje in de praktische uitvoering en de door ons gemaakte keuzes. Op basis van onze ervaringen doen we bovendien een aantal aanbevelingen, waaronder voor de verdere ontwikkeling van de LAMO 2016.

Een woord van dank

Deze publicatie kwam tot stand in nauwe samenwerking met erfgoed-specialist Tessa Luger. Het Bijbels Museum is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, en Tessa in het bijzonder, enorme dank verschuldigd voor haar adviezen en grote betrokkenheid. Voormalig conservator van het Bijbels Museum Hermine Pool schreef de biografie van het museum. Dank daarvoor én voor het secuur voorbereiden en objectief uitvoeren van de eerste fase van het ontzamelproces. De twee stagiaires Anniek Bakker en Michelle van Dun wil ik bedanken voor het zorgvuldig in kaart brengen van twee deelcollecties. Het Bijbels Museum leunde voor de waardering van de collectie zwaar op de adviezen van de ad hoc samengestelde expertgroep op het gebied van het protestantisme. Merci August den Hollander, Tanja Kootte, Rineke Nieuwstraten, Martin van Wijngaarden en Lydia van der Meer. Annemarie Vels-Heijn en Robbert Nachbar dank ik voor het selecteren, rubriceren en tellen van de omvangrijke prentencollectie.

Ik ben me er terdege van bewust dat we de collectie uitsluitend hebben kunnen overdragen omdat collega's deze wilden aanvaarden. Alle waardering voor alle musea en partners die de collectie in de toekomst behouden, beheren en in veel gevallen ook presenteren. Dat geldt ook voor de partners die betrokken waren bij het herbestemmen van een ander deel van de collectie. Het voert te ver om alle partners hier bij naam te noemen, maar is wel gepast om er enkele uit te lichten. Collega's van Amsterdam Museum, Museum Catharijneconvent, Rijksmuseum van Oudheden, Nationaal Onderwijsmuseum, Joods Museum, Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit, Nederlands Bijbelgenootschap, Vereniging Rembrandt en

Stichting Onterd Goed: de collegiale manier waarop jullie ons met raad en daad hebben ondersteund was hartverwarmend.

Het Mondriaan Fonds verdient een pluim omdat dit het enige fonds is dat ruimhartig een dergelijk ontzamelproces financieel ondersteunt. Het fonds stimuleerde ons bovendien om onze ervaringen te publiceren. Deze publicatie kwam tot stand dankzij financiële bijdragen van Mondriaan Fonds en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Kathy Marchand, Nanine van Smoorenburg, Frank Bergevoet, Marjolein Marreveld en Lindsay van Rijn: dank voor jullie waardevolle inhoudelijke en redactionele bijdragen en adviezen. Ursula Wopereis bedank ik voor haar kritische eindredactie en OVERHAUS ontwerp & communicatie, voor de mooie vormgeving.

Last but not least wil ik mijn diepgevoelde waardering uitspreken voor de toewijding, het tempo, geduld en goede humeur van het ontzamelteam van het Bijbels Museum, dat – na gedegen voorbereiding door anderen – binnen een jaar het depot leeg opleverde. Kathy Marchand leidde het hele proces op onnavolgbare wijze in goede banen. Zonder 'Bouwkate' hadden we het depot nooit op tijd leeg kunnen opleveren. Dat geldt ook voor de bijdrage van Nanine van Smoorenburg, die veel groter was dan ik kan beschrijven. Michelle van Dun en Dagny van Hagen waren in het depot van onschatbare waarde. Patricia Bosboom en Marjolein Marreveld tenslotte, verzorgden met verve de communicatie. Chapeau!

Carolien Croon

directeur Bijbels Museum

1. INTRODUCTIE: EEN BEKNOPTTE GESCHIEDENIS VAN HET BIJBELS MUSEUM

door HERMINE POOL

De geschiedenis van het Bijbels Museum gaat terug tot de tweede helft van de negentiende eeuw en was geen constante. In anderhalve eeuw veranderden niet alleen de huisvesting en de vorm, maar ook de ideologische doelen en de religieuze identiteit van het museum. Het museum moest zichzelf verschillende malen opnieuw uitvinden. Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw ging dat steevast gepaard met fundamentele discussies over missie, inhoud en identiteit van een 'Bijbels' museum.

1.1 HET LEVENSWERK VAN DS. LEENDERT SCHOUTEN

De kerncollectie van het museum was het levenswerk van ds. Leendert Schouten (1828-1905). De dominee was van jongs af aan gefascineerd door de Tabernakel, het verplaatsbare heiligdom

dat wordt beschreven in het Bijbelboek Exodus. Tijdens zijn studie theologie in Utrecht ontving ds. Schouten in 1851 voor het eerst bezoekers bij het door hem vervaardigde schaalmodel van de Tabernakel. Naast zijn werk als dominee ontwikkelde Schouten zich tot modelbouwer en verzamelaar. In 1879 was de verzameling zodanig uitgebreid dat gesproken werd van een Bijbels Museum. Naast de Tabernakel bestond de collectie uit schaalmodellen van Hebreeuwse oudheden, de Tempelberg en de tempel van Jeruzalem, joodse ceremoniële voorwerpen, archeologische vondsten, natuurlijke voortbrengselen en souvenirs uit het Heilige Land en een kleine collectie Egyptische oudheden.

Het Bijbels Museum van Schouten had een evangelische missie. Alle voorwerpen in het museum stonden ten dienste van Schoutens religieuze overtuiging dat de Bijbel het Woord van God is

en dat alle in de Bijbel beschreven gebeurtenissen op historische waarheid berusten. De Tabernakel was het emotionele en spirituele centrum van het museum. Elke veertien dagen ontving Schouten bezoekers. Elk bezoek begon met samenzang, gebed en prediking bij de Tabernakel. Het Bijbels Museum van Schouten was verbonden met een internationaal netwerk waarin grote waarde werd gehecht aan de bekering van Joden en de terugkeer van het Joodse volk naar het oude Bijbelse Israël, opdat de Messias kon terugkeren en de tempel van Jeruzalem kon worden herbouwd.

1.2 HET BIJBELSCH MUSEUM VAN OUDHEDEN

Na de dood van Schouten ontfermde zijn jongste zoon zich over de collectie, die op verschillende plaatsen in Nederland tentoongesteld werd. In 1924 verkocht Schouten jr. de collectie aan de Centraal Bond voor Inwendige Zending en Christelijk Philantropische Inrichtingen te Amsterdam. In 1925 werd het Bijbels Museum onder grote belangstelling geopend aan de Hemonylaan 19a door de toenmalige minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen dr. Visser, tevens president van de Centraal Bond. De Centraal Bond zette de evangeliserende missie en de religieuze praxis in de geest van Schouten voort.

In 1940 werd de naam gewijzigd in Bijbelsch Museum van Oudheden. Het verzamelbeleid richtte zich op archeologische voorwerpen uit het

land van de Bijbel. Onder begeleiding van de 'custos' werd de 'keurcollectie' op gemeenteavonden, bij jeugdverenigingen, catechisatie en op scholen overal in Nederland tentoongesteld. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog was de collectie te bezichtigen. In augustus 1943 stond de Tabernakel enkele dagen opgesteld in de Oude Kerk in Amsterdam. Elke avond werd er een lezing gegeven over het 'oude Israël' en was er een geestelijke samenkomst.

Eind jaren zestig concludeerde de Centraal Bond dat de financiële basis van het museum onvoldoende was om door te gaan. Ondanks de vele bezoekers, de gestaag groeiende aanwas van groepen en schoolklassen en ondanks een kleine subsidie van de gemeente Amsterdam.

1.3 DE BIJBELWERKPLAATS

Hoe nu verder? Er moest een nieuwe invulling worden gegeven aan het museum. Plannen voor de oprichting van een interconfessioneel Nationaal Bijbels Museum liepen op niets uit. De Heilig Land Stichting in Nijmegen, het Joods Museum in Amsterdam, het Aartsbisschoppelijk Museum in Utrecht en het Bijbelsch Museum van Oudheden van de Centraal Bond voerden hierover onderhandelingen onder leiding van het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG).

In 1974 richtte het NBG Stichting de Bijbelwerkplaats op: een modern centrum voor educatie en documentatie

ten dienste van het Bijbelonderwijs, voor alle leeftijden en gezindten. De Bijbelwerkplaats werd ondergebracht in de kantoren van het NBG aan de Herengracht 366-368 en in 1975 geopend door prinses Beatrix. Het accent verschoof van evangelisatie naar het vertellen van het verhaal van de Bijbel vanuit een oecumenisch en informatief 'neutraal' standpunt. De bezoekende donateurs waren niet enthousiast.

Het waren de jaren van secularisatie, vrouwen- en homo-emancipatie, bevrijdingstheologie en het zoeken naar een nieuwe houding ten opzichte van Joden en het Jodendom in het Overlegorgaan van Joden en Christenen (OJEC). Sinds 1974 zorgden de donateurs voor de financiële basis van het museum. Het grootste deel was behoudend en van mening dat de identiteit van het museum onveranderd protestants moest blijven. Het museum zou zijn inspanningen moeten richten op het toegankelijk maken van de Bijbel voor jongeren en niet-kerkelijk betrokkenen.

Het verzamel- en tentoonstellingsbeleid in die tijd weerspiegelde de maatschappelijke situatie van ontkerkelijking en secularisatie. Een goed voorbeeld daarvan is de aanleg van een omvangrijke collectie Bijbelse prenten afkomstig uit statenbijbels. Daarnaast werden psalmen en gezangenboekjes aan de collectie toegevoegd, kerkbankbijbels, kerkboekjes (vaak ontdaan van het zilverbeslag), schoolplaten, catechisatiemateriaal, beloningsplaatjes en voorwerpen met Bijbelse spreuken uit de persoonlijke levenssfeer van voor-

heen protestantse gezinnen. Het Bijbels Museum werd zo een bewaarplaats van de materiële uitingen van het protestantisme.

In de vaste presentaties lag de nadruk op de ontstaansgeschiedenis van de Bijbel als boek, de geschiedenis van het vertalen en drukken en de manier waarop de inhoud van de Bijbel door de eeuwen heen werd gevisualiseerd.

1.4 EEN MONUMENT VOL GESCHIEDENIS

In overleg met het Nederlands Bijbelgenootschap (eigenaar van de Cromhouthuizen) werd naast het Bijbels Museum een aparte stichting in het leven geroepen ter verwerving, restauratie en instandhouding van de panden aan de Herengracht. Stichting De Cromhouthuizen kocht de grachtenpanden in 1995 van het NBG en verhuurde deze op haar beurt aan het Bijbels Museum. Na de restauratie (2000-2002) beschikte het Bijbels Museum over alle ruimten in de twee Cromhouthuizen. Die werden opnieuw ingericht onder het motto 'een monument vol geschiedenis'. In 2002 werd het 150-jarig bestaan van het Bijbels Museum gevierd in aanwezigheid van koningin Beatrix. Naast de financiële steun van particulieren, die door overlijden van de donateurs gestaag afnam, ontving het museum in de periode 2001-2009 subsidie uit de Cultuurnota van het Ministerie van OCW en het Kunstenplan van de gemeente Amsterdam.

▲ Model van de Tempelberg/Haram al-Sharif, gemaakt door Conrad Schick (1822-1901). Detail westzijde met Rotskoepel en al-Aqsa moskee.

▼ Detail van het model van de Tabernakel, levenswerk van ds. Leendert Schouten.

▼ Ds. Leendert Schouten in toga.

Opvallende verandering in de nieuwe inrichting was de plaats van de modellen van de Tabernakel en de Tempelberg. De Tabernakel werd onderdeel van een zaal waarin een groot deel van de collectie van het oude Bijbels Museum van Schouten bij elkaar was geplaatst. Het model van de Tempelberg werd het middelpunt van een zaal waarin werd uitgelegd waarom de Tempelberg/Haram al-Sharif in Jeruzalem heilig is voor Joden, christenen en moslims. Dit educatieve verhaal correspondeerde met een speciaal voor kinderen ingerichte audiovisuele show op de zolder van het museum. Daarin gingen drie kinderen (joods, christelijk en islamitisch) op weg naar Jeruzalem en vertelden vanuit hun eigen perspectief waarom de stad zo bijzonder is voor hun familie. Het daarbij ontwikkelde programma voor scholen benadrukte de gemeenschappelijke wortels van de drie religies en de overeenkomsten in religieuze beleving en gebruiken. In de tentoonstellingsprogrammering verschoof het accent naar kunst- en cultuurhistorische onderwerpen.

In 2007 werd de negentiende-eeuwse collectie van ds. Leendert Schouten, tot dat moment eigendom van het NBG, formeel overgedragen aan het Bijbels Museum. Marketingdeskundigen analyseerden of de doelstelling van het Bijbels Museum nog aansloot bij de moderne tijd. De naam Bijbels Museum werd ter discussie gesteld. Conclusie van de marketeers was dat het museum meer dan ooit worstelde met haar positionering. De verwachtingen van de protestantse achterban stonden tegenover de eisen die de geseculariseerde

en multireligieuze samenleving aan een eigentijds museum stelde.

Onderzoek leerde dat de bezoekers voornamelijk voor de tentoonstellingen kwamen en nauwelijks voor de vaste collectie. De aandacht van medewerkers en bezoekers verschoof langzaam maar zeker naar de monumentale grachtenpanden. Het verhaal daarover was veel toegankelijker dan het verhaal over de Bijbel, de Tabernakel, de tempelmodellen of ds. Schouten.

1.5 PARTNERSCHAP MET AMSTERDAMSE MUSEA

Vanwege een stelselwijziging bij het Ministerie van OCW kon het Bijbels Museum na 2009 geen beroep meer doen op de vierjarige subsidie van het rijk. Daardoor werd het museum afhankelijk van de vierjarige subsidie uit het Kunstenplan van de gemeente Amsterdam. Die werd toegekend, maar was minder dan aangevraagd. Tegelijkertijd moest extra geld worden uitgetrokken voor groot onderhoud en herstelwerkzaamheden aan de monumentale panden.

Ondanks bezuinigingen was de financiële situatie van het museum in 2010 zo zorgelijk dat ingrijpende veranderingen moesten plaatsvinden.

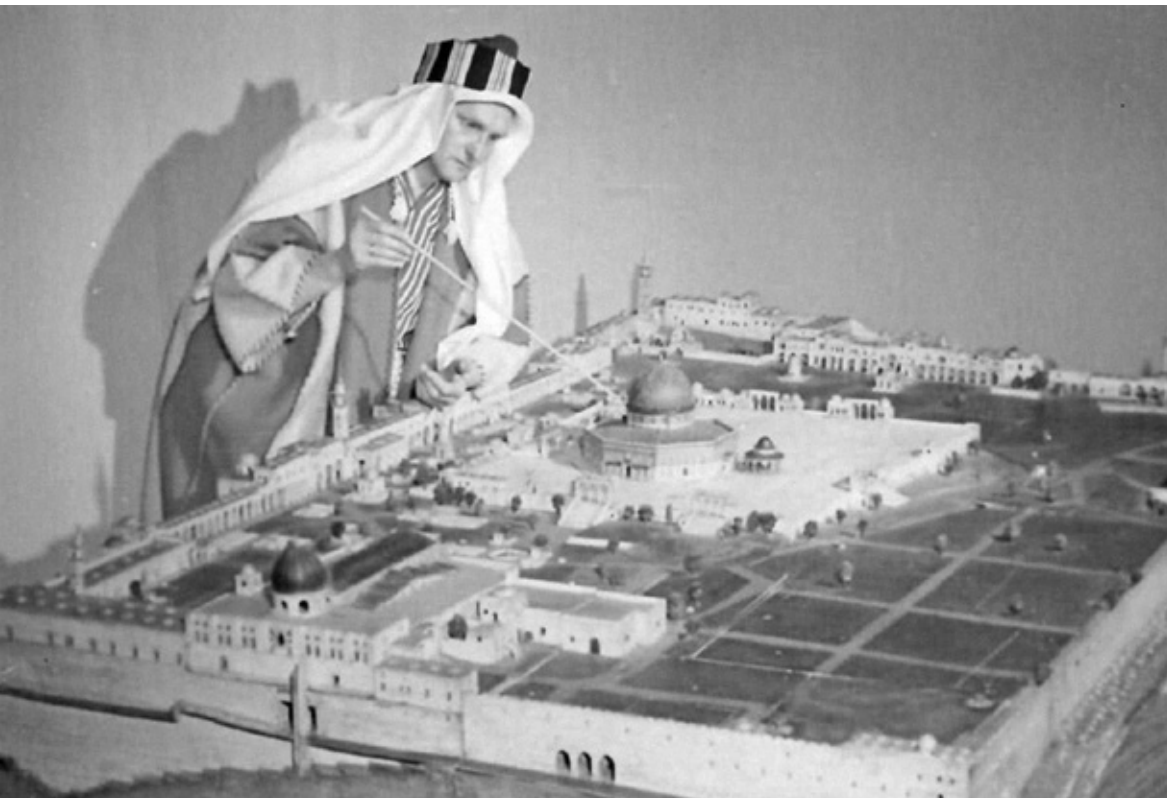
Het museum werd onderdeel van een samenwerkingsverband met het Amsterdam Museum en Museum Ons' Lieve Heer op Solder. De exploitatie van de Cromhouthuizen werd gedeeld met het Amsterdam Museum, dat met inzet

van de eigen collectie in het monumentale deel van de panden het verhaal van bewoners en verzamelaars wilde vertellen.

Het Bijbels Museum trok zich terug op de bovenste verdiepingen van de grachtenhuizen en omvatte het Schoutenkabinet, de Bijbelzaal en de zolder. De Bijbelzaal werd ingericht als bibliotheek met kleine dynamische presentaties over onderwerpen met een relatie tot de Bijbel, met veel aandacht voor persoonlijke verzamelingen en verhalen over de betekenis van de Bijbel in

het leven van mensen. Er was ruimte voor kleine vernieuwende exposities. Met een jonge gastcurator werd de presentatie *Zonde* gemaakt, waarin oude kunst werd verbonden met nieuwe artistieke producties. Op zolder werd de educatieve presentatie *Feest! Weet wat je viert* ingericht, onderdeel van een landelijk scholenproject van Museum Catharijneconvent. Het beëindigen van de gemeentelijke subsidie uit Amsterdam voor de periode 2017-2020 dwong het Bijbels Museum wederom tot herbezinning over haar voortbestaan.

▼ Paul de Roos als Bijbelse gids, eind jaren 60 in het museum aan de Hemonylaan.

2. NAAR EEN NIEUWE WERKELIJKHEID: VOORBEREIDING EN COMMUNICATIE

door CAROLIEN CROON

2.1 EEN NIEUWE KOERS

Vanaf eind 2016 werd de interne organisatie van het Bijbels Museum in sneltreinvaart zo compact mogelijk ingericht. Anders gezegd: alleen strikt noodzakelijke functies¹ bleven overeind en uitsluitend voor zover we die arbeidsplaatsen konden financieren. De structurele overheidssubsidie van zo'n € 200.000 per jaar viel immers per 2017 weg. Het museum pand – een dubbel grachtenhuis aan de Herengracht in Amsterdam – was een grote kostenpost. De circa 45.000 betalende bezoekers per jaar waren ontoereikend om uit de kosten te komen. Ondanks redelijke inkomsten uit verhuur aan derden was er onvoldoende omzet om de exploitatie te dekken.

Exploitatie- en presentatiepartner Amsterdam Museum nam in 2017 de volledige exploitatie van het pand op zich. Het zou proberen om met twee kleine nieuwe presentaties per jaar de

publieksinkomsten te vergroten en daarnaast meer verhuuropbrengsten te genereren. Voor het Bijbels Museum vervielen daarmee de kosten voor onderhoud, huur en openstelling van het pand.

Het Bijbels Museum richtte zich op het ontwikkelen van presentatiebeleid met eigentijdse reizende tentoonstellingen met nieuwe, in opdracht van het museum geproduceerde kunst of bruiklenen. Er werd een netwerk van presentatiepartners in het land opgebouwd bij wie de tentoonstellingen werden gepresenteerd. De financiering werd zeer overzichtelijk: de donateurs van het Bijbels Museum legden de financiële basis onder de compacte organisatie. De reizende tentoonstellingen werden gefinancierd door middel van fondsen en andere partners.

In mei 2017 nam het bestuur een voor een museum ongebruikelijke stap. Het wegvallen van de structurele overheidssubsidie noodzaakte tot afscheid nemen van de collectie. De aanzienlijke collectie was voor de nieuwe koers niet noodzakelijk en het behoud en beheer ervan

¹ Het betrof de functies van programmadirecteur, conservator, producent, medewerker marketing en communicatie. De financiële administratie, donateursadministratie en de ICT waren extern belegd.

drukte financieel zwaar op de kleine organisatie. Het bestuur realiseerde zich dat het een grote operatie zou worden om op museale wijze afscheid te nemen van de collectie. Op dat moment had het museum nog expertise over de collectie in huis in de persoon van de conservator. Een dergelijk omvangrijk project kon beter tijdig worden voorzien en gepland.

Anderhalf jaar later volgde een tweede bestuursbesluit: in 2020 zou het museum pand in Amsterdam worden verlaten. Het Bijbels Museum werd daarmee een museum zonder collectie en eigen presentatieruimte. Dat vroeg om een totale herbezinning op onze toekomst en het actualiseren van ons beleid.

2.2 ACTUEEL COLLECTIEBELEIDSPLAN

Geregistreerd museum

Het Bijbels Museum is een [geregistreerd museum](#). Dat betekent dat het gebonden is aan de museale richtlijnen voor het [afstoten](#) van collectie. Deze zijn vastgelegd in de [Ethische Code voor Musea](#) en de Leidraad [Afstoten Museale Collecties \(LAMO 2016\)](#)².

De LAMO 2016 is voornamelijk gericht op musea die door [ontzamelen](#) hun collectieprofiel willen aanscherpen en bepaalt dat een geregistreerd museum voordat het mag [herplaatsen](#) en [herbestemmen](#) een actueel collectie-

beleidsplan moet hebben, vastgesteld door het bevoegd gezag. Voor een museum dat de gehele collectie wil afstoten en niet over een actueel collectiebeleidsplan beschikt betekent dit een grote inspanning, die bovendien overbodig lijkt. Alle collectie wordt immers herplaatst en herbestemd.

AANBEVELING

Voor musea die hun volledige collectie willen afstoten en niet over een actueel collectiebeleidsplan beschikken zou een andere werkwijze kunnen gelden. Ze zouden bijvoorbeeld kunnen volstaan met het publiceren van een schriftelijke verantwoording van de motieven voor het afstoten van de collectie.

Interne expertise

Het Bijbels Museum had jarenlang slechts één conservator in dienst, verantwoordelijk voor collectiebeleid, registratie, behoud, beheer en presentatie. Het laatste collectiebeleidsplan dateerde uit 2002. Sindsdien maakte het museum verschillende grote ontwikkelingen en herinrichtingen door. Een nieuw collectiebeleidsplan had jarenlang minder prioriteit dan het bedienen van de bezoekers met nieuwe presentaties.

Het nieuwe plan had tot doel het proces van [waarderen](#) en vervolgens herplaatsen en herbestemmen van de collecties zo goed mogelijk te faciliteren. De con-

servator was vanwege haar kennis en jarenlange ervaring de aangewezen persoon voor het actualiseren van het collectiebeleid. De collectie werd ingedeeld in negen beheereenheden en vervolgens onderverdeeld in 52 deelcollecties, die werden gekwantificeerd en beschreven. Omdat de registratiegraad van de collectie in het digitale collectiemanagementsysteem [Adlib](#) slechts circa 25% bedroeg,³ gebeurde dit laatste voornamelijk op basis van schattingen. Het plan werd formeel vastgesteld door het bestuur van het museum.

Aanvullend onderzoek

Met de term '[juridische status](#)' bedoelen we wie juridisch eigenaar is van een of meer objecten en welke voorwaarden daaraan in de oorspronkelijke overdrachtsakte(n) zijn verbonden.

Toen het nieuwe collectiebeleidsplan gereed was, bleek dat over de deelcollecties Beeldende kunst en Kunstnijverheid weinig bekend was omtrent de juridische status, kunstenaars, conditie en context. Vanaf september 2018 deden twee stagiaires onderzoek naar deze collecties. Ze maakten een totaaloverzicht met onderverdeling, telden objecten, fotografeerden en beschreven ze. Ze stelden waar mogelijk de juridische status vast op basis van schenkingsovereenkomsten, beschikkingen van fondsen, publicaties in oude jaarverslagen en andere documentatie en adviseerden de expertgroep over de

▲ De objecten uit de deelcollecties Beeldende kunst en Kunstnijverheid zijn door twee stagiaires gefotografeerd.

waardering van de objecten. Dit verhoogde de registratiegraad van de collectie.

Een hoge registratiegraad en goed zicht op de juridische status zijn essentiële voorwaarden die de Ethische Code voor Musea stelt voor het afstoten van collectie. Deze informatie hoeft overigens niet in een collectiemanagementsysteem zoals [Adlib](#) te zijn opgenomen. Musea die daar niet over beschikken, kunnen volstaan met een overzicht in excel of een vergelijkbare spreadsheet.

² Ook de adviezen van de Ethische Codecommissie voor Musea zijn van belang voor musea die afstoten. Deze vormen een voorlopige (want nog niet formeel vastgestelde) aanvulling op de LAMO 2016. Een aantal musea heeft ervaringen met afstoting in publicaties gedeeld. De publicaties *Een collectieplan schrijven? Dat doe je zo!* (2021) en *Op de museale weegschaal* (2013) van de RCE geven eveneens praktische handvatten.

³ Het merendeel van de records in [Adlib](#) bevatte geen foto van het object. Een groot deel van de collectie was analoog geregistreerd via een kaartensysteem.

'Veel schenkingen waren niet geregistreerd'

Michelle van Dun liep als vierdejaars student cultureel erfgoed vijf maanden stage bij het Bijbels Museum. Ze deed onderzoek naar de deelcollectie Beeldende kunst, ter voorbereiding op het afstotingsproces. Na haar afstuderen werd ze gevraagd om als depot-medewerker het afstotingsproces te ondersteunen.

"Tijdens mijn stage bij het Bijbels Museum hebben mijn mede-stagiair Anniek Bakker en ik gewerkt zoals het moet: eerst alles in kaart brengen, daarna onderzoek doen. Anniek had de deelcollectie Kunstnijverheid onder haar hoede. We werkten veel samen. We dachten dat we aan het eind van de stage alles in beeld hadden, maar tijdens het afstotingsproces kwamen we toch nog heel wat ongeregistreerde schenkingen tegen. Dat viel tegen."

Retourneren bruiklenen

In het verleden waren door het Bijbels Museum voor vaste presentaties diverse objecten geleend, die het museum soms tientallen jaren achtereen in **bruikleen** behield. Werd een vaste presentatie afgebouwd, dan werden deze niet altijd direct geretourneerd. Een deel belandde in het depot. Tijdens de voorbereidingsfase van het ontzamelproces werden deze bruiklenen teruggegeven aan de rechtmatige eigenaren. Dit waren onder meer musea, kerkgenootschappen en een universiteit.

Projectplan Toekomst Collecties Bijbels Museum

Gelijktijdig met het collectiebeleidsplan werd het projectplan Toekomst Collecties Bijbels Museum ontwikkeld. Daarin werd in processtappen beschreven hoe de collectie met inachtneming van de regelgeving in de LAMO 2016 zou worden herplaatst en herbestemd, inclusief een begroting van de benodigde menskracht en middelen. De ontwikkeling van het plan en met name de begroting stelde ons voor nieuwe uitdagingen. Want hoe bereken je de kosten van zo'n omvangrijk ontzamelproject?

Erfgoed Delft stootte van 2013-2018 de collectie van Museum Nusantara af. De organisatie deelde ruimhartig informatie en aanbevelingen met het Bijbels Museum. Voor het fotograferen van objecten werd bijvoorbeeld twintig minuten per object gerekend, inclusief uit depot halen en terugplaatsen. Deze informatie hielp ons bij onze inschatting. Toch bleef het lastig om een goede begroting te maken. Iedere collectie vraagt immers om maatwerk. We wisten niet hoeveel onderzoek naar de oorsprong en de juridische status nodig zou zijn, hoeveel plaatsingen we op de ADB zouden moeten doen en hoeveel objecten daarvoor gefotografeerd moesten worden. Van een **bulkcollectie** hoeft bijvoorbeeld niet ieder object afzonderlijk te worden gefotografeerd, enkele representatieve objecten volstaan. Maar vooraf hadden we nog geen zicht op de hoeveelheid bulkcollecties.

De collectie van het Bijbels Museum werd volgens het nieuwe collectiebeleidsplan geschat op circa 30.000 objecten,⁴ verdeeld over 52 deelcollecties. Het was duidelijk dat externe menskracht en financiering nodig was om het proces tot een goed einde te kunnen brengen.

2.3 BEGROTING

De begroting voor de uitvoering van het gehele ontzamelingsplan werd vastgesteld op bijna € 315.000. Het Bijbels Museum kon die kosten niet volledig dragen. Museum Catharijneconvent had een partnerschap toegezegd en zou ruim € 55.000 bijdragen, voornamelijk in

de vorm van uren van betrokken medewerkers. Het Mondriaan Fonds onderkent het belang van **collectiemobiliteit** en honoreerde de aanvraag van het Bijbels Museum ruimhartig met € 80.000. Het fonds opperde crowdfunding voor het resterende bedrag. De donateurs van het museum hadden jarenlang bijgedragen aan het verzamelen, behouden en presenteren van de collectie. Een bijdrage aan de donateurs vragen voor het overdragen van collectie ging ons te ver.

We stelden de begroting bij naar € 240.000. Dat moest ten koste gaan van uren van medewerkers, want dit was de grootste kostenpost. Het Bijbels Museum zou hiervan zelf ruim € 100.000 bekostigen.

⁴ Na afloop van het proces bleek deze schatting te hoog. Het aantal prenten was geschat op 15.000, dit bleken er ruim 5.000 te zijn. Het totale aantal objecten kwam daarmee uit op ruim 20.000.

▼ *Vlucht naar Egypte*, lithografie van Alexandre Bida uit de deelcollectie Bijbelse prenten.

2.4 COMMUNICATIESTRATEGIE

Het besluit om te ontzamen en toch als museum verder te gaan is drastisch en ongebruikelijk. Dat moet goed gecommuniceerd worden met alle direct betrokkenen en stakeholders. Als eersten informeerden we de vier vaste medewerkers, met het vriendelijke, doch dringende verzoek om alle informatie vertrouwelijk te behandelen.

We wilden voorkomen dat in de media, bij de donateurs van het museum, het publiek of in de museumwereld het beeld zou ontstaan dat het Bijbels Museum er mee stopte. Dat was immers niet het geval. De nieuwe koers, met als tastbaar resultaat de eerste twee reizende fototentoonstellingen, wierp vruchten af. De zichtbaarheid en het publieksbereik in het land waren sterk gegroeid.⁵ We bouwden aan een nieuw netwerk van locatiepartners en kwamen daarmee op inspirerende plekken waar onze tentoonstellingen door het publiek werden gewaardeerd. De tentoonstellingsplannen voor de toekomst kregen vorm en bijval van locatiepartners, bezoekers en fondsen.

Het besluit om de collectie over te dragen was dé manier om het Bijbels Museum om te vormen tot een kleine organisatie die met reizende tentoonstellingen nog een lang leven tegemoet

kon gaan. Zou het publiek het nieuwe concept van museum zonder collectie begrijpen? En zouden de media dit oppikken en uitdragen?

De manager marketing en communicatie stelde een communicatiestrategie en uitvoeringsplan op.⁶ Transparant en open waren de steekwoorden. De focus lag op de toekomst. We wilden voorkomen dat direct betrokkenen zoals partners, schenkers van collectie, kunstenaars, vrijwilligers en de donateurs van het museum uit de media moesten vernemen wat we van plan waren. We kozen dan ook voor een zo persoonlijk mogelijke benadering. Zelf de regie houden in de communicatie bleek in de praktijk echter niet altijd haalbaar.

'De communicatie was een balanceeract'

Marjolein Marreveld is manager marketing en communicatie bij het Bijbels Museum. Sinds haar komst in september 2019 was ze onder meer verantwoordelijk voor de communicatie over het ontzamelproject met pers en publiek.

"Ik wilde tijdens het ontzamelproces een kijkje achter de schermen geven op sociale media. Het was een bijzonder en goed georganiseerd project, met liefde en zorg uitgevoerd. Er waren zo veel mooie verha-

len, we hadden aantrekkelijk beeld. Dat wilde ik delen met de buitenwereld, maar dat is maar beperkt gelukt. Musea zijn terughoudend om een kijkje in het depot te geven, ook vanwege de veiligheid voor de collectie. Het team was bovendien bang dat te veel media-aandacht voor het ontzamelproces de belanghebbenden van ons zou vervreemden. Dat was wel eens frustrerend. Achteraf denk ik dat we er goed aan hebben gedaan zo voorzichtig te zijn. Gezien de beperkte mankracht, omstandigheden en context was het slim om onder het maaiveld te blijven. Het is een kwetsbaar proces en de communicatie erover voelde als een balanceeract. Media zijn vluchtig en onzorgvuldig. Mensen lezen vaak oppervlakkig en hebben snel een oordeel klaar."

Springlevend

"We hadden te maken met een unieke situatie: het Bijbels Museum deed de collectie de deur uit, gaf het eigen museum pand op én werd dankzij de nieuwe programmering zichtbaarder dan ooit als museum nieuwe stijl. Dat is veel om over te brengen. De boodschap 'Gesloten op de oude locatie, maar springlevend in het hele land' is goed overgekomen, zowel bij de donateurs, de partners als bij de pers. Dat lukte omdat we al vanaf 2017 reizende tentoonstellingen programmeerden. We konden het resultaat laten zien. Een aanbeveling aan collega's in een vergelijkbare situatie? Als je het aandurft: zoek een partner die het afstotingsproces volgt en vastlegt, bijvoorbeeld een documentairemaker. Dat is absoluut de moeite waard."

AANBEVELING

Zoek een partner die het afstotingsproces volgt en professioneel vastlegt, bijvoorbeeld een documentairemaker.

Persoonlijk contact met de belangrijkste stakeholders

Al vroeg in het proces informeerden we in persoonlijke gesprekken onze belangrijkste externe partners, zoals het Nederlands Bijbelgenootschap, Museum Catharijneconvent, Amsterdam Museum, de Vrije Universiteit, Vereniging Rembrandt en het Mondriaan Fonds.

Het Nederlands Bijbelgenootschap

Het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) was tot en met 2007 formeel eigenaar van wat de kerncollectie van het Bijbels Museum genoemd kan worden: de collectie van ds. Leendert Schouten. De verzameling was in 1978 in langdurig bruikleen gegeven aan het Bijbels Museum, waarna hij in 2007 werd overgedragen aan het Bijbels Museum. Deze overdracht had plaatsgevonden bij [notariële akte](#). In de akte stonden twee ontbindende voorwaarden: het Bijbels Museum was verplicht de collectie te presenteren voor publiek en het was het museum verboden om de collectie te vervreemden, dus te verkopen, ruilen of schenken. Feitelijk was het NBG daarmee de instelling die over de toekomst van deze deelcollectie moest besluiten. Hoe zag het NBG deze voor zich, nu het Bijbels Museum de zorgen en presentatieplicht en het eigendom wilde overdragen? Wilde het NBG de collectie terug? Zo nee: wilde het

⁵ In 2016 was het publieksbereik van het Bijbels Museum 41.244 bezoekers, in 2017 was dat 48.507. In 2018, het eerste jaar met reizende tentoonstellingen, steeg het aantal bezoekers naar 92.363. Daarbij moet worden vermeld dat in 2018 ook tentoonstellingen plaatsvonden op vier locaties waar geen bezoek kon worden geteld. Deze zijn niet in deze cijfers meegerekend. Zie ook: *Bestuurs- en activiteitenverslag Bijbels Museum 2018* op de website van het museum

⁶ Voor tips over een te ontwikkelen communicatiestrategie zie ook: *Herplaatsing Collectie voormalig Museum Nusantara Delft: Leringen en Vragen 2013-2018*.

meewerken aan de overdracht aan een ander museum? Het NMG gaf direct aan dat het de collectie niet terug wilde en zou meewerken aan de overdracht.

Er was veel aan gelegen om deze bijzondere collectie bij elkaar te houden en goed onder te brengen. Veel van de donateurs van het museum kennen deze collectie vanuit hun jeugd. Ze bezochten het museum met school of in familieverband. De collectie is bij hen geliefd. De wens van NMG en Bijbels Museum was dan ook om het ensemble als geheel over te dragen aan Museum Catharijneconvent, rijksmuseum voor christelijke kunst. Later, tijdens de waarderingsfase, onderschreef de expertgroep dit in zijn advies.

Voor alle objecten en deelcollecties moest nog worden vastgesteld wat **beschermwaardig** was en wat niet.⁷ Voor de collectie van ds. Leendert Schouten stond echter vast dat deze van bijzonder belang was omdat het een historisch relevant verhaal over het negentiende-eeuwse protestantisme vertelt. Er is in Nederland relatief weinig roerend protestants erfgoed, mede omdat het protestantisme eeuwenlang wars is geweest van beeldcultuur.

Vanwege de beperkende voorwaarden in de notariële overdrachtsakte, hebben we het NMG later gevraagd om de overdrachtsakte van de collectie van ds. Leendert Schouten mede te ondertekenen.

Museum Catharijneconvent

Museum Catharijneconvent heeft de opdracht zorg te dragen voor behoud, beheer en presentatie van christelijk Nederlands erfgoed. Het Bijbels Museum wilde in een vroeg stadium onderzoeken of de collectie van ds. Leendert Schouten en andere beschermwaardige objecten konden worden overgedragen aan dit museum. Directeur Marieke van Schijndel maakte direct duidelijk dat er meer informatie nodig was over de omvang en conditie van de collectie van ds. Leendert Schouten voordat ze kon besluiten tot aanvaarding ervan. Er moest bovendien intern overlegd worden en draagvlak worden gecreëerd voor een dergelijk besluit. Het duurde uiteindelijk anderhalf jaar voor het definitieve besluit viel.

'De collectie van ds. Leendert Schouten blijft behouden voor de Collectie Nederland'

Marieke van Schijndel is directeur van Museum Catharijneconvent, rijksmuseum voor christelijke kunst. Het museum was vanaf het begin betrokken bij het ontzamelproces.

"Het was duidelijk dat het Bijbels Museum het ontzamelproces heel zorgvuldig en professioneel wilde aanpakken. Het lag voor de hand dat we meteen onze hulp aanboden. Het Bijbels Museum is immers een zusterorganisatie. Bovendien zag ik een kans om het protestante profiel van onze collectie te versterken. Al schrok ik aanvankelijk van de hoeveelheid objecten. 'Dat past nooit in ons depot' dacht ik."

Collectieprofiel

"Tanja Kootte, onze conservator voor het protestants erfgoed, nam deel aan de expertgroep voor de waardering van de

collectie. Ze zag, mede op basis van het onderzoek van Hermine Pool, direct dat de collectie van ds. Leendert Schouten perfect paste in ons collectieprofiel. De collectie vertelt immers een belangrijk verhaal over protestantisme in Nederland. Overigens was niet iedereen in ons museum gelijk enthousiast. De collectiebeheerders zagen in eerste instantie vooral een berg werk op zich afkomen. Ze vroegen zich af wat we in hemelsnaam moesten met al die potjes en pannetjes, stenen, opgezette vogels. En dan die mummie! Achteraf gezien hadden we intern beter moeten uitleggen dat de meerwaarde van de collectie vooral in het ensemble zit. Ook al zullen bepaalde objecten nooit het depot verlaten, deze collectie hoort bij onze bewaarfunctie voor de **Collectie Nederland**. Verder ben ik me er persoonlijk te weinig van bewust geweest dat deze ontzaming voor sommige betrokkenen een pijnlijk proces was. Terugkijkend had ik meer rekening met die gevoeligheden moeten houden."

Opgenomen in vaste opstelling

"Het model van de Tempelberg/Haram al-Sharif heeft een prachtige plek gekregen in onze vernieuwde vaste opstelling. Daar heeft het nu een educatieve functie; aan de hand van dit object kunnen we met schoolkinderen het gesprek aangaan over verschillen en overeenkomsten tussen religies. De restauratie heeft veel nieuwe informatie opgeleverd. Dat is het mooie van zo'n herplaatsing: in een andere context kun je nieuwe betekenislagen en verhalen aan een object toevoegen. Anders dan dominee Schouten ooit bedoeld heeft, maar daarom niet minder waardevol."

◀ Ds. Leendert Schouten verzamelde naast schaalmodellen ook joodse ceremoniële voorwerpen, Egyptische artefacten, archeologische vondsten en natuurlijke voortbrengselen en souvenirs uit het Heilige Land.

⁷ Zie 3.1 voor de beschermwaardigheidstoets.

Exploitatie en presentatiepartner Amsterdam Museum

Vanwege de nauwe samenwerking was het ook van belang om de directeur van het Amsterdam Museum vroegtijdig op de hoogte te stellen dat het Bijbels Museum zonder eigen collectie verder zou gaan. Sinds 2013 viel de exploitatie van het monumentale Cromhouthuis onder de gezamenlijke verantwoordelijkheid van het Bijbels Museum en het Amsterdam Museum. Beide musea presenteerden er. Voor het Amsterdam Museum was het Cromhouthuis een satellietlocatie, dat een interessant verhaal vertelde over de geschiedenis van Amsterdam. Vanaf 2017 was de volledige exploitatieverantwoordelijkheid overgenomen door het Amsterdam Museum.

Vrije Universiteit

Het Bijbels Museum beschikte over een grote collectie bijbels, kinderbijbels, stichtelijke literatuur en theologische traktaten, in totaal 4.500 boeken. Veel van de bijbels waren van generatie op generatie door families bewaard en uiteindelijk geschonken aan het Bijbels Museum. In veel gevallen waren de schenkers ook donateur van het museum. Het was onmogelijk om alle schenkers apart te benaderen en met hen in gesprek te gaan over de toekomst van de door hen geschonken boeken. We hoopten wel dat zoveel mogelijk bijbels bij één nieuwe eigenaar terecht zouden kunnen komen. Een eigenaar die het vertrouwen zou hebben van de oorspronkelijke schenkers.

In veel bijbels waren notities geplaatst. Deze persoonlijke opmerkingen en vragen van christenen uit voorbije eeuwen vormen studiemateriaal voor theologen en historici. Welk museum zou interesse hebben in deze collectie en deze kunnen ontsluiten voor presentatie, onderzoek en onderwijs? Wij konden er geen bedenken. Ook het NBG had geen belangstelling. De Vrije Universiteit (VU) was de enige andere potentiële partner. We hadden al een mooie samenwerking met de Universiteitsbibliotheek,⁸ maar de Vrije Universiteit is geen geregistreerd museum. Het is wel een erfgoedinstelling met een lange verzamelgeschiedenis, uitstekende expertise op het gebied van oude boeken en handschriften, museale condities voor behoud en beheer van de collecties en een ruimhartig bruikleenbeleid waarbij het dezelfde eisen stelt als musea. De VU heeft de menskracht en middelen om de bijbels te ontsluiten én voor de toekomst veilig te stellen. Deze specifieke deelcollectie zou er worden begrepen en in een goede bedding belanden. Vroeg in het proces kondigden we bij de Vrije Universiteit aan dat we de collectie zouden gaan afstoten.

⁸ De samenwerking betrof de gezamenlijk opgerichte Stichting Collectie van Noordwijk. Zie ook het interview met Willemien van Dijk en casus #1 *Religieuze boeken*.

'We ontsluiten de collectie wereldwijd'

Willemien van Dijk is conservator handschriften en oude drukken bij de Vrije Universiteit. De VU nam de samengestelde collectie Religieuze boeken over van het Bijbels Museum. Deze bestond uit bijbels, theologische traktaten, kinderbijbels en stichtelijke literatuur.

"Het Bijbels Museum en de VU hadden al een goede relatie. We werkten samen op het gebied van aankoop, presentatie en collectiebeheer voor Stichting Collectie van Noordwijk. Die hebben we gezamenlijk opgericht. Het Bijbels Museum polste of we een deel van de collectie wilden overnemen, omdat het ging ontzamen. De bijbels passen heel goed in onze collectie. Omdat we geen doublures wilden, hebben we de voorwaarde gesteld dat we konden selecteren. Het museum verlangde op zijn beurt dat we bij eventuele afstoting in de toekomst beschermwaardige boeken eerst via de ADB aan de museumwereld zouden aanbieden."

Unieke objecten

Een belangrijk verzamelcriterium voor de VU is dat objecten uniek moeten zijn binnen de Collectie Nederland. De zestiende-eeuwse drukken zijn schaars, dus die houden we in elk geval. De zeventiende- tot negentiende-eeuwse exemplaren bekijken we stuk voor stuk nauwkeurig. Ook als we al een soortgelijke druk in collectie hebben, is er voor ons vaak toch een reden om een bijbel te behouden. Bijvoorbeeld vanwege een familiestamboom of unieke kaart of afbeelding die er in is opgenomen. De twintigste-eeuwse bijbels selecteren we kritischer. Daarbij is minder variatie in de drukken."

▼ De samengestelde collectie Religieuze boeken is in zijn geheel overgedragen aan de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit Amsterdam, waar deze beschikbaar blijft voor onderwijs, onderzoek en presentatie.

Worldcat

“Voor de als beschermwaardig aangemerkte collectie kinderbijbels en stichtelijke literatuur lag herplaatsing bij de VU minder voor de hand. Ik heb onderzoekers van verschillende faculteiten gevraagd of ze deze collectie interessant genoeg vonden voor onderzoek. De respons was positief. Juist door de grote omvang geeft de collectie een goed beeld van de religieuze opvoeding van protestants-christelijke kinderen in de negentiende en twintigste eeuw. Dat is zowel relevant voor religiewetenschappen als voor pedagogiek en sociale wetenschappen. De collecties blijven dus behouden voor de toekomst, al krijgen ze bij ons wel een andere functie dan in het museum. Onze prioriteit ligt bij onderwijs en onderzoek, in plaats van presentatie. We ontsluiten de collectie digitaal wereldwijd via Worldcat, daardoor neemt de toegankelijkheid enorm toe.”

▼ Museummedewerkers Nanine van Smoorenburg en Kathy Marchand werken in het depot van het Bijbels Museum.

Aandacht voor particuliere schenkers

Gelijktijdig met de gesprekken met onze belangrijkste professionele partners planden we ook gesprekken in met een aantal particuliere schenkers van collectie, met wie de conservator een persoonlijke band had opgebouwd. Aanvankelijk spraken we schenkers van acht objecten of deelcollecties. Naar aanleiding van de communicatie aan de donateurs meldden zich later nog meer schenkers. De objecten varieerden van micrografieën en een kinderbidbankje van Hildo Krop tot een verzameling huiselijke devotieobjecten, inclusief zilverwerk. We spraken ook een schenker (foto rechts) van een collectie Archeologie uit het Heilige Land, dat ook een verzameling fotoboeken omvatte van reizen naar opgravingen waar de objecten waren gekocht.

Ruim voordat de buitenwereld op de hoogte werd gesteld van onze plannen kreeg iedereen de mogelijkheid om zijn of haar **schenking** terug te nemen. Een enkeling maakte daar gebruik van. De meeste schenkers – allen op leeftijd – hadden daar echter geen behoefte aan. Ze hadden juist weloverwogen en tijdig hun objecten overgedragen, vanuit het idee dat ze er in de laatste fase van hun leven geen zorg meer over hoefden te hebben. Hun verhalen over de objecten waren opgetekend en ze hadden de overdracht vaak als bevrijdend ervaren.

De meesten wilden afwachten of er museale belangstelling was. We spraken af dat het Bijbels Museum in gesprek zou gaan met collega-musea waar de objecten een aanvulling op de collectie zouden kunnen vormen. Met iedere schenker stelden we een prioriteitenlijst

▲ Schenker Ds. Thea Barnard (rechts op de foto) heeft naar aanleiding van de overdracht van de door haar verzamelde archeologische collectie een kennismakingsgesprek met Wim Weijland, directeur van het Rijksmuseum van Oudheden. Midden op de foto prof. dr. Zimmermann, die Thea Barnard eerder bij een opgraving in het Heilige Land had ontmoet.

op van musea waar de objecten mogelijk in de collectie zouden passen en legden we voorkeuren vast.

We benaderden onze collega-musea. Zodra er een match of een mismatch was, communiceerden we die aan de schenker. We introduceerden elke schenker bij de directeur of conservator van het museum dat de schenking wilde aanvaarden.

AANBEVELING

Het tijdig informeren van belanghebbenden is een tijdrovende, maar belangrijke stap in het proces. Het draagt bij aan het vertrouwen in musea en hun zorgvuldigheid en versterkt de band van het museum met de stakeholders.

Vrijwel al deze schenkingen zijn uiteindelijk terechtgekomen in geregistreerde musea, waaronder drie rijksmusea. Een aantal keren verliep dat via een

warme overdracht, dat wil zeggen een persoonlijke ontmoeting tussen de oorspronkelijke schenker en de nieuwe eigenaar.

Gesprekken met kunstenaars

De directeur ging vervolgens in gesprek met vier kunstenaars die de afgelopen jaren werk voor het museum hadden gemaakt, dan wel aan het museum hadden verkocht, dat sindsdien permanent of veelvuldig werd gepresenteerd. Ook uit deze gesprekken bleek zowel waardering voor de persoonlijke manier waarop de kunstenaars werden geïnformeerd, als zorg over de toekomst van de door hen gemaakte kunstwerken. Van de objecten van deze kunstenaars is een deel uiteindelijk overgedragen aan geregistreerde musea, één kunstwerk is geschonken aan de betreffende kunstenaar en één object is overgedragen aan de nieuwe eigenaar van het pand.⁹

⁹ Zie voor meer informatie casus #4 *Spiegeligen/Reflections*.

De tweede schil: betrokken vrijwilligers

Het Bijbels Museum had de gewoonte om circa drie keer per jaar alle vrijwilligers uit te nodigen om hen bij te praten over ontwikkelingen in het museum en ervaringen uit te wisselen over de gang van zaken. Gemiddeld kwamen daar tien tot twaalf mensen op af. Het was een gemêleerde groep, die met argusogen de ontwikkelingen in het museum gadesloeg. De meesten waren tussen de 65 en 75 jaar, op een enkele student Religiewetenschap na. De vrijwilligers vervulden verschillende taken: van publieksbegeleiding tot het vertalen van zaalteksten, rijden van kleine kunsttransporten, helpen bij het maken van presentaties of het redigeren van een publicatie.

We stelden de vrijwilligers op de hoogte van het plan om de collectie te herplaatsen en herbestemmen. Het nieuws werd met gemengde gevoelens ontvangen. De procesgang van het afstoten werd niet door iedereen direct begrepen. Daarom stelden we deze in iedere volgende bijeenkomst aan de orde en gaven we inzicht in de actuele stand van zaken.

Naast teleurstelling en zorgen over de toekomst van de geliefde collectie van ds. Leendert Schouten, was er van de vrijwilligers ook bijval en steun voor het besluit. Iedereen zag in dat het volgens de regels overdragen van alle collectie een grote klus zou zijn. Dat het museum ondertussen open bleef en met nieuwe tentoonstellingen nieuw publiek en media-aandacht genereerde, stemde positief. Een enkele vrijwilliger zag dit als een natuurlijk moment voor afscheid.

▲ Museummedewerker Dagny van Hagen aan het werk in het depot.

Anderen zagen nieuwe mogelijkheden om het museum juist in deze fase extra te ondersteunen, bijvoorbeeld als vrijwilliger in het Archiefteam. De meeste vrijwilligers bleven trouw komen tot we medio maart 2020 het pand moesten sluiten vanwege het covidbeleid.

'Het was een feest om hier te werken'

Dinie de Ruiter was na haar vervroegd pensioen maar liefst vijftien jaar vrijwilliger bij het Bijbels Museum. Dinie schonk bovendien een zilveren armbandje, gemaakt van een bijbelslot.

"Toen ik hoorde dat het Bijbels Museum de collectie zou afstoten, moest ik wel even slikken. Ik was bijna klaar met de registratie in Adlib van alle bijbels die op zaal stonden. Ik had het gevoel dat ik alles voor niets had gedaan. Ik heb me echter altijd gerealiseerd dat die grote panden aan de Herengracht niet te behappen waren voor het museum. De ontzaming is heel zorgvuldig uitgevoerd. Er is lang gezocht naar nieuwe bestemmingen voor alle objecten. Niet de financiën voerden de boventoon, maar het vinden van de beste bestemming voor elk object. Toen ik hoorde dat alle bijbels naar

de VU zouden gaan, was voor mij alles weer goed. Ik heb meegewerkt aan het ontdebelen, ordenen en opschonen van het archief. Op veel plekken in het pand was dezelfde inhoud bewaard. Onder leiding van de archivaris zetten we in korte tijd grote stappen. Het was een feest om er iedere week aan mee te werken."

Familie-erfstuk

"Het armbandje dat ik had geschonken heb ik teruggenomen. Eigenlijk had ik beter kunnen wachten tot het Bijbels Museum er een goede bestemming voor zou vinden, maar daarover was toen nog niets bekend. Mijn kinderen wilden het armbandje niet hebben. Ik vind het jammer als ze het later als oud zilver wegdoen. Het is een familie-erfstuk, het zilveren slotje dateert uit de zeventiende eeuw en is afkomstig van een bijbel. Als een museum het alsnog wil aanvaarden, hoor ik het graag."

◀ Een medewerker van kunsttransporteur Kortmann pakt de collectie van ds. Leendert Schouten in.

Donateurs van het Bijbels Museum

Het Bijbels Museum informeerde de ruim 8.000 donateurs drie keer per jaar per brief over actuele ontwikkelingen en tentoonstellingen.

In de brief van 10 april 2018 werd het besluit toegelicht om de collectie af te stoten en deelcollecties te herplaatsen en herbestemmen bij andere erfgoedorganisaties. Na de transitie zou het Bijbels Museum alle aandacht en middelen in nieuwe projecten steken die in eigen huis en in het land te zien zouden zijn. Het besluit om het pand te verlaten was op dat moment nog niet genomen.

In dezelfde brief werd de expertgroep die de collectie zou gaan waarden geïntroduceerd. Er volgde een uitnodiging voor een speciale donateursdag op 28 mei 2018, die geheel in het teken zou staan van het project Toekomst Collecties Bijbels Museum. Op deze dag zouden ook leden van het bestuur, de conservator van het Bijbels Museum en de conservator protestantisme van Museum Catharijneconvent aanwezig zijn.

De dag werd bezocht door meer dan zeventig donateurs en een aantal vrijwilligers. Er waren plenaire en kleinschalige presentaties en er was ruim gelegenheid voor het stellen van vragen en het voeren van een gesprek met bestuur, directie en conservator. Die open communicatie werd gewaardeerd.

In iedere volgende donateursbrief werd het besluit en de achtergrond van project Toekomst Collecties Bijbels Museum kort herhaald en werd nieuwe

informatie gedeeld. Over het verlaten van het pand en de verhuizing van het kantoor bijvoorbeeld. Elke brief eindigde met de uitnodiging om in geval van vragen of opmerkingen contact op te nemen met het museum.

In de brieven van april en september 2019 riepen we donateurs van het museum die een object of bijbel hadden geschonken en deze terug wilden, op zich te melden bij het museum.

Op 25 september 2019 ging een persbericht uit over de eerste plaatsing op de [afstotingsdatabase \(ADB\)](#).¹⁰ In een extra brief die op 25 september werd bezorgd, deelden we de inhoud van het persbericht met de donateurs.

Tijdens de donateursdag in december 2019 gaven August den Hollander, hoogleraar Theologie, Willemien van Dijk, conservator handschriften en oude drukken en archivaris Hans Seijlhouwer van de VU presentaties over de toekomst van de collecties en archieven die aan hen zouden worden overgedragen.

Geplande en ongeplande media-aandacht

Als bij meer dan 8.000 donateurs een brief op de mat valt met nieuwswaarde, kan die eenvoudig bij de pers belanden. Trouw kopte op 4 mei 2019: *Bijbels Museum stoot gehele collectie af wegens geldgebrek*.

Het Nederlands Dagblad wijdde vervolgens in de zomer een lang artikel aan het Bijbels Museum en Cultuurpark

Heilig Land. “Ze zijn klein, lijden aan geldgebrek en krijgen nagenoeg geen subsidie. De twee oudste Bijbelse musea in Nederland laten zich hierdoor echter niet uit het veld slaan en zoeken naar nieuwe wegen om het christelijke verhaal aan de man te brengen.”

Daarmee was de kogel door de kerk. Deze media-aandacht was niet door ons geïnitieerd, maar het nieuws was niet groot in de pers gekomen. We waren vooral opgelucht dat we inmiddels alle belanghebbenden op een door ons gekozen tijdstip hadden geïnformeerd.

Het laatste jaar in het Cromhouthuis moesten we het bezoekers, donateurs, vrijwilligers en andere belanghebbenden vaak opnieuw uitleggen: we vertrekken weliswaar uit het pand, maar gaan door als museum met reizende tentoonstellingen. We stoppen niet, maar gaan in een nieuwe vorm door met het vertellen van eigentijdse, inspirerende verhalen op allerlei plekken in het land.

Persbericht en scoop

Op 25 september 2019, de dag van de start van de pilot en de eerste plaatsing van collectie op de afstotingsdatabase, stuurden we een persbericht uit.¹¹ Belangrijkste feiten: het Bijbels Museum vaart een nieuwe koers. Het draagt de collectie over. De collectie komt terecht bij verschillende (rijks-)musea: de deelcollectie van ds. Leendert Schouten gaat naar Museum Catharijneconvent. De collectie van 4.500 bijbels en kinderbijbels gaat naar de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit.

We meldden tevens dat Stichting de Cromhouthuizen het museum pand had verkocht aan Stadsherstel Amsterdam. Het Bijbels Museum zou het gebouw aan de Herengracht medio 2020 verlaten.

Diezelfde dag publiceerde Trouw een dubbelinterview met de directeurs van Museum Catharijneconvent en het Bijbels Museum over de overdracht van de collectie van ds. Leendert Schouten. Deze scoop hadden we aan Trouw gegund.

Diezelfde week sponsorde de Museum-DepotShop een bijlage bij NRC over ontzamen. Daarin legden we in een uitgebreid interview uit wat het ontzamelproces van het Bijbels Museum inhield en hoe we als museum verder zouden gaan met reizende tentoonstellingen.

Eind juni 2020, vlak voor de verhuizing, stuurden we opnieuw een persbericht uit. Onder de kop *Bijbels Museum Amsterdam leeg* pakte Het Parool uit met een artikel over de verhuizing en overdracht van het pand.

AANBEVELING

In verschillende publicaties over herplaatsen en herbestemmen is al gewezen op het belang van een goede communicatiestrategie. De titels zijn opgenomen in de bijlage *Verder lezen*.

¹⁰ Zie bijlage IV *Persbericht 25 september 2019*

¹¹ Zie bijlage IV *Persbericht 25 september 2019*

Elly Kuipers

3. DE WAARDERING VAN DE COLLECTIE

door TESSA LUGER

Op 6 oktober 2017 kreeg ik een telefoontje van Hermine Pool, conservator van het Bijbels Museum. Ze had een opzienbarende mededeling: het museum verkeerde in financiële nood en had om die reden besloten de gehele collectie af te stoten. Aan Hermine de opdracht om een werkgroep van experts op het gebied van religieus erfgoed samen te stellen, die de waarde van de collectie in de context van de Collectie Nederland zou moeten bepalen. Ik kreeg, als specialist op het gebied van [collectiewaardering](#) bij de [Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed \(RCE\)](#), het verzoek om dat proces in goede banen te leiden. Aangezien het ging om een vraagstuk van belang voor de Collectie Nederland, berekende de RCE geen kosten aan het museum door.

Ik had eerder te maken gehad met een museum dat in een keer zijn hele collectie afstoot. In 2013 sloot het Delftse Museum Nusantara voorgoed zijn deuren. Dat was een leerzaam traject, maar met een ander uitgangspunt: de teruggave van een zo groot mogelijk deel van de collectie aan herkomstland Indonesië. Toch was er ook een belangrijke overeenkomst: ook in dat

geval moest een toetsing van de beschermwaardigheid van de verschillende collectieonderdelen voor de Collectie Nederland plaatsvinden. Daarvan hadden we geleerd dat het begrip beschermwaardigheid van geval tot geval een nadere invulling behoeft.

3.1 BESCHERMWAARDIGHEIDSTOETS

Beschermwaardigheid speelt sinds 2016 een belangrijke rol bij de afstoting van museale objecten. Een van de drie hoofddoelen van de LAMO 2016 is bescherming van het erfgoed van nationaal belang, opdat het behouden blijft voor de Nederlandse samenleving. De LAMO maakt onderscheid tussen lichte en zwaardere gevallen, afhankelijk van de kwaliteit en kwantiteit van de af te stoten objecten. Voor bulkcollecties – een grote hoeveelheid soortgelijke objecten met een lage erfgoedwaarde – geldt de lichte procedure. Voor alle afstotingsvoornemens geldt dat ze moeten worden aangemeld op de afstotingsdatabase (ADB). Daarbij dient te worden vermeld of het gaat om

◀ Bijbelse voorstelling, linosnede van Elly Kuipers, uit de deelcollectie Beeldende Kunst.

beschermwaardig of niet-beschermwaardig erfgoed. Met beschermwaardig wordt bedoeld dat een object vanwege zijn bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis behouden dient te worden binnen het openbare, museale domein. Beschermwaardigheid wordt vastgesteld op basis van een aantal criteria: het nationale belang, uniciteit, historische en/of artistieke waarde, ensemblewaarde, maatschappelijke en/of museale waarde. Het afstotende museum geeft bij plaatsing op de ADB zelf aan of de objecten beschermwaardig zijn of niet. Daarnaast kan iedereen melding maken van mogelijke beschermwaardigheid van een af te stoten object, ook als dat tegen het oordeel van het afstotende museum ingaat. Als dat gebeurt, buigt een onafhankelijke toetsingscommissie, ingesteld door het [Museumregister](#), zich over de kwestie. Als die tot de conclusie komt dat het museum het object terecht als niet-beschermwaardig heeft aangemerkt, mag het buiten het openbare museale domein herbestemd worden. Stelt de commissie de melder in het gelijk, dan moet het voor de openbaarheid behouden blijven. Als zich geen enkel belangstellend museum meldt om het object over te nemen kan dit problemen geven.

3.2 KADERS EN RICHTLIJNEN

In de voorbereidende gesprekken met het Bijbels Museum kwamen de kaders en richtlijnen aan de orde waaraan het museum en de expertgroep gehouden waren. De collectie was eigendom van

een private stichting, niet van een overheid, en viel daardoor niet onder de [Erfgoedwet](#). Als geregistreerd museum zou het museum wel de LAMO moeten volgen.

3.3 EXPERTCOMMISSIE

Met dat doel voor ogen ging de door het museum ingestelde expertcommissie aan de slag. De commissie bestond uit August den Hollander, hoogleraar Theologie aan de Vrije Universiteit, Tanja Kootte, conservator protestantisme van Museum Catharijneconvent, Martin van Wijngaarden en Rineke Nieuwstraten, beiden bestuurslid van Stichting Protestantse Kerkelijke Kunst Nederland, en een expert van het Nederlands Bijbelgenootschap.¹² Namens het museum namen directeur Carolien Croon als toehoorder en conservator Hermine Pool deel. Ik trad op als procesbegeleider. In de periode december 2017- april 2019 kwam de groep zes keer bij elkaar om de collectie op deelcollectieniveau te waarderen.

3.4 OP DE MUSEALE WEEGSCHAAL

Voor het waarderen van de collectie maakte de commissie gebruik van de door de RCE ontwikkelde methode *Op de museale weegschaal* (2013). Collectiewaardering wil zeggen het toekennen van culturele, niet-financiële waarde

¹² Van het NBG wisselden drie afgevaardigden elkaar af.

aan een object of collectie. Het gaat dan om de vraag: wat vinden we belangrijk aan die collectie, en op grond waarvan? Het doel is om onderbouwde uitspraken over waarde te kunnen doen op basis waarvan beslissingen voor toekomstig beheer, behoud en ontwikkeling kunnen worden genomen. In dit geval: met het oog op de herplaatsing. De methode bestaat uit zes elkaar logisch opvolgende stappen.

Op de museale weegschaal

- stap 1:** formuleer de aanleiding en vraagstelling;
- stap 2:** bepaal wat gewaardeerd wordt, binnen welk referentiekader en wie de belanghebbenden zijn;
- stap 3:** bepaal welke criteria voor de waardering relevant zijn en definieer het waarderingskader;
- stap 4:** ken waardescores toe en onderbouw ze met argumenten;
- stap 5:** verwerk de toetsing;
- stap 6:** neem een besluit of onderneem actie.

▼ De expertgroep aan het werk: stagiaires Michelle van Dun en Anniek Bakker presenteren hun bevindingen.

Aanleiding en vraagstelling

De vraag naar de aanleiding en de vraagstelling voor de waardering was betrekkelijk eenvoudig te beantwoorden. De aanleiding was het besluit van het bestuur van het Bijbels Museum de collectie te ontzamen. Deze beslissing stond voor de commissie niet ter discussie, het was een voldongen feit. Ook de vraagstelling lag voor de hand, omdat deze logisch voortvloeide uit de hierboven beschreven kaders: welke objecten en/of onderdelen uit de collectie van het Bijbels Museum zijn beschermwaardig voor de Collectie Nederland?

Referentiekader en belanghebbenden

Een collectiewaardering staat altijd in relatie tot de missie en doelstellingen van het eigen museum en tot een grotere context, bijvoorbeeld die van de Collectie Nederland. Dat noemen we het referentiekader. Omdat in dit geval de context van een vaste museale presentatieplek wegviel en er nog geen zicht was op de toekomstige bestemming van de collectie, was de Collectie Nederland het enige mogelijke referentiekader (stap 2). Als belangrijkste belanghebbenden bij de collectie werden de donateurs van het Bijbels Museum en de collectiebeherende instellingen op het gebied van religieus erfgoed aangemerkt. We spraken af dat we in het proces een strikt onderscheid zouden maken tussen de fase van waarderen en de daaropvolgende fase van herplaatsen en herbestemmen. Op die manier zou de uitkomst van de waardering niet worden beïnvloed door de mogelijkheden – of het gebrek daaraan – voor herplaatsing en herbestemming.

Bovendien waren er verschillende experts verbonden aan collectiebeherende instellingen die mogelijk in aanmerking kwamen om delen van de collectie in beheer over te nemen. Dat was een onvermijdelijk gegeven, gelet op het beperkte aantal beschikbare deskundigen op het gebied van het protestants-christelijk erfgoed in Nederland.

AANBEVELING

Maak in het ontzamelproces een duidelijk onderscheid tussen de waarderingsfase en de fase van herplaatsen en herbestemmen. Zorg voor een divers samengesteld en onafhankelijk team van experts; probeer te vermijden dat bij de waardering experts worden betrokken die verbonden zijn aan organisaties die in aanmerking komen om afgestoten objecten over te nemen. Als dat niet anders kan, wees dan alert op mogelijke belangenverstrengeling en maak dit bespreekbaar, waardoor de teamleden elkaar op dit punt scherp kunnen houden.

Waarderingskader

De volgende stap was de bepaling van de waarderingscriteria en de definiëring van het waarderingskader. Wat betekent het begrip beschermwaardigheid in relatie tot de collectie van het Bijbels Museum? De algemeen toepasbare criteria uit *Op de museale weegschaal* boden daarbij houvast, maar moesten – zoals bij elke waarderingsvraag – worden toegespitst op de specifieke situatie. Anders gezegd: elke vraagstelling heeft zijn eigen waarderingskader.

Dat leidde tot de volgende uitwerking: Een object of cluster objecten uit de collectie van het Bijbels Museum is beschermwaardig als:

1. het in hoge mate representatief is voor het verhaal van het (negentiende- en twintigste-eeuwse) protestantisme in Nederland (*historisch*);
2. het een hoge waarde heeft voor religiewetenschap, de historische wetenschap en/of cultuurgeschiedenis (*informatief*);
3. er geen gelijke van is binnen de Collectie Nederland (*zeldzaamheid*);
4. het getuigt van de ideologische motieven waarmee het is verzameld (*herkomst*);
5. het een belangrijke aanvulling vormt op andere reeds in openbare collecties aanwezige objecten, waardoor de ensemblewaarde van het geheel verhoogd wordt (*ensemble, ontwikkelpotentieel*).

Waarderingscriteria

Bij de keuze van de criteria speelde het karakter en de herkomstgeschiedenis van de collectie een belangrijke rol. De oorspronkelijke, negentiende-eeuwse kern was uit ideologische en religieuze motieven bijeengebracht; later speelden cultuurhistorische en educatieve overwegingen een rol. Deze verzamelmotieven zijn bepalend geweest voor het uiteindelijke karakter van de collectie. De commissie vond dan ook dat ze de collectie meer vanuit een cultuurhistorisch dan vanuit een artistiek perspectief moest beschouwen. Tussen de criteria brachten we een hiërarchie aan: een object of cluster moest in elk geval aan één van de eerste twee

▲ Object uit de collectie Tang, die is overgedragen aan het Rijksmuseum van Oudheden.

criteria voldoen om het predicaat 'beschermwaardig' te kunnen krijgen. Punt 3-5 zijn in feite kenmerken, geen waarderingscriteria. Deze waren op zichzelf niet voldoende om tot een kwalificatie van beschermwaarwaardigheid te leiden, maar konden de toegekende waarde op grond van de criteria historisch en/of informatief verhogen of verlagen. Na enige discussie over het criterium 'maatschappelijk' stelden we vast dat de maatschappelijke waarde weliswaar een rol speelde in het ontzamelproces – in de zin dat het Bijbels Museum rekening wil houden met de belangen van maatschappelijk betrokkenen (belanghebbenden) – maar geen bepalende factor was bij het vaststellen

van de beschermwaardigheid. In de fase van het herplaatsen en herbestemmen speelt de verwachte, toekomstige maatschappelijke waarde wél een rol.

Collectie-anatomie

Om de vraagstelling per collectieonderdeel te kunnen beantwoorden, was het nodig om een **collectie-anatomie** te maken. Een collectie-anatomie is een indeling in deelcollecties waarover een waarde-uitspraak kan worden gedaan, met daarbij een schatting van het aantal objecten of het volume per deelcollectie. Een deelcollectie kan bestaan uit enkele objecten, een specifiek ensemble of een groep min of meer samenhangende objecten. De conservator maakte een dergelijke indeling op

basis van het meest recente collectieplan uit 2017. Met behulp van die collectie-anatomie – bestaande uit 9 hoofdcollecties en 52 deelcollecties – werd de samenstelling van de collectie inzichtelijk gemaakt.

Langs de lat: waarderingsscores

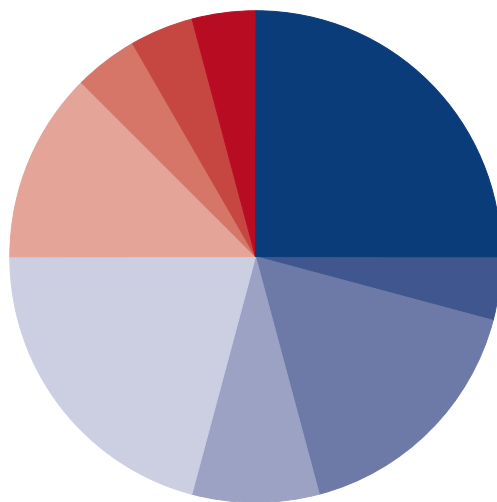
De volgende stap in het proces (stap 4) was een bespreking om elk collectieonderdeel langs de meetlat van de beschermwaardigheidscriteria te leggen. De waardering vond plaats op basis van een beschrijving van de verschillende collectieonderdelen, aangevuld met een mondelinge toelichting door de conservator over de herkomst, de manier van presenteren in de afgelopen jaren en onderlinge verbanden

tussen objecten en collecties. Voor elk collectieonderdeel vulden we, na een inhoudelijke bespreking en discussie, gezamenlijk een formulier in. Voor elk criterium kenden we een score van laag, gemiddeld of hoog toe. Die scores leiden tot een eindoordeel: beschermwaardig, niet-beschermwaardig of voorwaardelijk beschermwaardig. Van sommige collectieonderdelen stond de waarde buiten kijf. Van de negentiende-eeuwse kerncollectie, verzameld door ds. Leendert Schouten, stelden we vast dat deze zonder meer de kwalificatie beschermwaardig verdiende en dat dit historische ensemble bij voorkeur bijeen zou moeten blijven. Andere collectieonderdelen waren evident niet-beschermwaardig, zoals de deelcollectie Bijbelse postzegels. Die hadden geen relatie met het protestantisme en waren bovendien niet zeldzaam. Het lastigst te beoordelen waren de deelcollecties die gemiddeld scoorden of die hun waarde vooral bleken te ontleen aan de context van het Bijbels Museum. Dat gold bijvoorbeeld voor de deelcollectie twintigste-eeuwse schaalmodellen van de tempel van Salomo. Deze modellen waren gemaakt voor de presentatie op basis van wetenschappelijke literatuur en hadden vooral een educatieve waarde. Hoewel ze als enigszins illustratief voor het protestantisme in Nederland kunnen worden gezien, is de historische waarde gering, evenals de zeldzaamheid. De informatieve waarde schuilt niet in de modellen zelf, maar in de literatuur waar ze op gebaseerd zijn. Vandaar de conclusie: niet-beschermwaardig.

▼ De collectie Religieuze boeken is in 60 verrijdbare 'meterbakken' naar de VU getransporteerd.

De 9 hoofdcollecties van de collectie-anatomie

- I Collectie Schouten
- II Modellen 20ste eeuw
- III Bijbels
- IV Archeologie
- V Beeldende kunst
- VI Bijbelse opvoeding
- VII Kunstnijverheid
- VIII Donateurscollecties
- IX Roerende collectie Cromhouthuis

Externe toetsing: collegiale schouw

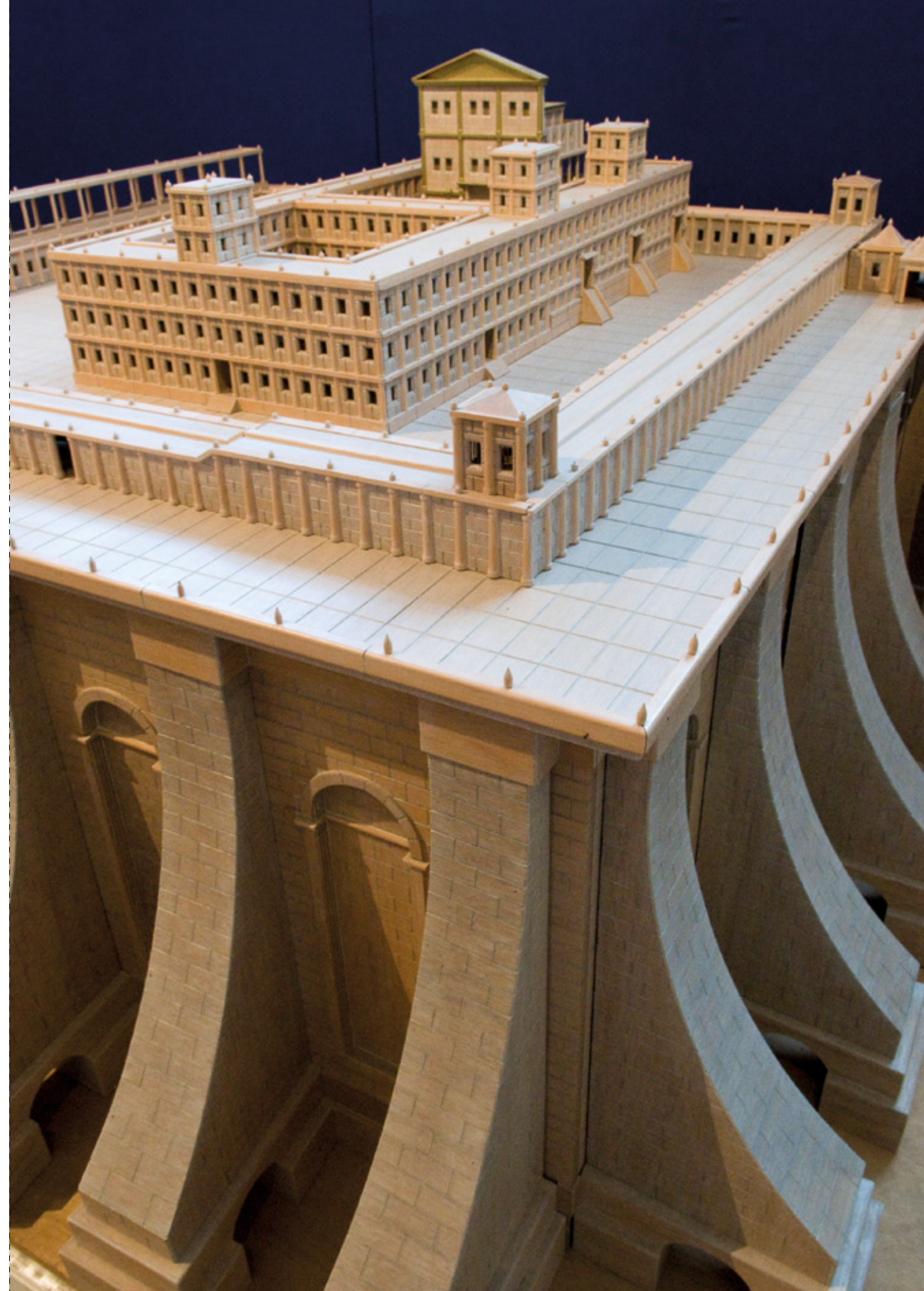
Voor sommige onderdelen had de commissie onvoldoende expertise of was er onvoldoende informatie beschikbaar om een definitief oordeel te vellen. De collecties Beeldende kunst en Kunstnijverheid werden vanwege het feit dat een groot deel ervan niet was geregistreerd onderzocht door Michelle en Anniek, de studenten collectie-management aan de Reinwardt Academie. Op basis van hun onderzoek en voorlopige waardering heeft de expertgroep ook deze collecties, deelcollecties en objecten van een waardering voorzien. In andere gevallen werden collegiale schouwen georganiseerd waarvoor externe deskundigen werden uitgenodigd. Voor de archeologische voorwerpen waren dat conservatoren van het Allard Pierson Museum en het Rijksmuseum van Oudheden; voor de deelcollectie Bijbelse opvoeding werden medewerkers van het Nationaal Onderwijsmuseum en Museum Catharijneconvent benaderd. Deze

deelcollectie was door de commissie al aangemerkt als beschermwaardig vanwege de hoge historische waarde, versterkt door de ensemblewaarde en zeldzaamheid. De deelcollectie geeft een breed en representatief beeld van hoe de protestantse jeugd in Nederland sinds de negentiende eeuw werd opgevoed. De aanvullende schouw had als doel een beter beeld te krijgen van dit collectieonderdeel in relatie tot de rest van de Collectie Nederland.

Rapportage

Van elke bijeenkomst werd een verslag gemaakt. Het volledige waarderingsproces is gedocumenteerd in het interne rapport Toekomst Collecties Bijbels Museum (stap 5). Nadat het waarderingsrapport was vastgesteld, deed de commissie in een laatste, evaluerende bijeenkomst aanbevelingen voor herplaatsing en herbestemming. De beslissingen die daaruit voortvloeiden (stap 6) werden genomen door het Bijbels Museum.

► Een van de modellen van de tempel van Salomo.

4. DE WEERBARSTIGE WERKELIJKHEID: VOORBEREIDING DOSSIERS

door CAROLIEN CROON

4.1 WISSELING VAN DE WACHT

In juni 2019 brak een nieuwe fase aan. De expertcommissie had haar werk afgerond met een waarderingsrapport voor de collectie, dat door het bestuur van het museum werd vastgesteld. Daarna kon de overdracht van de objecten worden voorbereid. De conservator van het Bijbels Museum aanvaardde een nieuwe functie bij een collega-museum. Met haar vertrek verloor het museum de parate, maar door tijdgebrek niet vastgelegde kennis over de (herkomst van de) collectie. De conservator had in de ruim 25 jaar dat ze bij het Bijbels Museum werkte diverse schenkingen en aankopen begeleid. Ze kende schenkers en kunstenaars persoonlijk en had met veel objecten aansprekende presentaties gemaakt. Het volledig afstoten van een collectie gaat tegen de natuur van conservatoren in. Voor het proces was het beter dat de collectie werd afgestoten door mensen die minder emotioneel betrokken waren, zo concludeerde de conservator.

'Ik was het enige staf lid met inhoudelijke kennis van de collectie'

Hermine Pool was 25 jaar collectiebeheerder en conservator bij het Bijbels Museum. Het besluit om afstand te doen van de collectie kwam voor haar als een verrassing.

"Tijdens de besluitvorming was ik in Jeruzalem voor mijn promotieonderzoek. Gelet op de moeilijke financiële situatie leek afscheid nemen van de collectie de enig mogelijke keus. Later vroeg ik me af of nog andere opties zijn overwogen. Het museum was tenslotte onderdeel van een samenwerkingsverband met het Amsterdam Museum en Museum Ons' Lieve Heer op Solder. We hebben jaren in die samenwerking geïnvesteerd. Ik was het enige staf lid met inhoudelijke kennis over de collectie en wilde de voorbereiding van de herbestemming zo goed mogelijk begeleiden."

Dubbelrol

"Hoewel ik inmiddels een andere baan had, bleef ik tot de waarderingsfase was afgerond twee dagen per week verbonden aan

het Bijbels Museum. In dezelfde tijd werkte ik aan mijn proefschrift over de historische collectie van ds. Leendert Schouten. Als museumconservator ben je betrokken bij je collectie, je houdt van die spullen. Als wetenschapper moet je juist afstand bewaren. Dankzij die dubbelrol lukte het me om onbevooroordeeld aan de collectiewaardering deel te nemen."

Expertgroep

"De bijeenkomsten met de expertgroep waren inhoudelijk interessant. We vroegen ons af wat het betekent als een museale collectie verspreid raakt en objecten onderdeel worden van een ander museaal domein. Wat gaat verloren? Welke verhalen worden niet meer verteld? Het heeft me overigens verbaasd dat de protestantse achterban zich niet sterk gemaakt heeft voor het bijhouden van de collectie. Het is jammer dat de ruim 150-jarige geschiedenis van dit museum nu niet meer op één plek verteld kan worden. Maar ik ben blij dat de historische collectie van ds. Leendert Schouten als rijkscollectie is ondergebracht bij Museum Catharijneconvent."

In het voorjaar van 2019 wonnen we bij partners – waaronder Stichting Ontferfd Goed – informatie in over de manier waarop we de uitvoeringsfase het beste konden inrichten. In de zomer van 2019 formeerden we een nieuw ontzamelteam. Na het vertrek van de conservator bestond het interne team uit Nanine van Smoorenburg, verantwoordelijk voor planning, productie en financiën, Marjolein Marreveld, marketing en communicatie, en directeur Carolien Croon. Kathy Marchand werd aangetrokken als projectleider, met ondersteuning van depotmedewerkers Michelle van Dun en Dagny van Hagen, beiden afgestudeerd in cultureel erfgoed aan de Reinwardt Academie. De projectleider werkte drie dagen per week aan het project, de depotmedewerkers ieder twee.

4.2 EEN NIEUWE DEADLINE

Inmiddels was bekend dat Stichting de Cromhouthuizen het museum pand aan de Herengracht zou verkopen. Het Bijbels Museum zou het pand verlaten en vanaf een andere locatie verder gaan

als museum met reizende tentoonstellingen. De deadline voor het leeg opleveren van de presentatieruimten, het kantoor en depot werd vastgesteld op 30 juni 2020. We hadden elf maanden om ons vertrek voor te bereiden.

4.3 WELKE OBJECTEN OP DE AFSOTINGSDATABASE?

In de zomer van 2019 ontwikkelde het team de werkwijze waarop de objecten zouden worden afgestoten. Een eerste vraag was: welke objecten moeten op de afstotingsdatabase (ADB)? De interne medewerkers gingen ervan uit dat uitsluitend objecten waarvoor we vooraf geen geregistreerd museum als overnamepartner zouden vinden op de ADB moesten worden geplaatst. Voor een groot aantal objecten hadden we al een mogelijke partner op het oog. In die gevallen bleef de collectie immers binnen de Collectie Nederland? Nee, vond de projectleider. Als het Bijbels Museum recht wilde doen aan de LAMO 2016 zouden we álle objecten moeten publiceren en aanbieden aan museaal Nederland.

Een gesprek met medewerker kwaliteit Bente Bergmans van de [Museumvereniging](#) bood uitsluitel. De projectleider bleek de LAMO 2016 juist geïnterpreteerd te hebben. De LAMO volgen betekende dat we volledig transparant moesten zijn. Alle musea van Nederland zouden desgewenst kunnen meekijken met wat we wilden overdragen en zich kunnen melden met interesse of een beschermwaardigheids-

melding. Hoewel we voorzagen dat dit een grote opgave zou worden, besloten we de gehele collectie op de ADB te plaatsen. Opgedeeld in dossiers of deelcollecties.

AANBEVELING

Indien een museum de gehele collectie wil afstoten en daarbij voor een of meer objecten al een geregistreerd museum als overnamepartij heeft gevonden, is het niet nodig om het af te stoten object op de afstotingsdatabase (ADB) te plaatsen. Wel is het van belang dat het museum transparant is over welk object naar welk museum is gegaan. Dat kan door een overzicht te publiceren in het jaarverslag en/of door te geven aan het Museumregister.

4.4 IN EIGEN HUIS OF EEN EXTERN DEPOT

Het depot was vol en de fysieke ruimte om de ontzaming voor te bereiden beperkt. De projectleider stelde dan ook voor om alle collectie over te brengen naar een te huren extern depot. Daar zouden we alles goed kunnen fotograferen en registeren, conform de voorwaarden die de Ethische Code voor Musea stelt voor afstoting. Het ordenen van collectie in een extern depot is eenvoudiger en overzichtelijker, wat zou leiden tot minder dossiers en plaatsingen op de ADB.

► Jaarboekjes van de zondagsschool uit de collectie Bijbelse opvoeding.

De voordelen wogen echter niet op tegen de nadelen; hoge en niet begrote kosten voor huur depot, inpakken, transport, beveiliging en de inrichting van een fotografiestraat. Daarbij zou de helft van de medewerkers op twee verschillende locaties moeten werken. Er werden in het museum immers gewoon nieuwe tentoonstellingen gepresenteerd. De medewerkers op kantoor zouden vanwege de fysieke afstand minder voeling met het project hebben. We besloten het gehele proces in het eigen museum uit te voeren.

4.5 DOSSIERVORMING

De projectleider deelde de collectie op in dossiers die ieder een uniek nummer kregen, te beginnen met de symbolische 1 voor de collectie van ds. Leendert Schouten. Een **dossier** is te vergelijken met een kavel uit een veiling; een verzameling objecten die op één of andere manier gelijkens vertonen. Daarbij kun je denken aan kunstwerken van dezelfde kunstenaar, kunstnijverheid gemaakt van hetzelfde materiaal of verschillende objecten die allemaal uit dezelfde deelverzameling afkomstig waren, zoals Bijbelse educatie. De meeste dossiers bestonden uit meerdere objecten, een deelcollectie of bulk. Enkele dossiers bevatten slechts één object. Ieder dossier betekende één plaatsing op de ADB.

Vooraf werd een heldere structuur voor het te vormen online archief ontwikkeld, met voor ieder dossier een eigen map. We werkten uniform, met standaard documentnamen, zodat we snel konden overzien of er documenten ontbraken.

4.6 WERKEN MET EEN AFSTOTINGSFORMULIER

We besloten voor ieder dossier met een **afstotingsformulier**¹³ te werken, waarvoor we een bestaand format aanpasten. Het formulier bevatte alle informatie die nodig was om een dossier goed te kunnen aanbieden op de ADB. Het was tevens een checklist. Is de juridische status van het object of de deelcollectie helder? Weten we welke partners financieel hebben bijgedragen? Is er een objectomschrijving, een foto? Pas als het formulier volledig was ingevuld en ondertekend door de directeur en de medewerker planning en productie, werd het dossier op de ADB geplaatst. Dit afstotingsformulier werd tevens gearhiveerd. Het afstotingsformulier bevat meer vragen dan het online standaardformulier dat voor de ADB ingevuld moet worden.

¹³ Zie voor een voorbeeld bijlage II Afstotingsformulier Bijbels Museum.

'Iedere overdracht is maatwerk'

Nanine van Smoorenburg was verantwoordelijk voor de financiën, inkoop van materialen, planning van de overdrachten, overeenkomsten en transporten.

"Ik werkte nog maar een paar maanden bij het Bijbels Museum toen werd besloten om de collectie te ontzamen. Ik had tijd nodig om in te zien dat we echt niet meer zelf voor de collectie konden zorgen. We hebben door objecten te herplaatsen veel collecties van andere musea aangevuld. Dat maakte het voor mij lichter te verteren."

Betekenisvolle overdracht

Wat ik me vooraf niet had gerealiseerd, is dat we met zoveel ontvangende niet-museale partijen contact zouden hebben. Iedere overdracht is maatwerk en iedere overnamepartij heeft aandacht nodig. Een kleindochter die de schenking van haar grootvader komt ophalen is even belangrijk als het hoofd presentatie van Naturalis. Voor een particulier is de overdracht mogelijk nóg betekenisvoller dan voor een museum. Je moet continu schakelen en je steeds verplaatsen in de ander."

Duurzame bestemming

"Door de tijdsdruk moesten we snel werken. En alles kost tijd. Zonder onze projectleider hadden we de deadline niet gehaald. Voor veel museumprofessionals is ontzamen abstract en ver van het bed. De projectleider had als ervaringsdeskundige een overzichtelijke werkwijze, maakte ons snel wegwijs in de praktische toepassing van de

LAMO 2016 en hield de planning nauwlettend in de gaten. Ze had alle aandacht voor het ontzamelproject, terwijl een deel van het ontzamelteam in dezelfde periode ook nog nieuwe reizende tentoonstellingen produceerde. We moesten niet alleen onze collectie ontzamen, maar ook binnen een jaar een pand leeg opleveren. De volgorde luistert nauw. Pas als je zeker weet dat je alle collectie goed in beeld hebt, kun je de rest opruimen. Tentoonstellingsmaterialen, kasten, vitrines, archief; we hebben voor alles een duurzame nieuwe bestemming gezocht."

▼ Objecten uit de collectie van ds. Leendert Schouten.

'In elf maanden moest alles weg'

Kathy Marchand werkte als projectleider voor het ontzamelproces van het Bijbels Museum. Ze hielp in het verleden diverse musea en erfgoedpartners bij het gedeeltelijk of volledig afstoten van hun collectie.

"Het was mijn opdracht om binnen elf maanden de gehele collectie op een nieuwe bestemming te krijgen. Zowel administratief als logistiek, zonder een object over te houden. En dat alles binnen de regelgeving van de LAMO 2016. Daarvoor moest de collectie in delen gepubliceerd worden op de ADB. Om te beginnen maakte ik een schatting van het aantal dossiers waarin we de collectie zouden opdelen. Ik kwam uit op circa honderd. Dit aantal was gebaseerd op de collectie-anatomie, de collectieregistratie en het schouwen van de collectie in het depot. Beschermwaardige werken, vermisingen en objecten met beperkende voorwaarden in de overeenkomst kosten het meeste tijd. Daar moet je rekening mee houden in de planning. De ADB heeft een publicatietermijn van twee maanden. Daarna volgt het proces van gunnen, overeenkomsten vaststellen en tekenen en de fysieke overdracht met transport."

Interne logica

"De verdeling van de collectie over verschillende dossiers volgde een interne logica. Er is geen vast ordenend principe. We clus-terden objecten van eenzelfde kwaliteit,

materiaal of kunstvorm en objecten die thematisch met elkaar verbonden waren. De deelcollectie Kunstnijverheid is bijvoorbeeld opgedeeld in dossiers met objecten van glas, zilver, keramiek en tin, terwijl Bijbelse opvoeding werd opgedeeld in bulkdossiers met Bijbelse schoolplaten, schoolmodellen, stempels, beloningsplaatjes en spelletjes. We konden per dossier maximaal vijf foto's op de ADB plaatsen. Voor een bulk is dat voldoende, sommige andere dossiers hebben we om die reden beperkt tot vijf objecten."

106 Dossiers

"Gedurende het proces bleek dat de collectie minder goed geregistreerd was dan ik vooraf had gehoopt. Ook ontbrak een standplaatsregistratie. Er was weinig ruimte in het depot, we hebben gepuzzeld en geschoven. Gedurende het proces moet je je hoofd er goed bijhouden. Alles loopt door elkaar: objecten die na twee maanden vrijvallen moeten gegund, ingepakt en overgedragen, terwijl je andere dossiers nog niet in beeld hebt of aan het voorbereiden bent. Soms vonden we objecten die eigenlijk hoorden bij dossiers die al gepubliceerd waren. Dat werd dan een extra dossier. Zo kwamen we uiteindelijk op 106 dossiers. Alles is geregistreerd en gearhiveerd, in print en digitaal. Door de beperkingen van het covidbeleid, kon een aantal van ons wekenlang niet op locatie werken. Ik ben er trots op dat we de klus toch op tijd hebben geklaard."

▲ Bijbelillustratie uit de oecumenische kinderserie 'Woord voor Woord', vervaardigd door Bert Bouman en overgedragen aan het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid.

4.7 TIJD VOOR BEZINNING: WAT IS EIGENLIJK COLLECTIE?

Hoe goed je een project ook voorbereid, gedurende het proces duiken altijd nieuwe vragen en punten van discussie op. Sommige zijn fundamenteel. We werken er allemaal mee, maar wat verstaan we eigenlijk onder collectie? Want dat moeten we eerst bepalen, voordat we weten wat er op de ADB geplaatst moet worden. Uit gesprekken met collega's van andere musea distilleerden we verschillende zienswijzen.

Wat is collectie?

Collectie omvat:

1. uitsluitend objecten die als collectie geregistreerd zijn;
2. als 1) plus alle objecten die via een overdrachtsakte door het museum zijn aanvaard maar nog niet geregistreerd;
3. als 2) plus alle objecten die zich in depot bevinden, ongeacht of ze geregistreerd zijn en of een [schenkingsakte](#) bewaard is;
4. als 3) plus alle ongeregistreerde objecten die zich buiten het depot bevinden, maar waarvan redelijkerwijs kan worden aangenomen dat deze tot de collectie gerekend kunnen worden.

Na rijp beraad kozen we ervoor om de laatste, meest ruime definitie te hantieren. Daarmee wilden we recht doen aan alle schenkers van wie we ooit objecten hadden aanvaard,¹⁴ en aan de objecten die vanwege plaatsgebrek buiten het depot zijn bewaard. Objecten zonder collectiestatus hoeven volgens de LAMO 2016 niet via de afstotingsdatabase te worden afgestoten en kunnen dus min of meer geruisloos verdwijnen. Een achterstand in registratie is echter geen excuus om een collectie kleiner te laten lijken en zo tijd en geld te besparen.

AANBEVELING

Neem in de LAMO een ondubbelzinnige definitie op van het begrip collectie.

4.8 GUNNINGSCRITERA

Gunningscriteria scheppen helderheid over de criteria die een museum hanteert bij herplaatsing bij geregistreerde musea, dan wel herbestemming bij niet-museale partners. Hoe wordt bijvoorbeeld bepaald wie welk object krijgt als verschillende musea belangstelling tonen? Welke kosten komen voor rekening van de aanvaardende partij? Gunningscriteria dienen gebaseerd te zijn op de principes uit de LAMO en moeten kunnen worden ingezien door

alle geïnteresseerde partners. Een voorbeeld is als bijlage opgenomen in de LAMO 2016.

Voorafgaand aan de eerste plaatsing op de ADB werden de gunningscriteria vastgesteld door het bestuur en gepubliceerd op de website van het Bijbels Museum. Bij iedere plaatsing werd een link meegestuurd naar de gunningscriteria.

4.9 ERFGOEDBIBLIOTHEKEN OP EEN LIJN MET MUSEA

De gunningscriteria van het Bijbels Museum weken op één punt af van de LAMO 2016.¹⁵

In de openhartig gedeelde lessen en vraagpunten van Erfgoed Delft over het afstotingsproces van museum Nusantara, wordt een klacht beschreven van de Leidse Universiteitsbibliotheek (UB). Hoewel de UB een van de grootste en belangrijkste collecties Maleisische en Indonesische manuscripten, boeken, fotografie en kaarten ter wereld beheert, had het op basis van de LAMO een ondergeschikte positie bij de gunning als niet-museale erfgoedinstelling.¹⁶ Erfgoed Delft kon daarom niet anders dan musea met belangstelling voor het Indonesische erfgoed laten voorgaan in de gunning van de collectie.

Erfgoed Delft deed daarop een belangrijke aanbeveling voor het verbeteren van de LAMO: overweeg gelijkstelling van erfgoedbibliotheken en musea in de gunningshiërarchie.¹⁷

Het Bijbels Museum kende de waardevolle historische collecties van de universiteitsbibliotheken en de kwaliteit van hun collectiebehoud en -beheer. Het museum had een succesvolle samenwerking¹⁸ met de van oorsprong protestantse Vrije Universiteit (VU).

In ons ideale scenario zouden we alle religieuze boeken overdragen aan de Universiteitsbibliotheek van de VU, zodat dit ensemble bijeen bleef. De VU wilde deze collectie graag aanvaarden. De collectie bestond echter uit twee delen; een beschermwaardig en een niet-beschermwaardig deel. Volgens de LAMO 2016 was het overdragen van niet-beschermwaardige collectie aan de VU uitsluitend mogelijk als geen enkel ander geregistreerd museum belangstelling had. Het overdragen van beschermwaardige collectie aan niet-museale instellingen zoals de VU is in de LAMO 2016 uitgesloten.

► Roemeense wc-rollen gemaakt van Bijbelpapier. De rollen zijn overgedragen aan Museum Beeld en Geluid Den Haag.

▼ Deel van de collectie Byzantijnse kruisjes en reisikonen die is overgedragen aan het Ikonenmuseum Kampen.

¹⁴ Een *schenking* is geen eenzijdige rechtshandeling [...] maar een wederkerige overeenkomst die tot stand komt door aanbod en aanvaarding, inclusief de daaraan verbonden voorwaarden. (LAMO 2016, Bijlage 3).

¹⁵ Zie ook: Casus #1 *Religieuze boeken*

¹⁶ *Herplaatsing Collectie voormalig Museum Nusantara Delft: Leringen en Vragen 2013-2018*, pagina 78, 79.

¹⁷ *Herplaatsing Collectie voormalig Museum Nusantara Delft: Leringen en Vragen 2013-2018*, pagina 89

¹⁸ Zie voor meer informatie het interview met Willemien van Dijk, conservator bij de VU.

#1 RELIGIEUZE BOEKEN

(4.500 boeken; bijbels, kinderbijbels, stichtelijke literatuur, theologische verhandelingen, traktaten en commentaren)

Object en herkomst

De collectie Religieuze boeken omvat naar schatting 4.500 werken en is een samenvoeging van de volledige deelcollectie Bijbels, inclusief theologische traktaten en de jeugdbijbels en stichtelijke literatuur uit de deelcollectie Bijbelse opvoeding. De deelcollectie Jeugdbijbels en stichtelijke literatuur is vanwege het complete karakter volgens de expertgroep beschermwaardig. De rest van deze collectie is dat niet.

Dilemma

Voorafgaand aan plaatsing op de ADB wordt uit verkennende gesprekken met experts duidelijk dat geen enkel geregistreerd museum de collectie in zijn geheel zal willen aanvaarden. Hoewel de documentatie- en informatiewaarde hoog is, is de presentatiewaarde gering en de collectie omvangrijk. Zelfs voor het beschermwaardige deel is niet zonder meer een geregistreerd museum te vinden. Mogelijk willen musea wel de mooiste of meest waardevolle exemplaren overnemen, maar het Bijbels Museum wil de collectie graag bij elkaar houden. Dat is ook het advies van de expertcommissie. De Universiteitsbibliotheek van de VU blijkt de gehele collectie wél te willen aanvaarden, maar laat weten niet meer geïnteresseerd te zijn als musea vooraf de krenten uit de pap kunnen halen. Het is alles of niets. De LAMO 2016 kwalificeert de VU niet als herplaatsingspartner.

Actie

Het Bijbels Museum stelt in de gunningscriteria geregistreerde musea op een lijn met een archief of bibliotheek met een collectie die toegankelijk is voor onderwijs, onderzoek en publiek.¹⁹ We informeren de Museumvereniging en het Museumregister. Bij de plaatsing op de ADB vermelden we dat het Bijbels Museum voornemens is om de gehele collectie Religieuze boeken te schenken aan de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit Amsterdam, die op haar beurt bereid is de schenking te aanvaarden. We onderbouwen waarom de VU in onze ogen de aangewezen nieuwe eigenaar is en onder welke voorwaarden de collectie zal worden overgedragen.

Binnen de plaatsingstermijn meldt zich geen enkel museum met belangstelling. Het Museumregister heeft inmiddels de [Ethische Codecommissie voor Musea \(ECM\)](#) om advies gevraagd inzake het herbestemmen van het beschermwaardige deel van de collectie. Het niet-beschermwaardige deel mogen we herplaatsen. We willen wachten op de uitkomst van het advies, in de hoop dat we de gehele collectie met één transport kunnen overdragen aan de VU. Het advies laat uiteindelijk vijf maanden op zich wachten, waardoor de planning van het afstotingsproces in gevaar komt. De voorzitter van de ECM suggereert dat we de collectie in bruikleen geven aan de VU, tot het advies

¹⁹ Zie ook bijlage I *Gunningscriteria Bijbels Museum*.

is gecommuniceerd. De projectleider wil daarop wachten. De directeur van het Bijbels Museum besluit echter om de collectie alvast over te dragen aan de VU, met de bepaling dat de VU het beschermwaardige deel uitsluitend mag afstoten met inachtneming van de dan geldende LAMO. Het advies van de ECM komt niet lang na de overdracht. De VU moet de professionaliteit van het collectiebeleid aantonen door middel van een vragenlijst en een audit door een lid van de ECM. Registratie, beheer en behoud blijken in overeenstemming met de museale normen

▼ Een deel van de collectie Religieuze boeken in het depot van het Bijbels Museum.

AANBEVELINGEN

Stel in de LAMO erfgoedbibliotheken en -archieven op een lijn met geregistreerde musea.

Verzamel aanbevelingen van musea en van de Ethische Codecommissie voor verbetering van de LAMO en publiceer deze op de website van de Museumvereniging. Zo weten musea wat er speelt en welke aanbevelingen zijn voorgelegd aan de evaluatiecommissie. Dit vergroot de transparantie en doeltreffendheid van de LAMO.

5. PLAATSING DOSSIERS OP DE AFSTOTINGSDATABASE

5.1 PROCES EN PLANNING

Het voorbereiden van de dossiers werd overwegend gedaan door de depot-medewerkers, die objecten beschreven, telden en fotografeerden. De daaruit verkregen objectgegevens vulden ze in op het afstotingsformulier. De projectleider nam enkele complexe dossiers voor haar rekening.

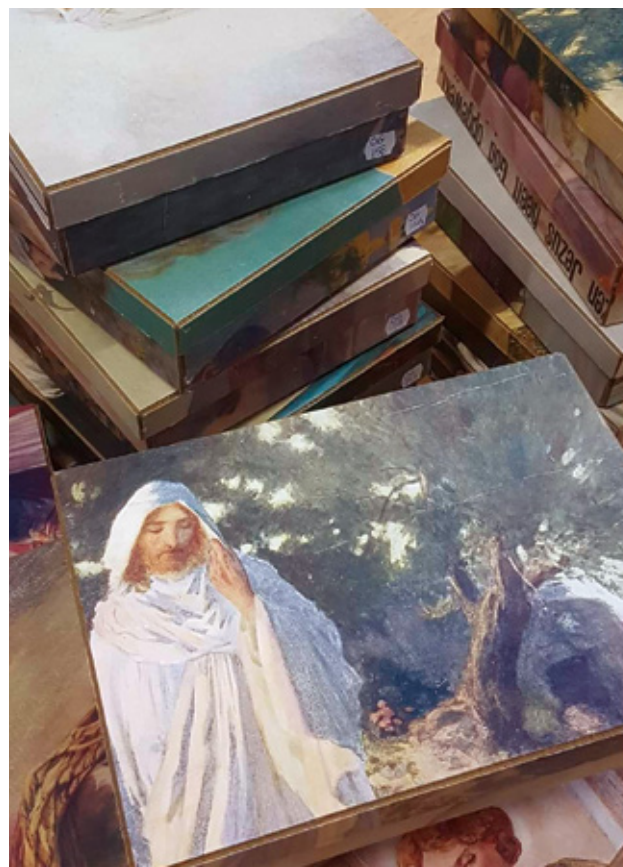
We plaatsten telkens meerdere dossiers tegelijk op de ADB. Na iedere plaatsing moest twee maanden worden gewacht of er belangstelling voor de collectie was en of er beschermwaardigheidsmeldingen kwamen. In die periode werden nieuwe dossiers voorbereid en op de ADB geplaatst. Na het verlopen van de twee maandentermijn werd bovendien collectie overgedragen aan nieuwe eigenaren.

5.2 PILOT: GENERALE REPETITIE

Omdat we zorgvuldig te werk wilden gaan besloten we de plaatsing op de ADB te toetsen met een pilot. Zo konden we oefenen met alle interne stappen in het proces en de samenwerking met Stichting Ontferd Goed uitproberen. We waren bovendien

nieuwsgierig naar de reacties. We grepen de pilot dan ook aan om het nieuws wereldkundig te maken dat het Bijbels Museum zijn collectie zou afstoten.

We kozen twee dossiers met een laag afbreukrisico: de bulkcollecties Schoolplaten en Schoolmodellen uit de collectie Bijbelse opvoeding. Naar onze inschatting hadden schenkers relatief weinig emotionele binding met deze collectie.

#2 BIJBELSE SCHOOLPLATEN (788 exemplaren)

Object en herkomst

De deelcollectie Bijbelse schoolplaten bestaat uit afbeeldingen van Bijbelverhalen op dikke kartonnen platen die in de twintigste eeuw in klaslokalen van christelijke scholen hingen. Het merendeel is geschonken door scholen of zondagsscholen, er zijn geen overdrachtsaktes. De verzameling kent veel dubbele exemplaren, is niet geordend en past vanwege de omvang niet meer in het depot. De platen zijn nooit op objectniveau geregistreerd of gefotografeerd. De platen maken deel uit van de deelcollectie Bijbelse educatie die in zijn geheel als beschermwaardig is aangemerkt.

Dilemma

In april 2019 nodigen we conservatoren van het Nationaal Onderwijsmuseum en de conservator protestantisme van Museum Catharijneconvent uit om de collectie te schouwen. Het Onderwijsmuseum heeft circa 10.000 schoolplaten in collectie, waarvan 2.500 met Bijbelse afbeeldingen. Het bewaart van iedere unieke afbeelding twee exemplaren. Het wil dan ook een lijst met titels en foto's, om te bepalen welke platen een aanvulling op de collectie zouden zijn. Dit betekent dat de deelcollectie alsnog op basisniveau moet worden geregistreerd. Deze grote en onvoorziene klus zou het kleine team weken werk kosten.

◀ Opbergdozen, gemaakt van Bijbelse schoolplaten, vonden gretig aftrek via Stichting Ontferd Goed.

Actie

Stichting Ontferd Goed²⁰ biedt uitkomst, neemt tijdelijk alle schoolplaten in bruikleen en transporteert ze naar de eigen loods in Eindhoven. Het Bijbels Museum plaatst de schoolplaten als bulk op de ADB, met de informatie dat het Nationaal Onderwijsmuseum alle platen aanvaardt die het nog niet in tweevoud in collectie heeft. Ondertussen fotograferen en beschrijven vrijwilligers van Stichting Ontferd Goed alle platen. Het Onderwijsmuseum kiest vervolgens uit de objectlijst welke exemplaren het wil overnemen. Omdat er verder geen museale belangstelling voor de schoolplaten is en van de resterende collectie kan worden gesteld dat deze museaal vertegenwoordigd is, wordt de rest herbestemd via Ontferd Goed. Een Eindhovense kunstenaar maakt er in opdracht mooie opbergdozen van, die Ontferd Goed met succes aan particulieren verkoopt.

AANBEVELING

Begin een ontzamelproject met een pilot van een deelcollectie met een laag afbreukrisico. Volg alle processtappen en onderzoek wat beter kan. Betrek partners op het gebied van herbestemmen bij het creëren van oplossingen voor vraagstukken die zich voordoen.

²⁰ Zie 6.5 Herbestemmen buiten de museale sector voor meer informatie over Stichting Ontferd Goed.

#3 JOZEF EN DE VROUW VAN POTIFAR (olieverf op doek, in gouden lijst, 137 x 127 x 5 cm)

Object en herkomst

Het fraai ingelijste werk maakt deel uit van de vaste presentatie in het Bijbels Museum. Op het schilderij zien we hoe Jozef wordt verleid door de vrouw van Potifar. Het is een achttiende-eeuwse kopie naar het zeventiende-eeuwse origineel van Carlo Cignani in de Gemäldegalerie in Dresden, die in 1988

door een particulier werd geschonken aan het Bijbels Museum. Het werk is door de expertgroep op het gebied van religieus erfgoed aangemerkt als niet-beschermwaardig, omdat het niet uniek is en niet bijdraagt aan het verhaal over het protestantisme in Nederland.

▼ Nadat de erven zijn getraceerd is *Jozef en de vrouw van Potifar* overgedragen aan de kleinkinderen van de schenker.

Dilemma

Na publicatie op de ADB toont geen enkel museum belangstelling. Een particuliere verzamelaar heeft wel interesse. Omdat het niet-beschermwaardig erfgoed betreft, mag het schilderij volgens de LAMO 2016 worden herbestemd. In de oorspronkelijke schenkingsakte staat echter dat het museum het werk niet mag verkopen of ruilen. Schenking aan derden valt buiten de overeenkomst. Een werk schenken aan een private verzamelaar voelt echter ongemakkelijk.

Actie

We besluiten de erven op te sporen. Na de nodige inspanning traceren we de kleindochter van de schenker. Ze herinnert zich het kunstwerk in het huis van haar grootouders nog goed. Zij en haar broer zijn de enige erfgenamen en willen het werk graag terug. Zowel broer als zus tekenen de akte, waarna het museum het werk overdraagt.

AANBEVELING

Toets voor plaatsing op de ADB de bepalingen in de oorspronkelijke schenkingsakte. Zoek indien nodig contact met de schenker of erven en overleg met hen over de nieuwe bestemming. Bij het retourneren van een schenking aan de erven moeten alle erfgenamen geïnformeerd zijn en de akte mede ondertekenen, dan wel een schriftelijk mandaat geven aan degene die mede namens hen ondertekent.

5.3 EXTRA AANDACHT VOOR BIJZONDERE DOSSIERS

De directeur behandelde dossiers die om verschillende redenen extra aandacht vroegen. Denk bijvoorbeeld aan kunstwerken van nog levende kunstenaars, schenkingen van donateurs of vrijwilligers, aankopen met financiële steun van fondsen of objecten die als beschermwaardig waren aangemerkt maar waarvoor geen museale belangstelling was. In totaal ging het om circa 25 dossiers. Hier werd zo vroeg mogelijk in het proces mee begonnen, omdat ze veel tijd vroegen.

5.4 DE GOUDEN TIP

Het Bijbels Museum koos ervoor om een ruime definitie te hanteren van het begrip collectie en alle objecten uit de collectie op de ADB aan te bieden aan museaal Nederland. Hiermee wilden we de kans vergroten om zoveel mogelijk objecten uit onze collectie te herplaatsen. De eerste ervaringen met plaatsing op de ADB waren echter teleurstellend. Er kwam weinig respons.

Om de kans op herplaatsing binnen het museale circuit te vergroten, zijn we actief gaan tippen. We maakten een algemeen bestand van conservatoren en hoofden collecties van musea met religieuze collecties die mogelijk belangstelling hadden voor onze objecten. Daarnaast verzamelden we contactgegevens van conservatoren van musea die specifiek erfgoed verzamelden dat wij in collectie hadden, zoals prenten,

grafiek, boekillustraties en educatief materiaal. Bij veel plaatsingen mailden we deze groepen, met een link naar de plaatsing op de ADB. Sommige collega's belden we na. De research naar de juiste collega met expertise en mandaat was tijdrovend, maar effectief.

AANBEVELING

Musea die zoveel mogelijk objecten willen herplaatsen doen er goed aan om collega's direct na plaatsing op de ADB actief te tippen over objecten met een gemiddelde of hoge erfgoedwaarde.

5.5 COLLEGIALE SCHOUW EN KIJKDAG

Ook de door het Bijbels Museum georganiseerde schouwen en een kijkdag droegen bij aan het succesvol herplaatsen van collectie. De eerste schouwen organiseerden we aan het eind van de waarderingsfase. De expertgroep zocht additionele externe expertise om een aantal deelcollecties te waarderen waarover de groep te weinig kennis had. De adviezen van de collega-experts werden meegenomen in het rapport van de expertgroep.

We organiseerden schouwen voor de collecties Bijbelse opvoeding en Archeologie en in samenwerking met het Joods Museum ook voor de collectie Joodse liturgische objecten.

Aan het eind van het ontzamelproces organiseerden we een kijkdag voor de prentencollectie. Conservatoren van

museale prentencollecties kregen de eerste keus. Daarna kwam de VU in aanmerking. De VU had belangstelling voor een aantal deelcollecties van prenten, maar had tijd nodig om een selectie te kunnen maken. Omdat het Bijbels Museum dat niet kon faciliteren gaven we 835 prenten in bruikleen. Na enkele maanden beëindigden we de bruikleen en droegen we de selectie die de VU had gemaakt via een schenkingsovereenkomst over. De resterende prenten gingen naar Ontferd Goed. Van prenten die niet verkochten zijn legpuzzels gemaakt, die wél aftrek vonden.

Door deze actieve benadering hebben we uiteindelijk circa de helft van de totale collectie kunnen herplaatsen.²¹

▼ Tijdens de schouw van de prentencollectie konden collega-conservatoren ter plekke beoordelen welke prenten zij namens hun museum wilden overnemen.

5.6 RECHTEN VAN LEVENDE KUNSTENAARS

De LAMO 2016 is summier over kunst van levende kunstenaars. Is een museum verplicht hen te informeren dan wel te betrekken bij de overdracht van hun werk? Als een kunstenaar werk terug wil, moet het museum daar dan aan meewerken? Als het museum een aankoopprijs heeft betaald, mag het dit bedrag dan terugvragen aan de kunstenaar, eventueel geïndexeerd? De LAMO 2016 biedt geen uitsluitsel. Pas in een laat stadium vinden we een advies van de Ethische Codecommissie voor Musea.²²

Advies Ethische Codecommissie voor Musea

De commissie adviseert om richtlijnen voor kunstenaars te formuleren en in de herziene versie van de LAMO op te nemen. Informeer kunstenaars over het voornemen om werk uit de collectie te verwijderen en bespreek de mogelijkheid die het museum ziet voor herplaatsing binnen de museale sector en de wijze waarop het zijn voornemen wil uitvoeren. De voorgenomen herplaatsing is echter niet afhankelijk van de toestemming van de kunstenaar.

Indien er geen mogelijkheid is voor museale herplaatsing, dient het museum de kunstenaar te informeren over de pogingen die het heeft ondernomen om het werk te herplaatsen en over de wijze waarop het museum afstoting wil realiseren. In dit geval kan worden overwogen om de kunstenaar een voorkeursrecht toe te kennen, zodat deze het kunstwerk kan verwerven tegen de marktwaarde of voor de prijs die partijen met elkaar zijn overeengekomen.

We kregen deze aanbevelingen pas aan het eind van het proces onder ogen. Het Bijbels Museum heeft daarom bij lange na niet alle levende kunstenaars van collectie getraceerd, geïnformeerd en betrokken. Dat is wel gebeurd met kunstenaars van wie recent werk was aangekocht of van wie het werk als beschermwaardig was aangemerkt.

AANBEVELING

Neem het advies van de Ethische Codecommissie over in de herziening van de LAMO en werk het verder uit.

Stel een richtlijn op voor musea die geen actieve relatie onderhouden met levende kunstenaars van wie werk in de collectie is opgenomen.

²¹ Onder herplaatsen verstaan we: overdragen aan een geregistreerd museum of universiteitsbibliotheek.

²² *Advies inzake de verkoop van een werk van een levende kunstenaar uit een museumcollectie*. Ethische Codecommissie voor Musea, 12 juni 2017.

#4 SPIEGELINGEN/REFLECTIONS (sculptuur, 2010)

Object en herkomst

Deze sculptuur van graniet van kunstenaar Welmoed Koekebakker is in 2012 aangekocht voor de tuin van het Bijbels Museum.

Dilemma

De directeur nodigt de kunstenaar uit voor een gesprek over de ontzaming van het museum. Ze legt uit hoe het Bijbels Museum het proces wil aanpakken en vraagt de kunstenaar mee te denken over een nieuwe museale bestemming voor haar kunstwerk. De kunstenaar vertelt dat het Bijbels Museum het werk destijds na een tentoonstelling graag wilde houden, maar geen middelen had voor aankoop. De kunstenaar heeft vervolgens zelf de fondsenwerving op zich genomen en uiteindelijk van drie fondsen een bescheiden toekenning gekregen. Omdat het Bijbels Museum zo enthousiast was en het kunstwerk goed tot zijn recht kwam in de vijver van de museumtuin, heeft ze het werk onder de marktwaarde aan het museum verkocht. De fondsenwerving was in 2012 rond. Als ze had geweten dat het werk binnen enkele jaren zou worden afgestoten, had ze het nooit verkocht. Het voelt ongemakkelijk dat het Bijbels Museum haar werk nu kan weggeven aan een ander museum. Deze informatie is niet gedocumenteerd en overvalt de directeur tijdens het gesprek.

Actie

De directeur stelt voor om de kunstenaar actief te betrekken bij het bepalen van de nieuwe bestemming. We wachten met plaatsing op de ADB en proberen eerst belang-

▲ De sculptuur *Spiegelingen*, in 2012 aangekocht door het Bijbels Museum voor de tuin van het Cromhouthuis, blijft als bruikleen van de kunstenaar de tuin van het Cromhouthuis verfraaien.

stelling bij musea te wekken. Helaas past het werk niet binnen het verzamelbeleid van de in overleg met de kunstenaar benaderde musea. We stellen de kunstenaar op de hoogte en plaatsen het kunstwerk alsnog op de ADB. Zonder resultaat. We gaan opnieuw in gesprek. De kunstenaar geeft aan het werk terug te willen. Het Bijbels Museum belt de drie fondsen die bijdroegen aan de aankoop en vraagt of ze gezien de omstandigheden de overdracht aan de kunstenaar willen goedkeuren. Zonder aarzeling gaan alle drie akkoord. Geen enkel fonds verlangt zijn bijdrage terug. We formaliseren de goedkeuring met de fondsen en dragen het werk om niet met een overdrachtsovereenkomst over aan de kunstenaar. We spreken af dat we haar in contact brengen met de nieuwe eigenaar van het pand, Stadsherstel. Ze komen overeen dat Stadsherstel het werk in bruikleen neemt. Het kunstwerk blijft zichtbaar op de plek waar het zo goed tot zijn recht komt en de kunstenaar heeft het eigenaarschap en dus de zeggenschap over haar werk terug. Alle partijen zijn blij met deze oplossing.

5.7 ALLE HENS AAN DEK: ARCHIEFTEAM HELPT COLLECTIETEAM

In de fase van voorbereiding van de dossiers werd duidelijk dat er grote achterstand was op het gebied van archiveren. Het archief lag verspreid door het pand en omvatte circa 120 meter. Het merendeel in verhuisdozen, vrijwel ongeordend en vol doublures. Het totale archief besloeg bestuur en organisatie, financiën, donateurs, tentoonstellingen, educatie, marketing en communicatie, partners, fondsen en personeelszaken. Het gebrek aan een goed geordend archief leidde in enkele gevallen tot vertraging van het plaatsen van dossiers op de ADB. Over enkele belangrijke objecten was onvoldoende informatie vindbaar over de verwerkingsgeschiedenis, de juridische status, de kunstenaar of context. Tijd om orde op zaken te stellen.

▼ De originele eigendomsakte van het Cromhouthuis is overgedragen aan het Stadsarchief Amsterdam.

We stelden een Archiefteam samen, bestaande uit een betaalde archivaris als projectleider, een stagiaire Archivistiek en zes vrijwilligers die parttime meters maakten. Dit team startte in augustus 2019 en werd geïnstrueerd om speciale aandacht te besteden aan alles wat met collectie te maken had. Stukken die betrekking hadden op de collectie werden dagelijks ter beoordeling overgedragen aan het team Ontzamelen. Dit leverde interessante en bruikbare nieuwe informatie op.

In maart 2020 leverde het Archiefteam het archief geschoond, ontdebeld, geordend en met inventaris op. De 120 meter was teruggebracht tot 25. Het leeuwendeel werd in bewaring gegeven aan de VU. Specifieke historische archiefstukken over het Cromhouthuis werden overgedragen aan het Stadsarchief Amsterdam of de nieuwe eigenaar van het Cromhouthuis, Stadsherstel Amsterdam.

6. OVERDRAGEN: HERPLAATSEN EN HERBESTEMMEN

Na de voorbereiding van de dossiers en de plaatsing op de afstotingsdatabase (ADB) brak een nieuwe fase aan. Musea kregen twee maanden om hun belangstelling voor een object op de ADB kenbaar te maken. Dat kon rechtstreeks aan het Bijbels Museum. Het Museumregister berichtte ons telkens enkele dagen na het verstrijken van de termijn. Bij groen licht voor herplaatsen of herbestemmen kon worden gegund. We hebben gedurende de hele procedure geen enkele beschermwaardigheidsmelding ontvangen. Wel hebben we zelf een deel van de dossiers als beschermwaardig of mogelijk beschermwaardig aangemerkt, conform het oordeel van de expertgroep.

6.1 GUNNING

Het Bijbels Museum hanteerde heldere criteria voor de gunning van museale objecten die op de ADB waren geplaatst.

Hoofdpijndossier

Bij het Bijbels Museum besliste de directeur over de gunning, meestal na overleg met het team. Na iedere gunning werden overdrachtsovereenkomsten opgesteld en tweezijdig ondertekend. Dat gebeurde zowel in geval van herplaatsing als van herbestemming. Vervolgens pakten de depotmedewerkers de objecten in en zochten

zij de originele documentatie erbij, die – voor zover aanwezig – eveneens werd overgedragen. De transportkosten waren voor rekening van de aanvaardende partij. De kosten voor het inpakken en transport van de collectie van ds. Leendert Schouten vormde hierop een uitzondering; deze werden gedeeld door het Bijbels Museum en Museum Catharijneconvent. In overleg met de nieuwe eigenaar werden de werken fysiek overgedragen. In een aantal gevallen leidde een overdracht tot een persoonlijke ontmoeting met de nieuwe eigenaar en soms tot een fotomoment dat werd benut in de communicatie.

Een beschermwaardig object waarvoor geen museale belangstelling bestaat kan uitgroeien tot een hoofdpijndossier. Voor een museum dat de gehele collectie afstoot en geen depot aanhoudt, zoals het Bijbels Museum, is dit een lastig dilemma. De LAMO 2016 biedt hiervoor geen oplossing.

Experiment: handling fee

Een **handling fee** is een bijdrage in de kosten die het ontzamelende museum maakt. Denk bijvoorbeeld aan het halen van objecten uit depot, inpakmateriaal, klaar maken voor transport en het opstellen van de aktes met objectlijsten. De LAMO 2016 noemt de bereidheid tot het betalen van een handling fee

► Adam en Eva in het paradijs, een van de Figures de la Bible-gravures uit de deelcollectie Bijbelse prenten.

Gunning volgens de LAMO

1. Indien er belangstelling is van één geregistreerd museum, wordt het werk aan dit museum gegund;
2. is er belangstelling van meerdere musea, dan wordt gegund op basis van de gunningscriteria die het museum heeft vastgesteld;
3. indien er geen belangstelling is van een geregistreerd museum, maar het object wel beschermwaardig is, mag het niet buiten de museale sector worden herplaatst en mag het evenmin uit de collectie worden gehaald;
4. indien er geen belangstelling is van een geregistreerd museum en het object niet als beschermwaardig is aangemerkt, kan het worden herbestemd.

als gunningscriterium.²⁴ Bij wijze van experiment bracht het Bijbels Museum eenmalig een handling fee in rekening bij collega-musea die collectie aanvaardden.

De kijkdag Prenten kostte veel voorbereidingstijd. Conservatoren konden vooraf aangeven welke prenten uit de zestien prentdossiers op de ADB ze wilden schouwen. Als tegemoetkoming in de kosten kondigden we vooraf aan een handling fee in rekening te brengen aan

²⁴ LAMO 2016, pagina 19.

#5 BIJBELSE PRENTEN (5.433 uit bijbels gesneden prenten)

Object en herkomst

Het Bijbels Museum heeft een grote collectie Bijbelse prenten uit de zestiende tot en met twintigste eeuw, overwegend afkomstig uit in onbruik geraakte bijbels. Ze zijn verworven via schenkingen en aangekocht bij boekverkopers, antiquairs en op rommelmarkten. Van de meeste prenten is geen eigendomsbewijs aanwezig. De collectie is aangemerkt als niet-beschermwaardig. Het betreft immers drukwerk, dat niet uniek is en ook op andere plekken wordt bewaard.

Dilemma

Hoe kan het Bijbels Museum deze grote bulkcollectie zo goed mogelijk herplaatsen en herbestemmen? Er is een handgeschreven collectieregistratie met ordening op Iconclass, maar digitale registratie of foto's ontbreken. Een aanzienlijk aantal prenten is niet geregistreerd. Deze bevinden zich in het depot, in papier verpakt en voorzien van aankoopbewijzen of schenkingsovereenkomsten.

Actie

Een voormalig directeur presentatie van het Rijksmuseum is vrijwilliger bij het Bijbels Museum. Ze kent de collectie goed en biedt aan de prentencollectie onder handen te nemen. Ze benadert een voormalig conservator christelijke kunst. Samen tellen en beoordelen ze alle prenten en verdelen ze de collectie in dossiers, steeds volgens één ordenend principe. De projectleider plaatst de zestien prentendossiers vervolgens door middel van een [template](#) op de ADB. In de template hoeft informatie die voor meerdere plaatsingen op de ADB relevant

is slechts eenmalig te worden ingevoerd. De afzonderlijke plaatsingen op de ADB met unieke titels zorgen ervoor dat experts beter kunnen zien wat er wordt aangeboden. De plaatsingen krijgen titels als Centsprenten, Lutherse prenten, Prenten Alexandre Bida, Prenten Scheuchzer en Bijbelse landkaarten. Bij ieder dossier worden maximaal vijf foto's geplaatst. Van dossiers met prenten van belangwekkende kunstenaars worden objectlijsten gemaakt. Aansluitend tippen we musea met prentencollecties en organiseren we een kijkdag.

AANBEVELING

Gebruik voor bulk de [template van de ADB](#). Deel een bulk op in verschillende dossiers met een eigen ordenend principe en titel. Dit verhoogt de kans op een match met een belangstellende.

de deelnemende musea. De uren voor de voorbereiding en begeleiding van de schouw voor één medewerker werden conform het in de gunningscriteria vastgestelde tarief in rekening gebracht. Het totaalbedrag werd gedeeld door het aantal bij de schouw aanwezige musea.

Na selectie van de prenten door de conservatoren, zou ter plekke een [akte van overdracht](#) worden getekend. De gekozen prenten konden direct worden meegenomen. Vooraf mailde de projectleider dat een handling fee

▼ 16-eeuwse maniëristische prent (gravure) van Mozes en het brandende braambos: "Uit het vuur hoorde Mozes een stem die hem beval zijn sandalen uit te doen, 'want de plek waar u staat is heilige grond'."

gehanteerd zou worden op basis van uurtarief. Een conservator reageerde prompt: "Goed om te horen dat we mogen komen, jammer dat kijken € 50 per uur moet kosten. Het punt is: we weten niet wat jullie hebben en kunnen daarom ook moeilijk bepalen wat voor ons interessant zou zijn."

Bij de ontvangst op de dag zelf hebben we uitgelegd welke kosten gemoeid zijn met ontzamen en dat het volgens ons niet redelijk is om deze uitsluitend bij de afstotende partij neer te leggen. De ontvangende partijen profiteren van aanwinsten en zijn in vergelijking met het Bijbels Museum vaak financieel draagkrachtiger. Die toelichting kweekte begrip voor onze werkwijze.

Het berekenen van een handling fee klinkt verleidelijk, maar heeft een keerzijde. Het brengt veel administratief werk met zich mee voor een beperkte opbrengst. Daarbij roept het weerstand op bij collega's.

AANBEVELING

Weeg voor- en nadelen van een handling fee tegen elkaar af. Licht toe wat een handling fee inhoudt en waarom dit middel wordt ingezet.

#6 KINDERBIDBANKJE HILDO KROP (hout)

Object en herkomst

Kinderbidbankje van Hildo Krop met houtsnijwerk Sint Franciscus, vervaardigd in opdracht van de grootvader van de schenker. Het is het enige werk van Krop met een religieuze connotatie. Het werk heeft volgens de expertcommissie op het gebied van religieus erfgoed een gemiddelde erfgoedwaarde.

Dilemma

Naar aanleiding van de plaatsing op de ADB tonen het Nederlands Openluchtmuseum, Museum Het Schip en het Hildo Krop Museum belangstelling voor het bankje. Het laatste museum schrijft een gloedvol betoog over de aanvulling die het unieke bankje op de eigen collectie vormt. In onze gunningsvoorwaarden staat vermeld dat de aanvaardende partij op basis van zijn collectiebeleid aannemelijk moet kunnen maken dat het object een goede aanvulling vormt op zijn collectie. Aan wie wordt het bidbankje gegund?

Actie

Voorafgaand aan de plaatsing op de ADB hadden we de schenker persoonlijk op de hoogte gesteld van de procedure. We nemen opnieuw contact op en bespreken de gunning. De overdracht aan een rijksmuseum als het Nederlands Openluchtmuseum biedt weliswaar vanwege de positie in de culturele Basisinfrastructuur (BIS) meer zekerheid voor de lange termijn. Toch valt de gunning op basis van de inhoudelijke argumentatie positief uit voor het Hildo Krop Museum. De schenker reageert verheugd.

In de akte van overdracht wordt opgenomen dat, indien het Hildo Krop Museum het object op enig moment toch zou willen afstoten, het verplicht is om het eerst om niet aan te bieden aan het Nederlands Openluchtmuseum. Mocht dat geen belangstelling hebben dan komt Museum Het Schip aan de beurt. We informeren alle betrokken partijen. Het Hildo Krop Museum is verguld met de gunning. De overdracht wordt vastgelegd met een foto in de Steenwijker Courant. Het Hildo Krop Museum belooft ons de schenker op korte termijn uit te nodigen om haar kennis over de herkomst van het bidbankje persoonlijk over te dragen.

AANBEVELING

Informeert schenkers ruim voor plaatsing op de ADB over het voornemen tot afstoting van hun schenking en de gunningscriteria. Informeert hen opnieuw als de publicatie op de ADB verloopt en hoe de gunning tot stand komt.

Zijn er meer gegadigden, leg dan in de overdrachtsakte vast dat de objecten bij afstoten moeten worden aangeboden aan de andere musea met belangstelling.

6.2 GUNNING BIJ MEERDERE GEGADIGDEN

In een aantal gevallen was sprake van meerdere musea die interesse toonden voor objecten en deelcollecties op de ADB. Per situatie bekeken we wat de beste optie was.

In twee gevallen toonden meerdere musea belangstelling voor dezelfde objecten en konden we op basis van de gunningscriteria geen kandidaat selecteren. In dat geval vroegen we de belangstellenden om met elkaar in gesprek te gaan. Beide keren kwamen de betrokkenen er samen goed uit. De gesprekken vormden bovendien een mooi aanknopingspunt voor toekomstige samenwerking en bruiklenen voor bijzondere presentaties.

◀ Projectleider Kathy Marchand draagt het kinderbidbankje van Hildo Krop over aan een vertegenwoordiger van het Hildo Krop Museum.

'Een collectie is alleen op papier een eenheid'

Wim Weijland is directeur van het Rijksmuseum van Oudheden (RMO). Het museum aanvaardde alle archeologische collecties van het Bijbels Museum, met uitzondering van de archeologie die deel uitmaakte van de collectie van ds. Leendert Schouten.

"Als het RMO objecten krijgt aangeboden, toetsen we op archeologische waarde, cultuurhistorische waarde, educatieve waarde en publiekswaarde. De conditie van objecten is voor ons niet doorslaggevend. Een acquisitie is een besluit van het managementteam. We hebben de archeologiecollecties van het Bijbels Museum om verschillende redenen aanvaard. Twee deelcollecties zijn vanwege hun cultuurhistorische dan wel archeologische waarde opgenomen. Die presenteren we de komende jaren."

Educatieve functie

"Ook de reproducties uit de collectie Tang zijn in de rijkscollectie opgenomen. Dat is bijzonder, omdat ze bij het Bijbels Museum als educatieve collectie gezien werden. De reproducties dateren uit de jaren dertig van de vorige eeuw en vertellen een verhaal over de receptie van de oudheid. De collectie Tang heeft een hoge publiekswaarde en is direct ingezet in de kindertentoonstelling *Op zoek naar Tutanchamon*. De rest – met name bulkcollecties scherven, waarvan een deel aantoonbaar vals – zal voor educatie worden gebruikt. Voor schervenworkshops voor het primair onderwijs bijvoorbeeld."

Bruikleen

"Ik betreur het overigens dat de Egyptische artefacten uit de collectie van ds. Leendert Schouten naar Museum Catharijneconvent zijn gegaan. Museum Catharijneconvent heeft hiervoor geen expertise in huis. De mummie ligt nu alsnog als bruikleen in ons depot. We hebben hem op onze kosten direct gerestaureerd, want dat was hard nodig. Normaliter conserveren we alleen onze eigen collectie. Het is onlogisch om de collectie van ds. Leendert Schouten bij elkaar te willen houden. De objecten vertellen veel meer dan het negentiende-eeuwse verhaal van Schouten. Egyptische beelden van Osiris, Isis en Horus liggen nu in het depot van Museum Catharijneconvent, waarbij het onwaarschijnlijk is dat ze daar binnenkort op zaal worden getoond. Daarbij wordt organisch materiaal in depot toch gescheiden van steen en staal. De eenheid op papier is er in werkelijkheid niet. Bovendien kan ieder museum altijd bij ons terecht voor bruikleen."

◀ De Egyptische mummie maakt deel uit van de collectie van ds. Leendert Schouten. Hij werd overgedragen aan Museum Catharijneconvent, en door dat museum in bruikleen gegeven aan het RMO.

#7 HAZOR (veertig potscherven uit opgraving Hazor)

Object en herkomst

Van een deelverzameling met archeologische potscherven uit Hazor is de herkomst-geschiedenis en de waardering onbekend. Mogelijk is de verzameling in de jaren zestig van de vorige eeuw in de museumcollectie beland. Een aantal vrijwilligers van het Bijbels Museum was amateurarcheoloog, met een fascinatie voor het Heilige Land. Destijds waren de regels voor het kopen en uitvoeren van cultureel erfgoed minder streng dan tegenwoordig. Objecten van twijfelachtige herkomst staan momenteel internationaal in de belangstelling.

Dilemma

We vragen collega's met archeologische expertise om ons over de beschermwaardigheid en herkomst te adviseren. Tijdens de schouw voor de deelcollectie Hazor blijkt dat deze verzameling geen rechtmatig eigendom van het Bijbels Museum is. De conservatoren van het Allard Pierson Museum herkennen de codering op de objecten: de scherven zijn eigendom van de staat Israël. Dat compliceert de zaak.

Actie

Vanzelfsprekend wil het Bijbels Museum de scherven teruggeven aan de rechtmatige eigenaar. We benaderen de cultureel attaché van de Israëlische ambassade met de vraag of hij kan helpen bij repatriëring. Ook na herhaaldelijk rappelleren, telefonisch en per mail, blijft het echter stil. Negen maanden later nadert de deadline van het opleveren van het depot. Het hoofd collecties van het Rijksmuseum van Oudheden helpt ons uit de brand. Hij belt het hoofd opgravingen van

Hazor, die hij persoonlijk kent. Dezelfde dag komt er antwoord: de professor bevestigt op basis van de doorgestuurde foto's per mail dat de scherven uit Hazor komen. Het betreft echter bulkcollectie, waar Israël meer dan genoeg van heeft. Het Bijbels Museum mag ze beschouwen als zijn eigendom en is vrij om de scherven over te dragen. De e-mail waarin dit formeel wordt bevestigd wordt toegevoegd aan het dossier. Het Rijksmuseum van Oudheden aanvaardt de deelverzameling.

AANBEVELING

Bewandel bij (vragen over) noodzakelijke repatriëring niet alleen de vaak tijdrovende formele route, benut ook informele contacten.

▼ De deelverzameling Archeologische potscherven uit Hazor bleek eigendom van de staat Israël. Toen deze de scherven niet terug bleek te willen, is de collectie overgedragen aan het Rijksmuseum van Oudheden.

6.3 HERPLAATSEN

Bijna de helft van de totale collectie van het Bijbels Museum is herplaatst. Ruim 10.000 objecten en deelcollecties kwamen terecht bij achttien geregistreerde musea, waarvan zeven rijksmusea, en de Universiteitsbibliotheek van de VU. Zo blijft een groot deel van de collectie van het Bijbels Museum behouden voor de Collectie Nederland.

6.4 HERBESTEMMEN BINNEN DE MUSEALE SECTOR

Een aantal museale objecten uit het Bijbels Museum dat niet-bescherm-

waardig was, is niet in museumcollecties terechtgekomen, maar toch aan musea overgedragen. Deze objecten zijn aanvaard als educatieve collectie of als presentatiemateriaal en hebben daarom geen erfgoedstatus meer. Voor al deze objecten geldt dat ze niet zijn herplaatst, maar zijn herbestemd binnen de museale sector. De grote collectie kerststallen is bijvoorbeeld overgedragen aan Museum Ons' Lieve Heer op Solder.

Het Joods Museum (JM) aanvaardde alle joodse liturgische objecten en een gebedsmantel. Acht objecten zijn opgenomen in de collectie. Een aantal objecten – een ritueel slachtmes, een deurpostkoker, een Chanoeka

▼ De collectie kerststallen vond een nieuw thuis in Museum Ons' Lieve Heer op Solder dat al jaren een levendige kerstraditie heeft.

▲ De 17e-eeuwse keuken van het Cromhout-huis, voormalig thuis van het Bijbels Museum.

kandelaar, keppeltjes en gebedsriemen – was al voldoende vertegenwoordigd in de collectie. Deze objecten zijn tijdelijk in een geniza gedeponneerd. Een geniza is een afgesloten opslagruimte in een synagoge, bedoeld voor in onbruik geraakt Joodse rituele objecten en geschriften. De objecten worden uiteindelijk begraven op een Joodse begraafplaats. Hiermee hebben de religieuze objecten de juiste en ethisch verantwoorde bestemming gekregen, passend bij de Joodse religieuze traditie.

Voor twee niet-beschermwaardige vazen met Bijbelse voorstellingen die

de afgelopen jaren in het museum op zaal hadden gestaan, was geen museale belangstelling. Natuurlijk konden we de vazen laten veilen of verkopen. We kozen ervoor deze vazen te schenken aan het Bijbels Museum, ter verfraaiing van het nieuwe kantoor en als mooie herinnering aan de collectie. Dit deden we ook bij een aantal prenten. Hiervoor tekende de directeur een overdrachts-overeenkomst als schenker en ontvangende partij. Waarom dat nodig was? Alleen op deze manier worden de objecten uit de collectie gehaald en herbestemd. De vazen maken geen deel meer uit van de collectie.

#8 BENJAMIN VOOR JOZEF

(olieverf op doek, Josina Knap, 1929, 300 x 400 cm)

▲ Kunstenaar Josina Knap voor het schilderij *Benjamin voor Jozef*.

Object en herkomst

De Amsterdamse kunstenaar Josina Knap schonk *Benjamin voor Jozef* aan het Bijbels Museum. Het doek verbeeldt het oud-testamentische verhaal van Benjamin die in Egypte voor zijn broer Jozef staat. Het werk is aangemerkt als niet-beschermwaardig.

Naar aanleiding van de oproep in een nieuwsbrief aan de donateurs vraagt de circa tachtigjarige zoon van de kunstenaar of het

Bijbels Museum *Benjamin voor Jozef* aan het Ignatius Gymnasium in Amsterdam kan schenken. Het gymnasium wil het graag presenteren in school.

Bij een grondige conditiecontrole blijkt dat het werk, dat al decennia opgerold in depot ligt, gerestaureerd en ingelijst moet worden voor het kan worden gepresenteerd. De kosten hiervoor komen voor rekening van de ontvangende partij.

Het schilderij blijkt een interessante geschiedenis te hebben. Het doek hangt voor de Tweede Wereldoorlog in het Christelijk Lyceum. Tijdens de oorlog wordt het gebouw door de bezetter geconfisqueerd en brandt het af. De kunstenaar denkt dat het schilderij daardoor verloren is gegaan. Dat blijkt niet het geval. De Duitsers vinden het schilderij Joods en laten het verwijderen. De conciërge brengt het doek daarop in veiligheid. Op de plaats van het Christelijk Lyceum wordt later het Ignatius Gymnasium gebouwd.

In 1949 komt het schilderij weer in handen van de kunstenaar. Het wordt wederom ingelijst en verhuist naar het kantoor van de echtgenoot van de schilder. Na zijn pensionering schenkt hij het aan het Bijbels Museum, waar het jarenlang deel uitmaakt van de vaste opstelling.

In 2019 meldt podcastmaker Bertien Minco zich bij het museum. Ze heeft eerder meegewerkt aan een tentoonstelling in het Bijbels Museum. Van de zoon van de kunstenaar heeft ze gehoord over de overdracht van het werk. Josina Knap heeft tijdens de oorlog verschillende Joodse onderduikers in huis genomen en blijkt de onderduikmoeder van Minco's moeder te zijn. Josina Knap heeft Minco bovendien als jong meisje geschilderd.

Dilemma

Het Bijbels Museum heeft geen budget voor de benodigde restauratie van het doek.

We vinden de vele verhalen die het schilderij vertelt echter heel bijzonder en zeer geschikt om te delen met leerlingen van het voortgezet onderwijs. We zouden er dan ook graag aan meewerken dat het schilderij weer in volle luister te zien is.

Actie

We besluiten het Ignatius Gymnasium te ondersteunen bij het ontwikkelen van een plan met de titel *Terug van weggeweest*. Het Bijbels Museum adviseert het Ignatius Gymnasium over de restauratie, begroting en fondsenwerving, maar laat de verantwoordelijkheid daarvoor bij de ontvangende partij. In de zomer van 2021 start de fondsenwerving. Daarnaast vraagt het Bijbels Museum Bertien Minco een podcast te maken. Zij verweeft het inhoudelijke verhaal over het schilderij, de oorlogsgeschiedenis van het werk en haar persoonlijke familiegeschiedenis tot een aansprekende audio-documentaire.

AANBEVELING

Draag objecten over in de staat waarin ze zich bevinden. Eventuele kosten die nodig zijn om werken te presenteren komen voor rekening van de ontvangende partij. Een museum kan zijn expertise inzetten om de toekomstige eigenaar te adviseren over zaken als restauratie en daarvoor benodigde fondsenwerving.

6.5 HERBESTEMMEN BUITEN DE MUSEALE SECTOR

Voor objecten waarvoor geen museale belangstelling bestond, probeerden we een passende bestemming te vinden. Waar mogelijk en van toepassing ging dat in overleg met de schenker of kunstenaar. Zo ging het bronzen beeld *Koning David Danst* op verzoek van de kunstenaar naar het Rosa Spierhuis, een woon- en werkgemeenschap voor oudere kunstenaars en wetenschappers.

Een deel van de kunstnijverheid uit de oude keukens in het Cromhouthuis is overgedragen aan de nieuwe eigenaar. Stadsherstel wil de presentatie in de oude keukens de komende jaren in stand houden.

6.6 EERSTE HULP BIJ HERBESTEMMEN

Na plaatsing op de ADB bleef veel niet-beschermwaardige collectie over waarvoor we geen museale overnamepartner konden vinden. Via Ontferd Goed en MuseumDepotShop vonden deze objecten hun weg naar nieuwe eigenaren. Daarnaast is een klein deel van de niet-beschermwaardige collectie verkocht via het Amsterdamse veilinghuis De Zwaan.

Stichting Ontferd Goed en Stichting MuseumDepotShop nemen objecten

over die een museum wil herbestemmen. Er zijn verschillen in werkwijze, de overeenkomsten tussen beide partijen zijn echter groot. Ontferd Goed is in 2012 opgericht door de directeur en medewerkers van een museum dat volledig moest ontzamen. Er bestond in die tijd geen organisatie die musea hielp bij herbestemmen. MuseumDepotShop is in 2019 opgericht door zakenpartners die samen een collectiecentrum hadden ontwikkeld en daarin externe depotruimte aanbieden.

Beide organisaties verkopen museumobjecten online, Ontferd Goed verkoopt ook via de eigen locatie in Eindhoven. Ontferd Goed hanteert wat lagere prijzen, opdat ook mensen met een kleine beurs een echt museumstuk kunnen kopen. MuseumDepotShop zet fors in op online marketing en communicatie. Beide partijen adviseren en ondersteunen ontzamelende musea bij de procesgang en bieden een vast percentage van de opbrengst. Ontferd Goed laat bulk die niet verkoopt door kunstenaars verwerken tot nieuwe producten. MuseumDepotShop biedt de mogelijkheid om als museum zelf de fotografie, objectbeschrijving en het transport naar de klant te organiseren, waardoor de afdracht aan het museum aanzienlijk hoger kan zijn.

Iedere overdracht een akte

Voor ieder object dat werd overgedragen, werd een eenvoudige schenkingsakte getekend door het Bijbels Museum en de ontvanger. Indien er meerdere objecten door middel van één akte werden overgedragen, werden alle objecten vermeld in een bijlage bij de akte. Met deze werkwijze konden we transparant verslag doen over de bestemming van alle objecten.

Door weinig voorwaarden op te nemen hebben we de meeste aktes zo eenvoudig mogelijk gehouden. Zo zijn in verreweg de meeste gevallen nieuwe eigenaren niet verplicht bij presentaties van de objecten het Bijbels Museum te noemen als schenker, terwijl dat in de museale sector wel gebruikelijk is.

'Onze groei wordt bepaald door musea'

Arjen Pels Rijcken is een van de twee oprichters van de MuseumDepotShop, waarvan het Bijbels Museum in 2019 een van de eerste leveranciers was.

"Het Bijbels Museum was een kritische en actief betrokken leverancier. Het was voor ons voor het eerst dat een museum wilde zien wat we in onze nieuwsbrieven over het museum en de objecten zouden publiceren.

We begrepen het overigens goed, gezien de omstandigheden waaronder het afstoten plaatsvond. En het maakte ons bewuster van waar we mee bezig waren."

Divers aanbod

"De groei bij de MuseumDepotShop wordt bepaald door het aanbod. Dat is afhankelijk van de musea en niet goed te sturen. De objecten die we ontvangen zijn zeer divers. Een deel van de objecten van het Bijbels Museum verkocht goed, een ander deel – zoals de vele toverlantaarnplaatjes – beduidend minder. Aanvankelijk bleven drie grote modellen van de tempel van Salomo onverkocht. Uiteindelijk zijn ze naar een Amerikaanse opkoper gegaan."

6.7 MUSEUM BEHOUDT TOCH COLLECTIE

Het Bijbels Museum stootte niet alleen de collectie af, het nam ook afscheid van het monumentale museum pand aan de Herengracht. Dat stelde ons voor een nieuw dilemma. Wat te doen met het beschermwaardige plafonddoek dat perfect in het pand past, maar in juridische zin deel uitmaakt van de collectie? Gedurende het ontzamelproces werd steeds duidelijker dat de aspecten beschermwaardigheid en een relatief hoge economische waarde van objecten vragen om extra erfgoedzorg.

#9 PLAFONDDOEK APOLLO EN DE VIER SEIZOENEN (olieverf op doek, Jacob de Wit, 1750)

Object en herkomst

Het plafonddoek is in de achttiende eeuw in opdracht van de eigenaren geschilderd voor Herengracht 440. In 1950 wordt het pand verkocht en verbouwd en wordt het doek geschonken aan Stadsherstel. In 2001 koopt het Bijbels Museum het plafonddoek aan voor het Cromhouthuis, eveneens aan de Herengracht. Het wordt gerestaureerd, ingehangen en met een studijstijl verfraaid. Het past perfect in het museum. In de Grote Salon is namelijk in de achttiende eeuw ook een groot panelenplafond van De Wit aangebracht.

Dilemma

Het doek is in 2001 verworven met steun van Vereniging Rembrandt. De vereniging verbindt twee voorwaarden aan de schenking: het werk moet publiek zichtbaar blijven als algemeen kunstbezit en het werk mag niet worden vervreemd. In 2020 wordt het Cromhouthuis verkocht aan Stadsherstel Amsterdam, ironisch genoeg de vorige eigenaar van het plafonddoek. Wat te doen met het plafonddoek?

Actie

In alle gesprekken en concept-documenten over de verkoop van het pand wordt dit specifieke plafonddoek uitdrukkelijk benoemd en buiten de overeenkomst gehouden. Het plafonddoek is expliciet niet bij de koop inbegrepen.

De directeur van Vereniging Rembrandt wordt persoonlijk geïnformeerd. We stellen twee mogelijke scenario's vast. Volgens het eerste scenario wordt het doek getaxeerd en koopt Stadsherstel Amsterdam het voor de marktwaarde, met toestemming van Vereniging Rembrandt. Het doek blijft hangen in het Cromhouthuis. Het Bijbels Museum stort de helft van de verkoopopbrengst terug naar Vereniging Rembrandt. Stadsherstel Amsterdam wil het plafonddoek echter graag aanvaarden als onderdeel van de koop, maar er niet apart voor betalen. Volgens het tweede scenario blijft het Bijbels Museum eigenaar en geeft het museum het plafonddoek in bruikleen aan Stadsherstel Amsterdam, met goedkeuring van Vereniging Rembrandt. Hieraan willen alle partijen meewerken.

Een jurist stelt een maatwerk bruikleenovereenkomst op. Behalve alle gebruikelijke museale bepalingen wordt erin opgenomen dat Stadsherstel Amsterdam zich verplicht het kunstwerk toegankelijk te houden voor bezichtiging door publiek. De overeenkomst wordt beëindigd als de bruikleennemer de Cromhouthuisen verkoopt, failliet verklaard wordt of de onderneming liquideert. Ook als de ruimte waarin het kunstwerk zich bevindt niet opengesteld blijft voor een algemeen publiek eindigt de overeenkomst. Voor oplevering wordt een conditierapport gemaakt en door beide partijen ondertekend.

AANBEVELING

Wees creatief in het bedenken van oplossingen voor objecten die niet te herplaatsen zijn. Een bruikleen is misschien niet ideaal, maar kan uitkomst bieden. Betrek alle partijen om tot een oplossing te komen. Sluit geen enkele optie uit. De beste oplossing is een oplossing waarmee alle partijen kunnen instemmen.

◀ Het Bijbels Museum heeft *Apollo en de vier seizoenen* (1750, olieverf op doek) van Jacob de Wit in bruikleen gegeven aan de nieuwe eigenaar van het Cromhouthuis, de locatie waar het sinds 2001 een plafond verfraait.

'Zorgvuldigheid is voor het mecenaat heel belangrijk'

Fusien Bijl de Vroe is directeur van Vereniging Rembrandt, een netwerk van kunstliefhebbers dat zich inzet voor de versterking van de Nederlandse kunstcollectie. In 1999 steunde de vereniging met 30.000 gulden – de helft van het aankoopbedrag – de aankoop door het Bijbels Museum van een plafondschildering van Jacob de Wit.

“Een bruikleenovereenkomst is geen ideale oplossing, maar het is in elk geval beter dan dat het plafonddoek in een depot van een ander museum terecht komt. Het lijkt alsof het speciaal voor deze ruimte is gemaakt. Op deze manier blijft het doek behouden voor het openbaar kunstbezit en is de zichtbaarheid gegarandeerd. Onze leden zullen begrip hebben voor deze keuze.”

Toegankelijk

“Ik heb het ongelooflijk gewaardeerd dat Vereniging Rembrandt zo vroeg in het proces is ingelicht. Dat nodigt uit tot meedenken. Die zorgvuldigheid was voor ons heel belangrijk, want er is altijd de zorg dat het mecenaat zich van je afkeert. Het geld dat we musea schenken is namelijk niet van ons, maar van de leden. En de leden schenken omdat ze iets willen delen. De vereniging garandeert hen dat ze altijd toegang hebben tot de kunstwerken die ze medefinancierd hebben. Zo kunnen ze zien dat hun geld goed besteed is en is de kunst blijvend toegankelijk.”

In de loop van het proces van ontzamen werd duidelijk dat het Bijbels Museum eigenaar zou blijven van het plafonddoek *Apollo en de vier seizoenen* van Jacob de Wit. Daarbij leek het er op dat we niet alle dossiers voor de deadline zouden kunnen afwickelen. De vraag rees zelfs of we de laatste slepende dossiers wel zouden kunnen afronden. Want hoewel het oorspronkelijk de bedoeling was om de gehele collectie af te stoten, werd gaandeweg duidelijk dat we niet alle objecten konden overdragen. Beschermwaardige werken waarvoor we geen geregistreerd museum als nieuwe eigenaar konden vinden, mochten we immers niet uit de collectie halen.

Medio 2021 hebben we nog één niet-beschermwaardig object en vier beschermwaardige werken in de collectie. Een daarvan is het schilderij *Biddend echtpaar* van Cornelis van Cuylenburg (1758-1827). De expertgroep die het werk als beschermwaardig kwalificeerde, merkte in de waarderingsfase al op dat het vermoedelijk extra inspanning zou kosten het werk te herplaatsen in een museum, omdat al veel vergelijkbaar werk in museumcollecties is opgenomen. Ondanks alle inspanningen is het tot op heden niet gelukt om interesse te wekken. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ziet geen mogelijkheid om dit werk op te nemen in de rijkscollectie.

▲ Dirck Jansz. van Santen (1637-1708) was een internationaal beroemde 'meester-afsetter' in 17de-eeuws Amsterdam: hij kleurde prenten in. Het Bijbels Museum heeft een van de zeven door Van Santen ingekleurde Statenbijbels in collectie.

Als laatste optie kunnen we via het Museumregister de beschermwaardigheidstoets opnieuw laten uitvoeren door de [Toetsingscommissie Beschermwaardigheid](#). De kosten bedragen ongeveer de helft van de oorspronkelijke aankoopwaarde van het schilderij.

De uitkomst is onzeker. Als het nieuwe advies luidt dat het werk beschermwaardig is, zijn we niets opgeschoten. Voorlopig houden we het werk daarom in collectie. Het verfraait momenteel het kantoor van het Bijbels Museum.

#10 TWEE SERIES VAN RUUD BARTLEMA

serie 1: *De Kruiswegstaties* (zevenluik), olieverf op papier, ingelijst, 104 x 94 cm;

serie 2: *Vijf letters van de Tora* (vijfluik), olieverf op paneel, ingelijst, 55 x 52 cm

Object en herkomst

Het Bijbels Museum heeft in het verleden twee series van voormalig predikant en kunstenaar Ruud Bartlema gekocht. De expertcommissie is unaniem; het werk is representatief voor het twintigste-eeuwse protestantisme en beschermwaardig erfgoed. De series hebben verwantschap met het werk van Marcel Poorthuis en Marc Chagall, zijn interessant voor onderzoek en beschikken over ontwikkelpotentieel als aanvulling op andere collecties.

Dilemma

Om ze goed te laten opvallen worden de twee series apart op de ADB geplaatst. Conservatoren van musea met religieuze collecties worden getipt. Na twee maanden benaderen we hen opnieuw, zowel per mail als telefonisch. *Vijf letters van de Tora* wordt vervolgens in dank aanvaard door Museum Sjoel Elburg, waar ze al eerder gepresenteerd zijn. Voor *De Kruiswegstaties* blijft het stil. Hier houdt de LAMO 2016 op. Wat te doen met beschermwaardige objecten waarvoor geen geregistreerd museum belangstelling heeft?

Actie

Het Bijbels Museum vraagt de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en het Museumregister om advies. RCE onderzoekt de mogelijkheden, maar ziet geen oplossing. De *Erfgoedwet* bepaalt dat de minister van

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de plicht heeft om objecten met grote cultuurhistorische of maatschappelijke betekenis waarvoor de eigenaar zelf niet meer kan zorgen op te nemen in de Rijkscollectie. Dit gebeurt als objecten onvervangbaar en onmisbaar zijn voor het Nederlandse cultuurbezit en verweesd dreigen te raken. Dit zware middel wordt alleen in uitzonderlijke gevallen ingezet en de serie die wij willen overdragen komt hiervoor niet in aanmerking.

► Een van de *Vijf letters van de Tora*, een serie die is overgedragen aan Museum Sjoel Elburg.

Het Museumregister biedt aan een second opinion te vragen aan de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van het Museumregister. De kosten daarvoor bedragen circa € 4.500. Voor de dekking van een deel daarvan kan een aanvraag worden ingediend bij het Mondriaan Fonds. Als de commissie het werk als niet-beschermwaardig bestempelt, kan het alsnog worden herbestemd. Komt de commissie tot hetzelfde oordeel als de expertgroep, dan is nog steeds geen oplossing voorhanden. We passen, in ieder geval voorlopig.

De Kruiswegstaties kunnen tijdelijk worden ondergebracht in het Collectie Centrum van Amsterdam Museum, zodat het depot op tijd leeg kan worden opgeleverd. In de zomer van 2020 zoeken we verder naar een nieuwe eigenaar. Voor de derde keer vragen we Museum Catharijneconvent (MCC) of het zich gezien de beschermwaardigheid over de serie kan ontfemen. Na nieuw intern overleg meldt het hoofd collecties dat het museum de serie accepteert, op voorwaarde dat de werken in goede conditie verkeren. De conditiecheck pakt positief uit, waarna de serie wordt overgedragen. De serie wordt opgenomen als object met cultuurhistorische waarde en een documenterende functie. Zonder de indicatie 'beschermwaardig' van de expertgroep zou de serie echter niet door de selectiecriteria van het MCC zijn gekomen.

AANBEVELING

Zorg dat een second opinion door de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van een door derden als beschermwaardig aangemerkt object voor het ontzamelende museum kosteloos is, als het museum kan aantonen dat de waardering op een zorgvuldige wijze tot stand is gekomen en er na plaatsing op de ADB geen enkel museum belangstelling voor heeft getoond.

Geef aan wat een ontzamelend museum moet doen met beschermwaardige werken waarvoor geen enkel geregistreerd museum belangstelling heeft getoond. Creëer een vangnet voor dergelijke objecten.

Maak duidelijk of geregistreerde musea kunnen worden verplicht objecten op te nemen als die volgens de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid als beschermwaardig zijn aangemerkt.

Ontzamelen is een proces van voortschrijdend inzicht. We zouden sowieso objecten in collectie houden, al was dat aanvankelijk niet de bedoeling. Zou het dan niet mooi en gepast zijn als het Bijbels Museum ook één, en wel de meest unieke, bijbel zou behouden? Het bestuur van het Bijbels Museum ging unaniem akkoord. Zo bleef de beschermwaardige zeventiende-eeuwse Van Santenbijbel in de collectie. We gaven de bijbel voor vijf jaar in bruikleen aan de Universiteitsbibliotheek van de VU, met de mogelijkheid tot verlenging na een evaluatie. De VU zet de bijbel onder supervisie van een van de collectie-experts in voor onderzoek en onderwijs. Ook kan hij in bruikleen worden gegeven aan musea voor bijzondere tentoonstellingen. Het Bijbels Museum handelt de bruikleenverzoeken af.

6.8 COULANCEVERGOEDING KOSTBARE OBJECTEN

Het Bijbels Museum had een klein aantal beschermwaardige werken in collectie met aanzienlijke economische waarde. Naast het plafonddoek gaat het bijvoorbeeld om het schilderij *Mozes kiest de 70 oudsten* (1735), eveneens van Jacob de Wit. Het is een voorstudie voor een muurschildering voor de vroedschapskamer van het voormalige gemeentehuis, het huidige Paleis op de Dam. Het Bijbels Museum heeft dit

schilderij in 2001 aangeschaft op de TEFAF met steun van onder meer het Mondriaan Fonds en een eigen bijdrage.

Het Bijbels Museum wil dit werk overdragen aan een bij voorkeur in Amsterdam gevestigd museum. Behalve in het Koninklijk Paleis Amsterdam is het werk van De Wit in meerdere grachtenpanden en kerken te bewonderen en maakt het deel uit van museale collecties. Er zijn dan ook verschillende potentiële museale overnamepartners, zoals het Rijksmuseum, het Amsterdam Museum en Museum Ons' Lieve Heer op Solder.

Voor de overdracht willen we aan de overnamepartij een coulancevergoeding vragen die in verhouding staat tot de eigen bijdrage van het Bijbels Museum aan de aanschaf. Uiteraard blijft de bijdrage van het Mondriaan Fonds (25% van de aanschafwaarde) buiten beschouwing. De bijdrage van dit publieke fonds was destijds bedoeld om het openbaar kunstbezit te vergroten. Met een overname door een geregistreerd museum blijft deze doelstelling overeind.

Om de hoogte van de coulancevergoeding te bepalen, moest het werk eerst worden getaxeerd. Ook was overleg met het Mondriaan Fonds nodig over dit voorstel. Tot slot moest met een

nieuwe eigenaar worden onderhandeld over de vergoeding. Dit proces is medio 2021 nog niet afgerond.

Volgens de LAMO 2016 is verkoop tussen musea niet wenselijk, maar niet verboden. Verkoop tussen musea die gesubsidieerd worden door het Rijk is niet toegestaan. Ruil staat volgens de LAMO gelijk aan koop. Bij verkoop dient de financiële waarde van het over te dragen object vooraf getaxeerd te worden door een onafhankelijke deskundige. Opbrengsten uit verkoop mogen uitsluitend besteed worden aan het duurzame behoud en de ontwikkeling van de collectie van het museum. De opbrengsten moeten in het jaarverslag worden verantwoord.²⁵ Het Bijbels Museum heeft niet de intentie om werk te verkopen tegen marktwaarde, maar om een coulancevergoeding te vragen die recht doet aan de oorspronkelijke eigen investering.

In de LAMO 2016 zijn ook richtlijnen van de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) opgenomen voor gemeenten die hun collectie willen afstoten. Deze zijn inhoudelijk interessant, ook voor musea. Verkoop van gemeentelijke collectie wordt afgeraden als het erfgoed binnen de gemeentegrenzen blijft. Wordt het afgestoten naar een andere gemeente, dan beveelt de richtlijn aan om wel te

verkopen, omdat het cultuurbezit bij de oorspronkelijke verkrijging uit de algemene middelen van de gemeente is betaald.²⁶ In de geest van deze regeling zou het Bijbels Museum gerechtigd zijn om de eigen bijdrage inclusief die van de donateurs van het Bijbels Museum terug te vragen bij overdracht aan een ander museum. Het object draagt in de toekomst immers niet meer bij aan het uitdragen van de missie van het Bijbels Museum.

AANBEVELING

De Museumvereniging zou een standpunt moeten innemen over het berekenen van een billijke coulancevergoeding en de besteding van de opbrengst na het afstoten van collectie. Het geld zou bijvoorbeeld geormerkt kunnen worden voor de uitvoering van het ontzamelproces.

6.9 VERMIST OF Vernietigd

Vier objecten waren na het afronden van het complete ontzamelproces vermist. Ze konden niet worden getraceerd in het museum, het depot of de bruikleenadministratie.

Uiteindelijk zijn 59 objecten vernietigd. Het merendeel bestond uit fotoreportages die in de jaren zeventig of tachtig in het museum op gekleurd karton

²⁵ LAMO 2016, pagina 19.

²⁶ LAMO 2016, pagina 19.

waren gepresenteerd. Een eigendomsbewijs of licentie ontbrak, er kwam geen reactie na plaatsing op de ADB. Mogelijk bevinden de originele afdrucken of negatieven zich in de archieven van de fotografen.

6.10 DE LAATSTE LOODJES WEGEN HET ZWAARST

In de allerlaatste weken voor de verhuizing kwam er alsnog een plaatsing op de ADB, dossier 106. Bij het uitruimen van de zolder vonden we boven in de nok van het Cromhouthuis enkele zware kisten. Het bleken originele transportkisten en presentatievitruines van de collectie van ds. Leendert Schouten. Zelfs de conservator wist niet van het bestaan ervan.

▼ Een in zomer 2020 herontdekte transportkist van de collectie van ds. Leendert Schouten.

Inmiddels was de overdrachtsovereenkomst voor de collectie Schouten al door drie partijen getekend. Na een schouw selecteerde Museum Catharijneconvent enkele mooie exemplaren. We plaatsten de vondst op de ADB. Ontferd Goed was vanwege onze geplande verhuizing bereid om de kisten tijdelijk in bruikleen te nemen in de loods in Eindhoven. Tijdens de publicatietermijn toonde museum Ons' Lieve Heer op Solder belangstelling voor een aantal kisten. De resterende kisten zijn overgedragen aan Ontferd Goed en verkocht aan particulieren.

We dachten klaar te zijn, maar zagen ons een jaar later alsnog genoodzaakt om nog een dossier op de ADB te plaatsen. Dossier 107 betrof een klein deel van dossier 1, de collectie van ds. Leendert Schouten.

#11 COLLECTIE DS. LEENDERT SCHOUTEN

Object en herkomst

Het ensemble bestaat uit verschillende modellen van de Tempelberg/Haram al-Sharif, de Tabernakel en de tempel van Salomo. Verder omvat het archeologie en artefacten uit het Heilige Land, Egyptische artefacten en boeken. De objecten zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw verzameld door ds. Leendert Schouten en maakten deel uit van de kerncollectie van het Bijbels Museum. Voordat het Bijbels Museum het ensemble in 2007 verkreeg was het in bezit van het Nederlands Bijbelgenootschap. Het ensemble is beschermd waardig.

Dilemma

Vanwege het onderzoek en proefschrift van de voormalig conservator van het Bijbels Museum is veel informatie beschikbaar over het ensemble. Toch is het voor een aantal objecten lastig te bepalen of deze deel uitmaken van de collectie. Wat tot deze collectie gerekend wordt, is in hoge mate afhankelijk van het verzamelbeleid van een museum. Behoren objecten van ds. Schouten die pas later via additionele schenkingen zijn toegevoegd tot de collectie? Worden de replica's die van enkele objecten zijn gemaakt tot de collectie gerekend? Origineel presentatiemateriaal, de boeken uit Schoutens bibliotheek? Bij het Bijbels Museum zijn drie verschillende objectlijsten in omloop, los van de registratie van de deelcollectie in Adlib. Dat compliceert het beoordelingsproces. De voormalig conservator hakt naar eer en geweten deze lastige knopen door. We spreken af dat de definitieve objectlijst volgt nadat Museum Catharijneconvent (MCC) de collectie volledig heeft geregis-

treerd. Deze objectlijst wordt toegevoegd aan de overdrachtsovereenkomst en een jaar na de overdracht door MCC, het Nederlands Bijbelgenootschap en het Bijbels Museum geparafeerd. Dan blijkt echter dat MCC een ander verzamelbeleid voert dan het Bijbels Museum deed. Het museum retourneert zes dozen en zeven grote colli met verschillende objecten en boeken die volgens het verzamelbeleid van MCC niet tot de collectie horen.

Actie

Twee art handlers dragen alles naar ons kantoor op de bovenste verdieping. Er zijn enkele grote en zware objecten bij, waaronder objecten van organisch materiaal. We schrikken er van. Dat MCC eigen criteria hanteert, begrijpen we. Omdat MCC de objectlijst zou opstellen, was de omvang van de collectie formeel nog niet vastgesteld. We betrekken wederom de externe projectleider bij deze casus, met het verzoek de teruggekomen objecten opnieuw en snel op de ADB te plaatsen. Dat gebeurt in september 2021.

AANBEVELING

Bespreek vooraf het verzamelbeleid en de voorwaarden van acceptatie indien een museum een collectie accepteert die niet volledig geregistreerd is. Spreek vooraf af dat je samen een oplossing zoekt voor objecten die buiten het verzamelbeleid van het aanvaardende museum vallen.

7. AFRONDING EN EVALUATIE

7.1 AFSCHEID VAN HET MUSEUMPAND

Op 1 juli 2020 leverden we het Cromhouthuis inclusief depot leeg op. De geplande laatste activiteiten voor het publiek, de reünie met oud-medewerkers en vrijwilligers, de afscheidsborrels met partners en relaties konden vanwege het covidbeleid niet doorgaan. Het afscheid verliep anders dan gepland, maar de deadline werd gehaald, we waren opgelucht en trots.

7.2 OVERDRACHTSARCHIEF COMPLEET

Op 1 juli 2020 werd het overdrachtsarchief in print en digitaal compleet opgeleverd, voor alle dossiers waarvoor overdrachten hadden plaatsgevonden. Omdat (bulk)collecties vaak in delen aan verschillende partners zijn overgedragen, bevatten sommige dossiers meerdere overdrachtsovereenkomsten. Sommige overeenkomsten worden op verschillende plekken in het archief bewaard, omdat aan verschillende partners objecten uit diverse dossiers tegelijk zijn overgedragen. Op elke overdrachtsovereenkomst staan daarom alle dossiernummers waarop de overeenkomst betrekking heeft.

7.3 EVALUATIE

Medio juli 2020 evalueerden we het proces met het volledige team, in individuele gesprekken tussen directeur en medewerkers en met een vertegenwoordiger van het Museumregister. We noteerden alle vragen en leerpunten. Deze zijn waar mogelijk verwerkt tot aanbevelingen in deze publicatie. We schreven een evaluatie ten behoeve van het Mondriaan Fonds en rekenden de fondsbijdrage af.

7.4 FINANCIËLE AFWIKKELING

Uiteindelijk blijkt het totaal aantal overgedragen objecten minder groot dan vooraf geschat, namelijk circa 21.500. Met name het aantal prenten bleek minder dan was voorzien. Ruim 10.000 objecten zijn overgedragen aan geregistreerde musea en de VU. De overige objecten zijn herbestemd, zowel binnen als buiten de museale sector.

In juli 2020 zijn we opgehouden met uren schrijven voor dit project om de afrekening met het Mondriaan Fonds te kunnen maken. De allerlaatste dossiers zijn echter medio 2021 nog niet afgerond.

De kosten van het ontzamelproject tot juli 2020 vielen hoger uit dan begroot, met een hogere eigen bijdrage van het Bijbels Museum tot gevolg. De totale

kosten bedroegen € 264.617. Ruim € 231.000 is besteed aan uren van in- en externe medewerkers, inclusief ruim € 40.000 voor Museum Catharijneconvent. Het Bijbels Museum bekostigde bijna € 133.000. Hierin zijn de opbrengsten van de verkoop van objecten via Ontferd Goed, MuseumDepot-Shop en Veilinghuis de Zwaan niet meegerekend. Deze bedroegen in totaal € 15.000.

De oorspronkelijke begroting was gebaseerd op het aanblijven van de conservator als projectleider. De conservator vertrok echter na de waarderingsfase, waarna drie externe medewerkers op parttime basis werden ingehuurd. Ook was bij het opstellen van de begroting nog geen sprake van een deadline voor het leeg opleveren van het depot, waardoor er meer tijd was ingeruimd voor het afstotingsproces. In het laatste jaar is in een moordend tempo gewerkt. De klus moest immers in elf maanden worden geklaard.

'Ik had geen idee hoe veelomvattend het hele proces zou zijn'

Carolien Croon is directeur van het Bijbels Museum en heeft van begin tot eind leiding gegeven aan het ontzamelproces.

"In september 2016 begon ik als directeur van het Bijbels Museum. Ik was aangetrok-

ken als programmadirecteur, maar kreeg de opdracht de collectie af te stoten erbij. Dat was schakelen, maar ik probeer de dingen te aanvaarden zoals ze op mijn pad komen. Het was een zware tijd: we moesten afscheid nemen van sommige medewerkers, andere kregen een nieuwe rol. Maar het was nodig om als museum een frisse start te maken. Ik vind het nog steeds een gedurfde en goede stap om de collectie te ontzamen. Van tevoren had ik geen idee hoe veelomvattend het ontzamen van de collectie zou zijn."

Met zorg en aandacht

De gesprekken met schenkers en kunstenaars maakten de meeste indruk; we moesten mensen teleurstellen. Daarvoor hebben we veel tijd uitgetrokken. Tijdens het proces was er nauwelijks tijd voor reflectie. Ik had 25 dossiers tegelijk onder mijn hoede. In die hectiek probeerde ik de rust te bewaren. Achteraf kunnen we zeggen dat het goed gegaan is, maar dat weet je niet als je er middenin zit. Dat maakte het spannend. Het was onze intentie om alles met zorg en aandacht te doen. Dat is gelukt. Veel objecten zijn goed terecht gekomen, daar ben ik trots op. En op het goed geoliede team, dat tempo heeft gemaakt en fijn heeft samengewerkt. Het mooiste was om objecten over te dragen aan partners die er echt blij mee zijn. Dat verzachtte de pijn die er natuurlijk ook was. Mijn belangrijkste advies aan musea? Denk goed na voordat je verzamelt. Want afstoten is ongelooflijk veel werk."

---

8. AANBEVELINGEN

8.1 AANBEVELINGEN AAN MUSEA

Communicatie

- Overweeg een partner te zoeken die het afstotingsproces volgt en vastlegt, bijvoorbeeld een documentairemaker.
- Het tijdig informeren van belanghebbenden is een tijdrovende, maar belangrijke stap in het proces. Het draagt bij aan het vertrouwen in musea en hun zorgvuldigheid en versterkt de band van het museum met de stakeholders.
- In verschillende publicaties over herplaatsen en herbestemmen is al gewezen op het belang van een goede communicatiestrategie. De titels zijn opgenomen in de bijlage *Verder lezen*.

Ontzameling

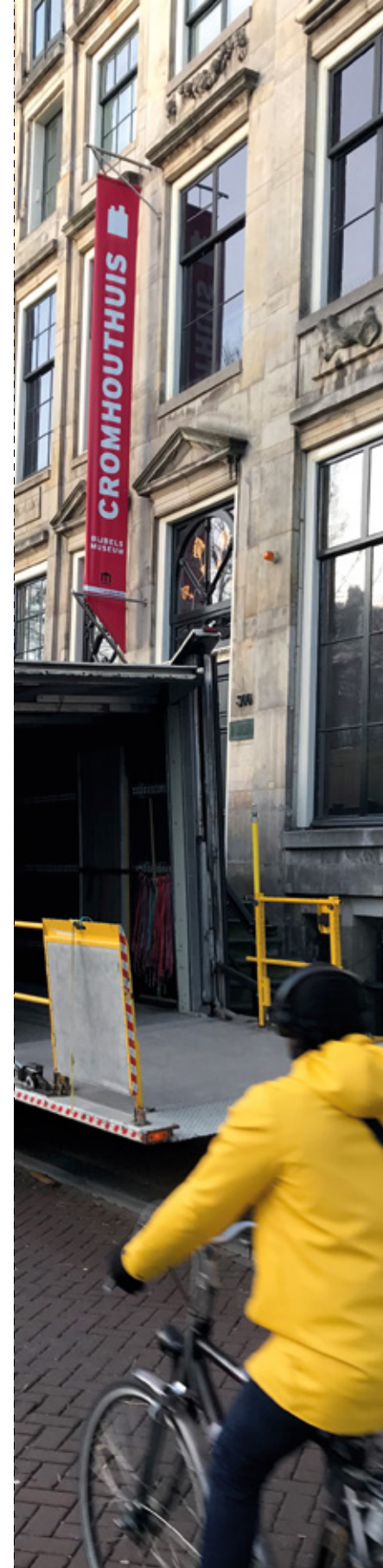
- Maak in het ontzamelproces een duidelijk onderscheid tussen de waarderingsfase en de fase van herplaatsen en herbestemmen. Zorg voor een divers samengesteld en onafhankelijk team van experts; probeer te vermijden dat bij de waardering experts worden betrokken die verbonden zijn aan organisaties die in aanmerking komen om afgestoten objecten over te nemen. Als dat niet anders kan, wees dan alert op mogelijke belangenverstrengeling en maak dit bespreekbaar, waardoor de teamleden elkaar op dit punt scherp kunnen houden.
- Begin een ontzamelproject met een pilot van een deelcollectie met een laag afbreukrisico. Volg alle processtappen en onderzoek wat beter kan. Betrek partners op het gebied van herbestemmen bij het creëren van oplossingen voor vraagstukken die zich voordoen.
- Een grote collectie met veel dubbele exemplaren die als beschermwaardig is aangemerkt hoeft niet volledig te worden overgedragen aan een geregistreerd museum. Voor drukwerk volstaat het als ieder uniek exemplaar museaal vertegenwoordigd is.
- Toets voor plaatsing op de ADB de bepalingen in de oorspronkelijke schenkingsakte. Zoek indien nodig contact met de schenker of erven en overleg met hen over de nieuwe bestemming.
- Bij het retourneren van een schenking aan de erven moeten alle erfgenamen geïnformeerd zijn en de akte mede ondertekenen, dan wel een schriftelijk mandaat geven aan degene die mede namens hen ondertekent.

- Musea die zoveel mogelijk objecten willen herplaatsen doen er goed aan om collega's direct na plaatsing op de ADB actief te tippen over objecten met een gemiddelde of hoge erfgoedwaarde.
- Weeg de voor- en nadelen van het vragen van handling fee tegen elkaar af. Wordt een handling fee gevraagd, licht dan toe wat dit inhoudt en waarom dit middel wordt ingezet.
- Informeer schenkers ruim voor plaatsing op de ADB over het voor-nemen tot afstoting van hun schenking en de gunningscriteria. Informeer hen opnieuw als de publicatie op de ADB verloopt en hoe de gunning tot stand komt.
- Zijn er meer gegadigden, leg dan in de overdrachtsakte vast dat de objecten bij afstoten moeten worden aangeboden aan de andere musea met belangstelling.
- Bewandel bij (vragen over) noodzakelijke repatriëring niet alleen de vaak tijdrovende formele route, benut ook informele contacten.
- Gebruik voor bulk de template van de ADB. Deel een bulk op in verschillende dossiers met een eigen ordenend principe en titel. Dit verhoogt de kans op een match met een belangstellende.
- Draag objecten over in de staat waarin ze zich bevinden. Eventuele kosten die nodig zijn om werken te presenteren komen voor rekening van de ontvangende partij. Een museum kan zijn expertise inzetten om de toekomstige eigenaar te adviseren over zaken als restauratie en daarvoor benodigde fondsenwerving.
- Wees creatief in het bedenken van oplossingen voor objecten die niet te herplaatsen zijn. Een bruikleen is misschien niet ideaal, maar kan uitkomst bieden. Betrek alle partijen om tot een oplossing te komen. Sluit geen enkele optie uit. De beste oplossing is er een waarmee alle partijen kunnen instemmen.
- Bespreek vooraf het verzamelbeleid en de voorwaarden van acceptatie indien een museum een collectie accepteert die niet volledig geregistreerd is. Spreek vooraf af dat je samen een oplossing zoekt voor objecten die buiten het verzamelbeleid van het aanvaardende museum vallen.

8.2 AANBEVELINGEN AAN DE MUSEUMVERENIGING IN VERBAND MET DE EVALUATIE VAN DE LAMO 2016

- Musea die hun volledige collectie willen afstoten en niet over een actueel collectiebeleidsplan beschikken zouden kunnen volstaan met het publiceren van een schriftelijke verantwoording van de motieven voor het afstoten van de collectie.
- Indien een museum de gehele collectie wil afstoten en daarbij voor een of meerdere objecten al een geregistreerd museum als overnamepartij heeft gevonden, is het niet nodig om het af te stoten object op de ADB te plaatsen. Wel is het van belang dat het museum transparant is over welk object naar welk museum gaat. Dat kan door een overzicht te publiceren in het jaarverslag en/of dit overzicht aan het Museumregister te sturen.
- Neem in de LAMO een ondubbelzinnige definitie op van het begrip collectie.
- Stel in de LAMO erfgoedbibliotheken en -archieven op een lijn met geregistreerde musea.
- Verzamel aanbevelingen van musea en van de Ethische Codecommissie voor verbetering van de LAMO en publiceer deze op de website van de Museumvereniging. Zo weten musea wat er speelt en welke aanbevelingen zijn voorgelegd aan de evaluatiecommissie. Dit vergroot de transparantie en doeltreffendheid van de LAMO.
- Neem het advies van de Ethische Codecommissie aangaande objecten van levende kunstenaars over in de herziening van de LAMO en werk het verder uit.
- Stel een richtlijn op voor musea die geen actieve relatie onderhouden met levende kunstenaars van wie werk in de collectie is opgenomen.
- Zorg dat een second opinion door de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid van een door derden als beschermwaardig aangemerkt object voor het ontzamelende museum kosteloos is, als het museum kan aantonen dat de waardering op een zorgvuldige wijze tot stand is gekomen en er na plaatsing op de ADB geen enkel museum belangstelling voor heeft getoond.
- Geef aan wat een ontzamelend museum moet doen met beschermwaardige werken waarvoor geen enkel geregistreerd museum belangstelling heeft getoond. Creëer een vangnet voor dergelijke objecten.
- Maak duidelijk of geregistreerde musea kunnen worden verplicht objecten op te nemen als die volgens de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid als beschermwaardig zijn aangemerkt.
- Neem een standpunt in over het berekenen van een billijke coulancevergoeding en de besteding van de opbrengst na het afstoten van collectie. Het geld zou bijvoorbeeld geoormerkt kunnen worden voor de uitvoering van het ontzamelproces.

NAWOORD

Sinds onze verhuizing uit het Cromhouthuis hebben we geen moment stil gezeten. We huren nu kantoorruimte in de Protestantse Diaconie aan de Nieuwe Herengracht en hebben inspirerende en geëngageerde (samenwerkings-) partners als burens, zoals de Hermitage, The Outsider Art Museum, kunstenaarsnetwerk The Turn Club, Humanitas en Het Wereldhuis.

We ontwikkelden een nieuwe huisstijl, nieuwe website en meerjarenbeleid. Onze interne organisatie is klein, maar we werken nauw samen met een vaste en flexibele schil van zzp'ers: ontwerpers, kunstenaars, andere dienstverleners en toeleveranciers. De zorgen voor de collectie en over de openstelling van het pand zijn van ons afgevallen. Daardoor kunnen we al onze tijd en energie richten op de inhoud, marketing en communicatie van onze tentoonstellingen. We presenteerden verschillende tentoonstellingen en organiseerden een succesvolle open call in een tijd waarin fysieke presentaties niet mogelijk waren. Je vindt ons binnen in tentoonstellingsruimten en buiten in de publieke ruimte, zowel offline als online. We zoeken bewust de grenzen van het concept 'museum' op en ontdekken en benutten nieuwe mogelijkheden.

Het Museumregister herijkt door middel van een audit of het Bijbels Museum zich in de huidige vorm geregistreerd museum mag blijven noemen. We wachten de uitslag met belangstelling en vertrouwen af. We gaan vol inspiratie op de ingeslagen weg voort en begroeten je graag bij een van onze tentoonstellingen of activiteiten.

◀ Het Bijbels Museum verlaat de Herengracht.

VERKLARENDE WOORDENLIJST

Adlib: (merknaam van) collectiemanagementsoftware, die inmiddels is opgegaan in het nieuwe merk Axiell.

Afstoten: het verwijderen van een object uit de collectie en daarmee afstand doen van de eigendom. Afstoten wordt vaak gebruikt als synoniem voor ontzamen. Andere termen zijn herbestemmen, herplaatsen of vervreemden, maar die zijn specifieker in hun betekenis of hebben alleen betrekking op een deel van het ontzamelproces.

Akte van overdracht (zie ook: schenkingsakte): een overeenkomst waarmee een object of deelcollectie wordt overgedragen aan een nieuwe eigenaar.

Afstotingsdatabase (ADB): geeft een overzicht van objecten die musea willen afstoten. Geregistreerde musea die objecten willen afstoten en zijn gebonden aan de LAMO, zijn verplicht deze te publiceren op de afstotingsdatabase, opdat andere musea zich kunnen melden als zij de objecten willen overnemen. Ook kunnen meldingen van 'beschermwaardigheid' worden gedaan door musea of derden. www.afstotingsdatabase.nl

Afstotingsformulier: een formulier dat gebruikt kan worden ter voorbereiding van plaatsingen van objecten op de afstotingsdatabase.

Beschermwaardig: een roerende zaak die vanwege zijn bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis behouden dient te worden in een openbare collectie in Nederland. Beschermwaardigheid wordt vastgesteld op basis van een aantal criteria met betrekking tot het nationale belang, uniciteit, historische en/of artistieke waarde, ensemblewaarde, maatschappelijke en/of museale waarde.

Bruikleen (museaal): een overeenkomst waarbij een museum een of meer objecten uitleent aan een ander museum onder de voorwaarde dat de eigenaar het later terugkrijgt.

Bulkcollectie: een grote groep voorwerpen met een lage erfgoedwaarde.

Collectie Nederland: al het roerend cultureel erfgoed dat openbaar toegankelijk is of waar de samenleving de verantwoordelijkheid voor neemt.

Collectie-anatomie: een logische ordening van een collectie in clusters, bijvoorbeeld op thema, chronologie, geografie, materiaalsoort of herkomst.

Collectiemobiliteit: (het bevorderen van) laagdrempelig en ruimhartig bruikleenverkeer met als doel de zichtbaarheid van de Collectie Nederland te vergroten.

Collectiewaardering: het doen van intersubjectieve, verifieerbare en beargumenteerde uitspraken over de waarde van collecties, deelcollecties of individuele objecten. Op basis hiervan kunnen besluiten worden genomen ten aanzien van behoud, gebruik en ontwikkeling.

Culturele Basisinfrastructuur (BIS): een hoogwaardig aanbod van culturele instellingen van (inter)nationale betekenis, waaronder musea, theaters, productiehuizen en cultuurfondsen die rechtstreeks door de rijksoverheid worden gesubsidieerd.

Dossier: verzamelingen objecten die samen in één plaatsing (of listing) op de ADB gepubliceerd worden. Een dossier bevat alle informatie, aktes, beschrijvingen, correspondentie en beeldmateriaal over deze objecten.

Erfgoedwet: integrale wet die betrekking heeft op museale objecten, musea, monumenten en archeologie op het land en onder water. In de Erfgoedwet is vastgelegd hoe met ons erfgoed wordt omgegaan, wie welke verantwoordelijkheden daarbij heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgeoefend.

Ethische Code voor Musea: de basis voor de beroepsethiek in de museale sector in Nederland. De code legt minimumnormen vast voor de handelwijze en het niveau van museummedewerkers en benoemt ook wat het publiek redelijkerwijs mag verwachten van het museale beroepsveld. De code is een vrije vertaling van de *ICOM Code of Ethics for Museums* uit 2004.

Geregistreerd museum: een museale instelling die aantoonbaar voldoet aan de criteria voor een hoogwaardige invulling van de museale functies. Deze criteria zijn samengevat in de Museumnorm. Een actuele lijst van geregistreerde musea in Nederland staat op de website van Museumregister Nederland: www.museumregisternederland.nl/Geregistreerde-musea

Handling fee: kosten die in rekening worden gebracht voor administratieve en logistieke afhandeling van een bruikleen of overdracht. Ook wel verwerkingskosten genoemd.

Herbestemmen: afstoten buiten het domein van de geregistreerde musea.

Herplaatsen: afstoten binnen het domein van geregistreerde musea.

Juridische status: geeft aan wie in juridische zin eigenaar is van objecten en welke voorwaarden er in de overdrachtsakte(n) aan de overdracht zijn verbonden.

LAMO (Leidraad Afstoten Museale Objecten): een instrument voor zelfregulering van de museumsector. In de LAMO 2016 zijn een meldingsprocedure en een toetsingsprocedure ingesteld. Instrumenten daarbij zijn de Afstotingsdatabase en de Toetsingscommissie Beschermwaardigheid. De LAMO 2016 is een praktische uitwerking van de afstotingsparagraaf in de Ethische Code voor Musea en wordt beheerd door de Museumvereniging. <https://www.museumvereniging.nl/lamo-leidraad-afstoten-museale-objecten>

Museumregister: register van museale instellingen die aantoonbaar voldoen aan criteria voor een kwalitatief hoogwaardige invulling van de functies van een museum. Deze criteria zijn samengevat in de Museumnorm. Het beheer van het Museumregister wordt uitgevoerd door de onafhankelijke Stichting Museumregister Nederland. www.museumregisternederland.nl

Museumvereniging: de brancheorganisatie van de musea in Nederland. Het merendeel van de leden zijn geregistreerde musea. www.museumvereniging.nl

Notariële akte: een bindende, rechtsgeldige afspraak op papier. Een notariële akte is rechtsgeldig als deze door een notaris in functie is opgemaakt en ondertekend.

Ontzamelen (zie afstoten): synoniem voor afstoten.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE): de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is een onderdeel van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De RCE voert wet- regelgeving en erfgoedbeleid uit, geeft advies en ontwikkelt kennis. Samen met anderen is de RCE verantwoordelijk voor de zorg van het Nederlandse erfgoed boven de grond, onder de grond, onder water en in musea. Ook houdt de RCE zich bezig met erfgoed in relatie tot de leefomgeving.

Schenking: een wederkerige overeenkomst die tot stand komt door aanbod en aanvaarding, inclusief de daaraan verbonden voorwaarden.

Schenkingsakte: een overeenkomst waarmee een museaal object of deelcollectie in eigendom overgaat naar een nieuwe eigenaar.

Template: een sjabloon waarmee verschillende objecten tegelijkertijd op de afstotingsdatabase kunnen worden geplaatst. De informatie die voor alle objecten gelijk is hoeft slechts één keer te worden ingevuld.

Zie ook <https://www.afstotingsdatabase.nl/ontzamelen>

Toetsingscommissie Beschermwaardigheid (TCB): commissie die door Museumregister Nederland is ingesteld op grond van hoofdstuk 4 van de Leidraad Afstoten Museale objecten (LAMO 2016). De TCB zorgt voor een onafhankelijke en onpartijdige uitvoering van beschermwaardigheids-toetsingen. Zie ook www.afstotingsdatabase.nl

Waarderen: zie collectiewaardering

VERDER LEZEN

- Ethische Code voor Musea:
<https://www.museumvereniging.nl/ethische-code-voor-musea>
- Adviezen Ethische Codecommissie voor Musea:
<http://www.ethischecodevoormusea.nl/>
- *Leidraad Afstoten Museale Objecten (LAMO) 2016:*
<https://www.museumvereniging.nl/lamo-leidraad-afstoten-museale-objecten>
- Musea, collecties en de Erfgoedwet:
<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedwet/musea-collecties-en-de-erfgoedwet>
- Marc de Beijer e.a., *Handreiking roerend religieus erfgoed: praktisch hulpmiddel bij het waarderen en herbestemmen van religieuze voorwerpen*, Museum Catharijneconvent en Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland, 2011:
<https://www.catharijneconvent.nl/advies-voor-kerken/het-heft-eigen-hand/>
- *Op de museale weegschaal. Collectiewaardering in zes stappen.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, mei 2013:
<https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2013/01/01/op-de-museale-weegschaal-collectiewaardering-in-zes-stappen>
- *Herplaatsing Collectie voormalig Museum Nusantara Delft: Leringen en Vragen 2013-2018:*
<https://www.materialculture.nl/en/research/publications/herplaatsing-collectie-voormalig-museum-nusantara-delft-2013-2018-leringen-en>
- *Herzamelen en Herbestemmen: Waarderen van collectie, ontzamelethiek en een palet aan belangen.* Tropenmuseum, Afrika Museum, Museum Volkenkunde, Wereldmuseum, diverse auteurs, juli 2020:
https://issuu.com/tropenmuseum/docs/herzamelen_herbestemmen_onlineversie_nl_07_def

- Tessa Luger, Sylvie Maes, e.a., *Een collectieplan schrijven? Dat doe je zo!*, Vlaamse Gemeenschapscommissie en FARO Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, Brussel, Museumvereniging, Amsterdam en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2021:
<https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2021/01/01/een-collectieplan-schrijven-dat-doe-je-zo>
- Hermine Pool, *Soli Deo Gloria. Het Bijbels Museum van ds. Leendert Schouten (1828-1905) als getuigenis van de profetische en historische waarheid van de Bijbel. Een dubbelbiografie*, Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 2020.

BIJLAGEN

GUNNINGSCRITERIA BIJBELS MUSEUM

Gunning binnen de museale sector

Het Bijbels Museum hanteerde de volgende voorwaarden, criteria en bepalingen voor gunningen binnen de museale sector.

Gunningsvoorwaarden

1. De begunstigde dient in het Museumregister geregistreerd te zijn, dan wel een archief of bibliotheek te zijn met een collectie die is opengesteld en ontsloten voor onderwijs, onderzoek en publiek.
2. De begunstigde kan aantonen objecten onder aanvaardbare museale omstandigheden te (kunnen) exposeren en een depot te hebben dat aan de heersende museale standaard voldoet.
3. De begunstigde verklaart niet in haar bestaan te worden bedreigd.
4. De begunstigde stemt er schriftelijk mee in dat zij de aanwinsten niet binnen tien jaar zelf zal afstoten.
5. De begunstigde stemt ermee in dat de verworven objecten – mocht de begunstigde deze na tien jaar willen afstoten – binnen de museale, bibliotheek- of archiefsector zullen blijven en niet verhandeld zullen worden.
6. De begunstigde is bereid tot het tekenen van een overdrachtsverklaring. En indien van toepassing: bereid de voorwaarden van co-financiers over te nemen.
7. De begunstigde is bereid om de voorgeschreven periode van twee maanden plaatsing op de Afstotingsdatabase af te wachten.
8. Een buitenlandse begunstigde moet bereid zijn tot betaling van alle kosten verband houdend met CITES en/of overige (export)vergunningen en zal het Bijbels Museum vrijwaren tegen eventuele aanspraken van derden ter zake.
9. De begunstigde geeft toestemming voor de rechtenvrije opname van informatie en beeldmateriaal over de overdracht in publicaties, waaronder de website van Bijbels Museum en zal het Bijbels Museum vrijwaren tegen eventuele aanspraken van derden ter zake.

Gunningscriteria

1. De begunstigde moet een collectiebeleid hebben, op grond waarvan hij aannemelijk kan maken dat een aangevraagd object een goede aanvulling vormt op de eigen collectie.
2. De voorkeur voor gunning gaat in volgorde van prioriteit uit naar een Rijkscollectie behorende instantie dan wel een geregistreerd museum of een archief of bibliotheek met een collectie die is opengesteld en ontsloten voor onderwijs, onderzoek en publiek.
3. Samenwerkingspartners staan hoger in de gunning dan andere partners.
4. De voorkeur voor gunning gaat uit naar een partner die het object wil presenteren, dan wel een ruimhartig bruikleenbeleid voert.
5. De begunstigde is bereid tot overdracht en transport en tot betaling van alle kosten met betrekking tot transport en eventuele deugdelijke verzekering van object(en).

Andere gunningsbepalingen

1. Bij de gunning van door meerdere musea aangevraagde objecten, zo bepaalt de LAMO, krijgen Nederlandse musea voorrang boven buitenlandse musea.
2. Bij meermaals aangevraagde objecten zijn gunningscriteria 1 en 2 in volgorde van prioriteit doorslaggevend.
3. De gegunde objecten gelden, tenzij specifiek anders bepaald en als zodanig aangegeven, als een schenking aan het betreffende museum.
4. Het Bijbels Museum brengt kosten in rekening in geval van een schouw of kijkdag. Dan betaalt de kijker de handlingkosten en geldt een kostendekkende handling fee, gebaseerd op een uurtarief van € 50 en afhankelijk van grootte, kwetsbaarheid, hanteerbaarheid en aantallen opgevraagde objecten met een minimum van één uur. De factuur dient voor de schouw of kijkdag te zijn betaald.
5. De begunstigde is bereid zelf object(en) op te halen op locatie aangegeven door Bijbels Museum. Datum en locatie van transport worden gepland in overleg met Bijbels Museum. Begunstigde organiseert en bekostigt transport zelf evenals verzekering en inpakmateriaal met inachtneming van de handling fee van de medewerker Bijbels Museum bij ophalen object(en). De handling fee dient voor het ophalen van de werken te zijn betaald.

Gunning herbestemming buiten de museale sector

Het Bijbels Museum hanteerde de volgende voorwaarden en bepalingen voor herbestemmen buiten de museale sector. NB: van herbestemmen kan pas sprake zijn als aan de voorwaarden voor herbestemmen, zoals deze in de LAMO zijn vastgesteld, wordt voldaan.

Voorwaarden en andere bepalingen bij herbestemming

1. De begunstigde moet bereid zijn tot het tekenen van een overdrachtsverklaring.
2. De begunstigde is bereid de voorgeschreven periode van twee maanden plaatsing op de Afstotingsdatabase af te wachten.
3. De begunstigde geeft toestemming voor rechtenvrije opname van informatie en beeldmateriaal over de overdracht in publicaties, waaronder de website van Bijbels Museum en zal het Bijbels Museum vrijwaren tegen eventuele aanspraken van derden ter zake.
4. De begunstigde is bereid tot het vooraf maken van afspraken met Bijbels Museum over de manier waarop door begunstigde over de overdracht wordt gecommuniceerd. De begunstigde stemt in met financiële bepalingen zoals overeengekomen worden en welke opgenomen worden in de overdrachtsverklaring. Begunstigde houdt daarbij rekening met een handling fee gebaseerd op een uurtarief van € 50 met een minimum van 1 uur, wanneer bij het ophalen van object(en) een beroep gedaan wordt op de aanwezigheid/inzet van een medewerker Bijbels Museum.
5. De begunstigde is na overdracht vrij in gebruik, verkoop of veiling van object(en), tenzij specifiek anders is bepaald en opgenomen in de overdrachtsovereenkomst.
6. De begunstigde is bereid zelf object(en) op te halen op locatie aangegeven door Bijbels Museum. Datum en locatie van transport worden gepland in overleg met Bijbels Museum. Begunstigde organiseert en bekostigt transport evenals verzekering en inpakmateriaal.

BIJLAGE II

AFSTOTINGSFORMULIER BIJBELS MUSEUM

1 INFORMATIE OVER VOORSTEL

Dossiernummer

Formulier ingevuld door

Datum

Bijlage(n)

foto van object(en)

2 INFORMATIE OVER OBJECT OF ENSEMBLE

Type afstoting ^[AD] object(en) deelcollectie ensemble bulkcollectie

Betreft deelcollectie

A Herplaatsen ^[AD] Objectnrs. / aantallen

B Herbestemmen ^[AD] Objectnrs. / aantallen

C Vernietigen ^[AD] Objectnrs. / aantallen

Titel ^[AD]

Beschrijving ^[AD]

Is het object of ensemble compleet? ja nee n.v.t.

Evt. toelichting

3 STANDPLAATS EN CONDITIE

Standplaats in depot in presentatie
 uitgaande bruikleen anders (zie toelichting)

Fysieke staat ^[AD] goed matig slecht

Is het object werkend? ja nee n.v.t.

Toelichting standplaats en conditie ^[AD]

4 HERKOMST

Verwervingsmethode	☐ schenking/legaat ☐ vervaardigd i.o.v. BM	☐ aankoop ☐ onbekend
Is er sprake van een potentieel verdachte herkomst?	☐ ja ☐ nee	
Indien aankoop; welke partijen hebben financieel bijgedragen?		
Indien financiële bijdragen van derden: zijn alle contracten aan dossier toegevoegd?	☐ ja, zie bijlage(n)	
Zijn er vanwege de verwerving beperkende voorwaarden?	☐ ja (zie toelichting) ☐ nee	
Toelichting herkomst of beperkende voorwaarden		

5 ERFGOEDWAARDE

Objectspecifieke waardering: Zie eindrapport expertgroep voor invullen van de totale culturele waarde. 1 t/m 7 alleen invullen indien waardering niet voorhanden is.	L	M	H	n.v.t.
1 historische waarde	☐	☐	☐	☐
2 artistieke waarde	☐	☐	☐	☐
3 sociaal-maatschappelijke waarde	☐	☐	☐	☐
4 herkomst	☐	☐	☐	☐
5 ensemble	☐	☐	☐	☐
6 zeldzaamheid	☐	☐	☐	☐
7 economische waarde	☐	☐	☐	☐
Totale culturele waarde ^[AD]	☐	☐	☐	☐
Toelichting waardering ^[AD] Zie eindrapport expert groep pag ...				

6 BESCHERMWAARDIGHEID

Heeft het object een hoge erfgoedwaarde, dan is het object beschermwaardig voor het Nederlands openbaar erfgoedbezit en moet het object museaal herplaatst worden bij een geregistreerd museum en/of moet het binnen de Rijkscollectie behouden blijven. ^[AD]	☐ Nationaal ☐ Regionaal ☐ Lokaal	☐ Rijkscollectie ☐ Geregistreerd museum ☐ n.v.t.
--	---	---

Toelichting beschermwaardigheid ^[AD] = gelijk aan toelichting waardering

7 AFSTOTINGSMETHODE EN CONTACTGEGEVENS

Bij beperkende voorwaarden heeft het BM een inspanningsverplichting tot het vinden en benaderen van de schenker, maker of erfgenamen voor:	☐ retour schenking ☐ toestemming afstoting
(A) Bij beschermwaardigheid (hoge erfgoedwaarde) tippen voor museale herplaatsing:	☐ beheerder van de Rijkscollectie, namelijk: ☐ erfgoedinstelling opgenomen in het museumregister, namelijk:
(B) Bij midden of lage erfgoedwaarde en geen beperkende voorwaarden en/of voldoende vertegenwoordiging binnen het museale domein en een goede tot middelmatige staat:	☐ herbestemming buiten het museale domein door middel van schenking, verkoop, veiling, namelijk:
(C) Bij midden of lage erfgoedwaarde, geen beperkende voorwaarden, voldoende vertegenwoordiging binnen het museale domein en een slechte of total loss staat:	☐ vernietigen (zie bijlagen voor bewijs van vernietiging)

Toelichting voornemen herplaatsen/herbestemmen: ^[AD]

Contactgegevens aspirant begunstigen:

8 GUNNINGSCRITERIA BIJ HERPLAATSING OF HERBESTEMMING

Algemene gunningscriteria, -voorwaarden en bepalingen zie website BM

Object specifieke gunningscriteria:

9 ONDERTEKENING

Directeur	Medewerker Planning en productie
naam	naam
datum	datum
handtekening	handtekening

BIJLAGE III

OVERDRACHT COLLECTIES BIJBELS MUSEUM

Toekomst Collecties Bijbels Museum overzicht:
herplaatst/herbestemd/vermist/vernietigd/behoud/bruikleen

Overdrachten 1 augustus 2019 – 1 juli 2021

Objecten/deelcollecties	Ontvangende partij – Museale herplaatsing	aantal
Collectie ensemble ds. L. Schouten (beschermwaardig)	Museum Catharijneconvent	602
Religieuze boeken (gedeeltelijk beschermwaardig)	Stichting Vrije Universiteit Universiteitsbibliotheek	4.728
Portret van Abraham Rutgers (beschermwaardig)	Museum Haarlem	1
Vijf letters van de Torah (beschermwaardig)	Museum Sjoel Elburg	5
Speelgoed ark van Noah, micrografieën	Museum Catharijneconvent	6
Byzantijnse kruisjes en reisiconen	Ikonen Museum Kampen	341
Huiselijke devotie, Bijbelse opvoeding	Nederlands Openluchtmuseum	129
Bijbelse opvoeding, schoolplaten, schoolmodellen, flanelpaten	Nationaal Onderwijsmuseum	330
Collectie archeologie, Thea Barnard, Liagre-Böhl	Rijksmuseum van Oudheden	915
Kinderbidbankje Hildo Krop	Hildo Krop Museum	1
WC-rollen	Beeld & Geluid Den Haag	2
Collectie Bert Bouman	Instituut voor Beeld & Geluid	2.420
Model Portugese Synagoge, liturgische objecten, gebedsmantel	Joods (Historisch) Museum	8
Hedendaagse kunst, prenten	Museum Krona	35
Tinnen doopkan	Museum de Dorpsdokter	1
Ensembles Kees de Kort, Wouter Reuhl, Alie Evers, Mart Kempers	Literatuurmuseum	418
Herbarium	Naturalis Biodiversity Center	20
Prenten	Museum Boijmans van Beuningen	16
Prenten	Rijksmuseum Amsterdam	6
Prenten	Museum Ons' Lieve Heer op Solder	21
Prenten	Stichting Vrije Universiteit Universiteitsbibliotheek	368
Facsimile Dode Zee-rollen	Embassy of the Free Mind	12
Kruiswegstaties vervaardigd door Ruud Bartlema (beschermwaardig)	Museum Catharijneconvent	7
Transportkisten en presentatiemateriaal tbv collectie ds. L. Schouten	Museum Ons' Lieve Heer op Solder	6
Totaal Museale Herplaatsingen		10.398

Objecten/deelcollecties	Ontvangende partij – Herbestemming	aantal
Toverlantaarn	Nederlands Openluchtmuseum (tbv educatie)	1
Presentatie- en educatiemateriaal iconostase	Ikonen Museum Kampen (tbv educatie)	1
Archeologie reproducties, presentatie- en educatiemateriaal	Rijksmuseum van Oudheden (tbv presentatie/educatie)	56
Joods liturgische objecten	Joods (Historisch) Museum (tbv Geniza/educatie)	22

Kerststallen	Museum Ons' Lieve Heer Op Solder	1
Bijbelslotjes en foudraal	Stichting Collectie van Noordwijk	4
Model Mozes en Aäronkerk	Sant'Edigio	1
Bijbelse Postzegels	Postzegelvereniging Gabriel	10
Beeld Koning David danst	Rosa Spier Huis	1
Beeld Apocalyps, beeldhouwwerk tuin CHH, roerende objecten in situ CHH	Stadsherstel	103
Huisvljijt, mandala's, textiel	Textile Research Center	31
Bulkcollectie kunstnijverheid	Stichting Behoud van 't Oud	11
Educatiemateriaal: koperen modelletjes	Educatief Bureau Sterrenschip	13
Collectie vazen met Bijbelse afbeeldingen	Retour schenkers: Liefdezusters van de H. Juliana van Falconieri	5
Schilderij Jozef en de vrouw van Potifar	retour erven	1
Tekeningen vervaardigd door Jaartsveld	retour erven	21
Personalia	retour erven	6
Ensemble vervaardigd door Elly Kuipers	retour erven	264
Ensemble H.J.L. Poort	retour erven	33
Schilderwerkje van Kees de Kort	retour kunstenaar	1
Beeld Spiegelingen	retour kunstenaar	1
Bye Bye Patrick	retour kunstenaar	1
Poster en tekening CHH	Nederlands Bijbelgenootschap	2
Vazen, schilderwerkjes, drukwerk, prenten	Bijbels Museum	801
Kunst, kunstnijverheid, modellen, roerende objecten, drukwerk, prenten	Stichting Ontferd Goed	5.439
Kunst, meubilair, roerende objecten, modellen	MuseumDepotShop	3.648
Kunst, roerende objecten, prenten	Veilinggebouw de Zwaan	549
Meubilair	Design Museum Dedel	2
Munten	Donatiebox douane	19
Wandteksten bijbelse opvoeding	VU/Hist. Doc. Centrum van het Ned. protestantisme 1800 - heden	74
Totaal (particuliere) Herbestemmingen		11.122

Objecten deelcollecties – Vernietigen	aantal
Fotoreportages	54
Keramiek	1
Glas	4
Totaal Vernietigd	59
Totaal Vermist	4

Objecten deelcollecties nog in collectie Bijbels Museum	(Voorlopig) in collectie Bijbels Museum	aantal
Plafonddoek Apollo en de vier seizoenen / Jacob de Wit (beschermwaardig)	Langjarige bruikleen aan Stadsherstel	1
Van Santenbijbel (beschermwaardig)	Vijfjarige bruikleen aan VU	1
Schilderij Mozes kiest de zeventig oudsten (beschermwaardig)		1
Schilderij van het biddend echtpaar (beschermwaardig)		1
Schilderij vervaardigd door Josina Knap		1
Totaal nog in collectie Bijbels Museum		5
Totaal aantal objecten TCBM		21.588
Totaal overgedragen		21.520

PERSBERICHT

Amsterdam, 25 september 2019

KERNCOLLECTIE BIJBELS MUSEUM NAAR RIJKSMUSEA

Koers met reizende tentoonstellingen blijkt succesvol

Het Bijbels Museum focust vanaf 2020 volledig op de succesvolle nieuwe koers om reizende tentoonstellingen rond Bijbelse thema's te organiseren buiten de klassieke opzet van het museum. Voor het realiseren van deze nieuwe koers – mede het gevolg van een subsidiestop door het Amsterdams Fonds voor de Kunst in 2017 – heeft het museum besloten de eigen collectie over te dragen aan andere musea. De ruim 150 jaar oude verzameling van ds. Leendert Schouten gaat naar Museum Catharijneconvent, het Rijksmuseum voor Christelijke kunst. Andere deelcollecties komen onder meer terecht bij het Rijksmuseum van Oudheden en het Joods Museum. Het proces van overdracht van collecties duurt tot medio 2020. De transitie van museum naar projectorganisatie voltrekt zich eind 2020 met de fysieke verhuizing naar een kantoor in Amsterdam. Het pand aan de Herengracht wordt verkocht aan Stadsherstel Amsterdam.

Het organiseren van (multidisciplinaire) tentoonstellingen met eigentijdse, inspirerende verhalen rond Bijbelse thema's blijkt een gezonde en hoopgevende koers. In 2018 en 2019 organiseerde het Bijbels Museum tentoonstellingen in het museum in Amsterdam en op andere locaties in het land. In 2018 wist het de bezoekerscijfers te verdubbelen met tentoonstellingen op twee extra locaties van ruim 45.000 naar ruim 92.000. In 2019 en 2020 staan – met financiële steun van onder meer het Mondriaan Fonds, VSBfonds, Amsterdams Fonds voor de Kunst en Fonds Kerk en Wereld – op acht locaties in Nederland tentoonstellingen gepland, van Ter Apel tot Zierikzee.

Overdracht collecties

Na maanden voorbereiding is inmiddels gestart met de daadwerkelijke overdracht van de eerste deelcollecties van het Bijbels Museum. Belangwekkend protestants erfgoed als de ruim 150 jaar oude verzameling van ds. Leendert Schouten wordt in de zomer van 2020 overgedragen aan Museum Catharijneconvent. Het ensemble bestaat onder meer uit wereldberoemde modellen van de Tabernakel en de Tempelberg, uit Egyptische objecten en archeologie uit het Heilige Land. Het beroemde model van de Tempelberg/Haram al-Sharif krijgt bij de nieuwe eigenaar een plek in de permanente opstelling. Het is nog tot volgende zomer in het Bijbels Museum in Amsterdam te zien. De collectie Bijbels en kinderbijbels, 4.500 exemplaren, gaat naar de Vrije Universiteit Amsterdam.

De collectie 'Archeologie uit het Heilige land' verzameld door ds. Thea Barnard gaat naar het Rijksmuseum van Oudheden. Andere collecties komen onder meer terecht bij het Nationaal Onderwijsmuseum en het Nederlands Openluchtmuseum. Het proces van overdracht van collecties duurt tot medio 2020.

Dit is mijn verhaal

Door de programmering te vernieuwen en landelijk zichtbaar te zijn biedt het Bijbels Museum meer mensen inspiratie. Juist in deze tijd is hier grote behoefte aan, ook bij jongeren. In de expositie 'Dit is mijn verhaal' – in Amsterdam nog te zien t/m 27 oktober – vertellen 18 jongeren over een Bijbelverhaal dat hen in moeilijke tijden hoop en inspiratie gaf. De fotografie, audio en video in de expositie is verzorgd door jonge kunstenaars.

Verhuizing

Als sluitstuk van de transitie naar een projectorganisatie wordt het pand aan de Herengracht in 2020 door eigenaar Stichting Cromhouthuizen overgedragen aan Stadsherstel Amsterdam. Met Stadsherstel is overeen gekomen dat deze voor toekomstig gebruik van het pand inzet op behoud van de openbaar toegankelijke culturele en/of maatschappelijke functie. Het Bijbels Museum verhuist als projectorganisatie naar de Protestantse Diaconie Amsterdam waar diverse maatschappelijke en culturele organisaties kantoor houden.

COLOFON

tekst

CAROLIEN CROON

Carolien Croon is sinds september 2016 directeur van het Bijbels Museum. Daarvoor vervulde ze verschillende rollen in de culturele sector. Carolien werkte onder meer als eindredacteur jeugdtelevisie bij de NRCV en als adviseur in de culturele en mediasector in opdracht van het Rijksmuseum van Oudheden, het Mauritshuis, het Nederlands Openluchtmuseum, Science Museum NEMO en EYE en voor de publieke omroepen NTR en VPRO.

IRENE ASSCHER-VONK (auteur voorwoord)

Irene Asscher is voorzitter van de Museumvereniging, adviseur en coach. Irene was hoogleraar arbeidsrecht aan de Radboud Universiteit en heeft 25 jaar ervaring als lid van uiteenlopende Raden van Commissarissen.

TESSA LUGER (auteur hoofdstuk 3, De waardering van de collectie en de interviews met Fusien Bijl de Vroe, Carolien Croon, Willemien van Dijk, Hermine Pool, Marieke van Schijndel)

Tessa Luger is senior specialist roerend erfgoed bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amersfoort. Zij is meer dan twintig jaar actief als onderzoeker, adviseur, docent en trainer in het veld van cultureel erfgoed en museumstudies. Haar specialisme is de culturele waardering van erfgoedcollecties. Zij is mede-auteur van de methode Op de museale weegschaal. Collectiewaardering in zes stappen. (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2013).

HERMINE POOL (auteur hoofdstuk 1, Een beknopte geschiedenis van het Bijbels Museum)

Hermine Pool was van 2002 tot 2019 conservator van het Bijbels Museum. Hermine promoveerde in 2021 aan de Universiteit van Amsterdam met het proefschrift Soli Deo Gloria. Het Bijbels Museum van ds. Leendert Schouten (1828-1905) als getuigenis van de profetische en historische waarheid van de Bijbel. Een dubbelbiografie. Hermine is hoofd collecties, onderzoek en presentatie en senior-conservator religieus erfgoed in Museum Ons' Lieve Heer op Solder.

foto cover

BOBBIE FAY BRANDSEN

foto's

BOBBIE FAY BRANDSEN,
CAROLIEN CROON, ICHELLE
VAN LEEUWEN, KATHY
MARCHAND, MARJOLEIN
MARREVELD, TON VAN BEDAF,
NANINE VAN SMOORENBURG

*Fotograaf foto Paul de Roos en
foto trap Cromhouthuis (cover,
achterzijde): onbekend*

tekstredactie

URSULA WOPEREIS

ontwerp

OVERHAUS, ontwerp en
communicatie

drukwerk

DRUKKERIJ LEIJTEN
AMSTERDAM

© Bijbels Museum 2022

Eerste druk, januari 2022

